

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ДЗЕНЬ ПЕРШЫ, ДЗЕНЬ АПОШНІ

Погляд на падзеі 8 снежня 1991 года.

СТАРОНКІ 2—3

ЯК ВАС ЦЯПЕР НАЗЫВАЦЬ?

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ: «Іншым камсамол і не мог быць у савецкай сістэме каардынат, спрэс заснаванай на двурушнасці і фармалізме. Так бы і жыў гэты пеўнік пад крылом у саноўнага куратара, каб з ласкі ГКЧП квактуху раптам не сагналі...»

СТАРОНКА 4

«ТРЭБА ЖЫЦЬ ПА СРОДКАХ»

Гутарка са старшынёй праўлення Нацыянальнага банка Беларусі Станіславам БАГДАНКЕВІЧАМ.

СТАРОНКА 5

«ВЯЛІКАЯ ТАЎТАЛЁГІЯ»

Тамара ЧАБАН: «Сапраўдным нашаніўцам Купалу, Ластоўскаму, Луцкевічам наўрад ці будзе спакойна спацца, калі пад назвай «Наша Ніва» з'яўляецца ўзор цынічнай бульваршчыны...»

СТАРОНКА 7

ПЕЛЯ

Апавяданне Андрэя ФЕДАРЭНКІ.

СТАРОНКІ 8—9

«НА БЕЛАРУСІ МОЖА БЫЦЬ ТОЛЬКІ БЕЛАРУСКАЯ ЎЛАДА»

З творчай спадчыны беларускай нацыянал-дэмакратыі.

СТАРОНКІ 14—15

ВІВАТ АКАДЭМІЯ!

Інтэрв'ю з нагоды адной прэзентацыі

Ці могуць мірна суіснаваць пад адным дахам дзве музы: тэатр і выяўленчае мастацтва? А калі побач з імі яшчэ і кіно, дызайн, дэкаратыўна-ўжытковое мастацтва?..

Калі ў 1945 годзе ствараўся Беларускі дзяржаўны тэатральны інстытут, пра такі вялікі творчы кангламерат не было і думкі. Мастакі далучыліся да акцёраў драмы і кіно толькі ў 1953 г. Пазней узніклі аддзяленні манументальнага, прамысловага і дэкаратыўна-ўжытковага мастацтва, апошнім часам пачалася падрыхтоўка рэжысёраў дакументальнага і мастацкага кіно, тэлебачання. У будучым у гэтую творчую садружнасць можа натуральна ўліцца архітэктура. І тады паўстане завершанае манументальнае збудаванне — Беларуская Акадэмія мастацтваў. Будзе, нарэшце, створаны культурны асяродак, які падняе ўсіх творцаў, незалеж-

на ад «цэхавай» прыналежнасці.

Ідэя стварэння Акадэміі выношвалася доўга, а нараджэнне адбылося на высокай хвалі новага Адраджэння ўсяго некалькі тыдняў таму. З 15 лістапада Акадэмія існуе юрыдычна, а 29 адбылася прэзентацыя. Магчыма, на Беларусі з'явілася навуцкая ўстанова, пра якую, як некалі пра Віленскі ўніверсітэт, скажуць, што яна выхавала, стварыла свядомы беларускі творчы асяродак. Менавіта такіх надзей і спадзяванні на Адраджэнне, на вялікую стваральную сілу, закладзеную ў народзе, звязвалі з Акадэміяй мастацтваў пісьменнікі, мастакі, акцёры, рэжысёры, што выступалі на прэзентацыі. Гэта прагучала і ў вершаваным прывітанні Рыгора Барадуліна, і ў шчырых пажаданнях Стэфаніі Станюты і Аляксея Дударова, і ў крыху жартаўлівым

слове Міхаіла Казінца, і ў сур'эзных прамовах Ніла Гілевіча і Пятра Краўчанкі.

Класічныя творы Вівальдзі, выкананыя камерным аркестрам Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, былі сучасна агульнаму ўрачыстаму настрою. А кароткія, часта трапныя «рэкламкі» кожнага з запрошаных на сцэну, прыдуманых студэнтамі IV курса тэатральнага факультэта разам з іх мастацкім кіраўніком Валерыем Маслоком, які разам з Марыяй Захарэвіч вёў гэту вечарыну, уносілі элемент нязмушанасці.

Сярод тых, хто вітаў стварэнне Акадэміі, былі прадстаўнікі вытворчасці, сучасныя бізнесмены, што нарэшце павярнуліся тварам да культуры і прыйшлі на прэзентацыю не з вялікімі прамовамі, а з падарункамі —

(Працяг на стар. 4).

Кола Дзён

Гісторыя не ведае выхадных. У мінулы год індэлю на карце свету з'явілася новае геапалітычнае ўтварэнне — Садружнасць Незалежных Дзяржаў са сталіцай у Мінску. Факт настолькі глабальны, што нават цяжка яго адразу ўсваяць і асэнсаваць. Жыццё, зразумела, хутка верне нам пачуццё рэальнасці, унясе свае карэктывы. Мінск, напрыклад, наўрад ці застаецца сталіцай Садружнасці. Аднак, калі ён будзе «ўсяго толькі» сталіцай незалежнай еўрапейскай дзяржавы — што ў гэтым кепскага?

5 СНЕЖНЯ

У Кіеве прыведзены да прысягі Прэзідэнт Украіны Леанід Краўчук. Старшынёй Вярхоўнага Савета Украіны выбраны Іван Плюшч.

У Ташкенце адбылася нарада міністраў юстыцыі Узбекістана, Таджыкістана, Туркменіі, Казахстана, Кыргызстана, Азербайджана і... Беларусі.

6 СНЕЖНЯ

Устаноўлены дыпламатычныя адносіны паміж Расійскай Федэрацыяй і Венгрыяй. Прэм'ер-міністр Венгерскай рэспублікі Я. Антал правёў перамоў у Крамлі з Б. Ельцыным, М. Гарбачовым, а затым накіраваўся ў Кіев. Венгрыя сярод першых у Еўропе прызнала незалежнасць Украіны.

7 СНЕЖНЯ

У Мінску адбыўся абмен ратыфікацыйнымі граматамі ў сувязі з дагаворам паміж Беларуссю і РСФСР і падпісанне двухбаковага Пагаднення аб прынцыпах гандлёва-эканамічнага супрацоўніцтва.

У той жа дзень Прэзідэнт Расіі Б. Ельцын, Прэзідэнт Украіны Л. Краўчук і Старшыня ВС Беларусі С. Шушкевіч вылетелі з аэрапорта Мінск-2 у Брэст. У рэзідэнцыі Віснуй (Белавеская пушча) пачалася сустрэча лідэраў трох дзяржаў.

Тым часам у Мінску паўпадоўна прайшоў устаноўчы з'езд Партыі камуністаў Беларусі, якая аб'явіла сябе праправапераемніцай КПБ. Але ўсяго праз два дні маёмасць беларускай кампартыі была нацыяналізавана рашэннем Вярхоўнага Савета Рэспублікі.

8 СНЕЖНЯ

кіраўнікі Беларусі, Расіі і Украіны падпісалі пагадненне аб стварэнні Садружнасці Незалежных Дзяржаў. СССР спыняе сваё існаванне дэ-юре.

Прэзідэнтам Малдовы на ўсеагульных выбарах пераважнай большасцю галасоў (звыш 98 працэнтаў) выбраны Мірча Снегур.

9 СНЕЖНЯ

пры пасрэдніцтве МЗС Беларусі Б. Ельцын звязваўся па тэлефоне з прэзідэнтам ЗША Дж. Бушам і праінфармаваў яго аб выніках «Белавескай сустрэчы». Пазней па даручэнні ўдзельнікаў пагаднення Ельцын меў гутарку ў Маскве з М. Гарбачовым і Н. Назарбаевым.

М. Гарбачоў выступіў з заявай, у якой адзначыў «пазітыўныя моманты» ў пагадненні трох дзяржаў, але разам з тым выказаўся за сільнае нечарговае з'езда народных дэпутатаў СССР.

У Мінску прайшоў урачысты вечар, прысвечаны 100-годдзю з дня нараджэння Максіма Багдановіча. Ва ўрачыстасці прыняў ўдзел Генеральны сакратар ЮНЕСКА Федэрына Маёр.

10 СНЕЖНЯ

Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусі ратыфікаваў пагадненне аб Садружнасці Незалежных Дзяржаў і прыняў рашэнне аб данансацыі Саюзага дагавора ад 1922 года. Такое ж рашэнне прыняў украінскі парламент.

Казахская ССР на сесіі Вярхоўнага Савета ў Алма-Аце перайменавана ў Рэспубліку Казахстан. Прэзідэнт Казахстана Нурсултан Назарбаеў прыведзены да прысягі.

11 СНЕЖНЯ

У Мінску падпісана эканамічнае пагадненне Беларусі з Латвіяй аб узаемных пастаўках на 1992 год. Яго падпісалі прэм'ер-міністр Латвіі І. Годманіс і беларускі прэм'ер В. Кебіч.

ДЗЕНЬ ПЕРШЫ, ДЗЕНЬ АПОШНІ

Саюз ССР: 30 снежня 1922—8 снежня 1991

На пачатку гэтага года ўпарта хадзілі чуткі аб магчымасці сустрэчы ў Мінску кіраўнікоў Расіі, Украіны, Казахстана і Беларусі. Сустрэча тады не адбылася. Чаму — гэта ўжо справа мінулая. Ва ўскіім выпадку ясна: калі б у тагачаснай палітычнай сітуацыі сустрэча і адбылася, яна не мела б і долі таго эфекту, як снежаньская сустрэча лідэраў трох славянскіх дзяржаў.

А пачатак падзей у мінулы суботу нібыта не прадаўшаць асаблівых сенсацыяў. На сустрэчу з Прэзідэнтам Расіі Барысам Ельцыным у Вярхоўным Савеце Беларусі сабралася ўсяго некалькі дзясяткаў дэпутатаў. Некаторыя пытанні да высокага гасця, што прагучалі пасля яго выступлення, міжволі выклікалі ўспамін пра колі-

шнія гаспадарчыя актывы — улюбёныя мерапрыемствы начальства. Барыс Мікалаевіч адказаў на пытанні ва ўласцівай яму манеры, у стылі, так бы мовіць, «хуткага рэагавання». Калі, напрыклад, расійскі прэзідэнт даведаўся з запіскі, што на Беларусі крызіснае становішча з паперай з-за разрыву дагаворных сувязей, то адразу з трыбуны паабяцаў уключыць пытанне аб пастаўках паперы ў гандлёва-эканамічнае пагадненне з Беларуссю. (Пагадненне было падпісана недзе праз гадзіну ў офісе на Вайсковым завулку. Там адбыўся і абмен ратыфікацыйнымі граматамі, які азначаў уступленне ў законную сілу двухбаковага між-дзяржаўнага дагавора).

Не спраўдзіўся прагноз некаторых журналістаў, што ў

час сустрэчы ў Вярхоўным Савеце парламенцкая апазіцыя паставіць маскоўскага гасця ў тупік, ці нават выкліча скандал сваімі вострымі пытаннямі. Нялоўкасць, праўда-такі, узнікла. Але зусім не па віне беларускіх дэпутатаў. Прэзідэнт Расіі перадаў кіраўнікам рэспублікі ў дарунак Беларусі архіўныя дакументы XVII стагоддзя, у прыватнасці — ахоўную грама-ту цара Аляксея Міхайлавіча жыхарам Оршы. Гэта выклікала, як пішуць у стэнаграмах у такіх выпадках, «шум у зале». Барыс Мікалаевіч не мог не адчуць, што адбылося нешта не тое...

Праз некалькі хвілін, калі Ельцын у суправаджэнні Станіслава Шушкевіча і Вячаслава Кебіча пакідаў Вярхоўны Савет, ён раптам змяніў маршрут і ра-

шуча падышоў да купкі журналістаў, якія стаялі ў калідоры. «Па рэакцыі ў зале я адчуў, што мяне не зразумелі, — сказаў нам прэзідэнт. — Сэнс перадачы архіўных дакументаў ў тым менавіта, што імперскія адносіны назаўсёды застаюцца ў мінулым...»

Гэта, мне здаецца, яшчэ адзін штырх да партрэта Ельцына-палітыка.

У сувязі з гэтым эпізодам нельга не адзначыць і яшчэ адзін характэрны момант. Напярэдадні прыезду Ельцына нас, журналістаў, настаўлялі, як сябе трэба паводзіць, палохалі ледзь не жорсткасцю службы бяспекі расійскай дэлегацыі. На справе ж ахова (у тым ліку і прэзідэнта) паводзіла сябе з прэсай гранічна карэктна і дружалюбна. Што, на жаль, не заўсёды можна сказаць пра адносіны да яе з боку нашых паважаных чыноўнікаў усіх рангаў.

Пры ўсёй значнасці палітычных узаемаадносін Беларусі і Расіі кіраўнікоў нашай рэспублікі, народных дэпутатаў, ды і ўсіх «простых смертных» асабліва цікавіла пазіцыя Расіі ў эканамічных пытаннях. Зразумела, што пераход такой гіганцкай дзяржавы да радыкальных эканамічных рэформ, у прыватнасці, аб'яўлена ўжо лібералізацыя цэн, самым непасрэдным і кардынальным чынам адаб'ецца на жыцці насельніцтва Беларусі.

Цяперашняя эканамічная рэформа цесна звязана з імем віцэ-прэм'ера Расійскай федэрацыі Я. Гаідара. Разам з першым намеснікам прэм'ер-міністра Г. Бурбулісам, міністрам замежных спраў РСФСР А. Козыравым, саветнікам прэзідэнта С. Шахраем і іншымі ён уваходзіў у склад расійскай дэлегацыі на перамовах у Беларусі. Наколькі пераход да новых цэн, дата іх увядзення (Ельцын у сваім выступленні яшчэ раз сказаў: 16 снежня!) узгоднены з іншымі суверэннымі рэспублікамі — членамі эканамічнага супольніцтва? Ад-

У час падпісання дакументаў 8 снежня.

Фота БЕЛТА.

Ніл ГІЛЕВІЧ:

«НЕБЯСПЕКА ДА ЖУДАСЦІ РЕАЛЬНАЯ. ПАТРЭБНА НЕАДКЛАДНАЯ ДЗЯРЖАЎНАЯ ДАПАМОГА»

Паважаная рэдакцыя! Чарнобыльскі лёс закінуў мяне за межы Беларусі, але час ад часу наведвае яе. Растуць унукі, хачу, каб яны не забываліся беларускай мовы.

У мінулы выкладала яе ў школе. Аднойчы зайшла ў выдавецтва «Народная асвета», хацела разжыцца метадыкай. Але дзе там! Яны ўжо адмакнуліся ад яе. Нічога няма талковага і, кажучы, не будзе. Цяпер у іх галоўны клопат — падручнікі, ды і то на польскай, нямецкай, англійскай і, напэўна, французскай. А беларуская мова і літаратура? Ды што перападзе. Для яе ж, кажучы, паперы няма. Як няма і рэдакцыі па беларускай мове і літаратуры. Усе шмільды прачытала. Толькі, напэўна, яна закарэдавана пад назвай: рэдакцыя выданняў па мове і літаратуры. Ці ёсць дзе такая рэспубліка, каб не было ў школьных выдавецтвах рэдакцыі па дзяржаўнай мове? Ці ведае пра гэ-

тай Дзяржаўнай праграмы, перш за ўсё — у галіне адукацыі. Зрэшты, пра гэта сведчыць і работа нашага Вярхоўнага Савета: усё больш дэпутатаў у сваіх выступленнях спрабуюць карыстацца беларускай мовай. І ўсё ж вельмі марудна ідзе перабудова ў гэтым кірунку — сказаць, што тут адбыўся прыкметны зрух, а тым больш пе-

та Ніл Гілевіч? Слухала яго гарачую прамову на Вярхоўным Савеце. Мусіць, бальш яму душа. Але ці разбудзіш сумленне ў высокага начальства, якое па-ранейшаму ненавідзіць усё беларускае? Што ім закон? У іх руках улада, і ў іх усюды свае рукі. Восі і месяцы яны ўсе разам жывою цела беларускай старонкі. Гэта вайна з суверэнітэтам, вайна з народам... Т. НЕКРАШЭВІЧ.

Восі такі ліст, адзін з многіх, якія прыносіць чытацкая пошта. І зноў — роспачны, у якім больш пытанняў, чым адказаў. Думаем, змешчаны ў гэтым нумары даклад старшыні Камісіі Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусі па культуры, адукацыі і захаванні гістарычнай спадчыны Ніла Гілевіча на сёмай сесіі ВС даць вам, шануюныя чытачы, пэўнае ўяўленне аб стане беларускага друку і ягоных перспектывах.

ралом, — на жаль, яшчэ няма.

Але мы не абмяркоўваем моўную сітуацыю агулам і выкананне Закона аб мовах у Рэспубліцы Беларусь ва ўсіх сферах грамадскага жыцця. Мы разглядаем толькі адно пытанне — аб беларускай мове ў сродках масавай інфармацыі, у першую чаргу, вядома, — у

дзяржаўных. Чаму ўзнікла неабходнасць паставіць гэта пытанне і прасіць прыняць спецыяльную пастанову? Гэта абумоўлена тым, якое велізарнае значэнне мае друкаванае слова і слова, што гучыць па радыё і з блакітнага экрана, у культурным і духоўным жыцці народа. Чалавек кожны дзень бярэ ў рукі газету або часопіс — і чытае, або гадзінамі сідзіць перад тэлевізарам ці каля радыёпрыёмніка — і слухае. Пацікавімся, аднак, што чытае і што слухае? Якое слова? Якую мову? Наўрад ці трэба тлумачыць, наколькі гэта важна — для існавання і развіцця нацыянальнай культуры, для лёсу нацыі наогул.

Законам аб мовах пастаўлена задача — кожны грамадзянін Рэспублікі Беларусь абавязаны авалодаць дзяржаўнай мовай. У Законе распісаны і аптымальныя, на наш погляд, тэрміны для авалодання. Але — як гэтым грамадзяніну авалодаць дзяржаўнай мовай, калі ён увесь час знаходзіцца ў стыхіі іншай мовы — калі і газеты, і часопісы, за невялікім выключэннем, і тэлебачанне, і радыё — усё пераважна ідзе на рускай мове? Возьмем, напрыклад, тэлебачанне: мы маем тры асноўныя каналы, тры праграмы — дзве цалкам рускамоўныя і толькі па адной ідуць перадачы на беларускай мове. Але колькі іх? Прасачыце, калі ласка, хоць бы на працягу аднаго дня — і вы ўбачыце, колькі: варты жалю мізер! Скажам больш: вялікія тэрыторыі рэспублікі наогул не ахоплены беларускай праграмай тэлебачання. Ужо бадай гадоў

ВІВАТ АКАДЭМІЯ!

(Пачаток на стар. 1).

тэхнікай, што пойдзе на абсталяванне вучэбных кабінетаў. Гэта былі генеральны дырэктар Мінскага вытворчага аб'яднання «Гарызонт» Аляксандр Санчукоўскі, прэзідэнт Беларускай асацыяцыі прадпрыемстваў радыёпрамысловасці Від Ганчароў, прэзідэнт Брэсцкага электрамеханічнага канцэрна Павел Сідорык, генеральны дырэктар Белрадпрам Іван Залатаравіч. Відаць, не хутка на

Беларусі з'явіцца мецэнаты кшталту Трацякова ці Марозава, але і зараз нашай культуры, што адчайна шукае матэрыяльную дапамогу, падтрымка прадпрыемстваў толькі на карысць.

На прэзентацыю Акадэміі людзей сабрала прыцягальная ідэя стварэння нацыянальнага культурна-адукацыйнага цэнтру Беларусі, ідэя, якую яны ж вышпеставалі, матэрыялізавалі сваёй працай на карысць навукі і культуры. І,

хто ведае, можа, хутка з'явіцца ў нас правадзейныя і ганаровыя сябры Акадэміі мастацтваў, мастацкі музей пры ёй і многае іншае, што стане адметнасцю нашай Рэспублікі.

І ўсё ж не-не ды і задумаешся: Беларуская Акадэмія мастацтваў — гэта змена шмалдыці новай якасці... Слова — рэктару Акадэміі, народнаму мастаку Беларусі Васілю Пятровічу ШАРАНГОВІЧУ.

рыць пра тэатральную школу, пра дасягненні ў падрыхтоўцы мастакоў манументальнага і дэкаратыўнага мастацтва, жывапісу, скульптуры і графікі. На працягу дзесяцігоддзяў у інстытуце выкладалі вядомыя майстры сцэны і выяўленчага мастацтва: народныя артысты Беларусі М. Міровіч, які стаяў ля вытокаў інстытута, народныя артысты Беларусі Д. Арлоў, К. Саннікаў, народныя мастакі Беларусі І. Ахрэмчык, В. Волкаў, А. Бембель, А. Анікейчык і многія іншыя. Ды і цяпер у сценах Акадэміі сабраны лепшыя творчыя сілы як старэйшага, так і маладзейшага пакалення. На сённяшні дзень Акадэмія рыхтуе акцёраў драмы і кіно, лялечнікаў, рэжысёраў драмы, тэлебачання, мастацкага і дакументальнага кіно, мастакоў выяўленчага і манументальнага мастацтва, тэатральна-дэкаратыўнага жывапісу, дызайну, дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва, мастакоў графічнага дызайну і рэкламы, інтэр'ера і абсталявання, мадэлявання адзення і вырабаў лёгкай прамысловасці, тэатразнаўцаў і мастацтвазнаўцаў. Пад нашым дахам сабраліся спецыялісты ва ўсіх галінах мастацтва, акрамя музычнага. Структура, сама сутнасць інстытута ўжо не адпавядала яго назве, і гэта дало падставы для пераўтварэння яго ў Акадэмію мастацтваў, якая павінна ў будучым стаць навучальна-метадычным і навукова-творчым цэнтрам рэспублікі, арганізацыйным звяном у аб'яднанні ўсіх напрамкаў мастацкай адукацыі.

У апошнія гады стала звычайнай з'явай перайменаванне навучальных, грамадскіх і дзяржаўных устаноў. Таму і паўстае натуральнае пытанне: мы проста змянілі шыльду ці

распачалі рэстаўрацыю, рэарганізацыю сістэмы мастацкай, у шырокім сэнсе, адукацыі? Я ўпэўнены, што зроблены першы крок да стварэння Нацыянальнай Акадэміі мастацтваў. Самая вялікая праблема для нашай культуры на сённяшні дзень — гэта раз'яднанне творчых сіл. Адрадзіць культуру, адрадзіць духоўнасць, якая з ёю непарыўна звязана, у адзіночку не змогуць сёння нават вялікія асобы. Толькі супольнасць творцаў дапаможа выжыць беларусам як нацыі са сваёй адметнасцю, са сваёй вялікай і багатай гісторыяй, з самабытнай культурай. І менавіта Акадэмія можа і павінна стаць такой структурай, якая арганізуе ўсе творчыя сілы рэспублікі і, не ператварыўшыся пры гэтым у манопольную ўстанову, стане сапраўдным цэнтрам культурнага Адраджэння нацыі.

У будучым мне бачыцца скаардынаваная Акадэміяй сістэма мастацкай адукацыі з трох частак: пачатковай, сярэдняй і вышэйшай. Яшчэ да рэарганізацыі інстытута мы зрабілі захады па адкрыцці Мінскага мастацкага ліцэя пры інстытуце (цяпер ужо Акадэміі), пераасэнсавалі многія бакі ўнутранага жыцця, што ў бліжэйшы час у сістэму Акадэміі павінны перайсці (паступова) Мінскае мастацкае вучылішча імя Я. Глебава, а таксама мастацка-графічны факультэт Віцебскага педінстытута з пераўтварэннем яго ў мастацка-педагагічны каледж. Варта ў сістэму Акадэміі адкрыць у бліжэйшы час і тэатральны ліцэй, каб такім чынам стварыць трывалы падмурок для вышэйшай тэатральнай адукацыі.

Асобнае пытанне — матэрыяльнае і фінансавое забеспя-

чэнне. Нам цяжка планавалі падрыхтоўку спецыялістаў новых спецыяльнасцей, неабходных рэспубліцы, бо мы не маем навучальных плошчаў для адкрыцця новых аддзяленняў. У нас ёсць заочнае аддзяленне мастацтвазнаўства і тэатразнаўства, а перавесці яго на дзённае не можам па той жа прычыне. Не хапае месца і мастакам, адукацыя якіх будзе на практычных занятках. Патрэбны матэрыялы, абсталяванне. Сёння радуе толькі адно — ужо зараз ідзе праектаванне акадэмічнага гарадка на праспекце Машэрава, дзе на плошчы 22,5 гектара мы стараемся прадугледзець усё неабходнае: ад навучальных майстэрняў, музеяў і выставачных залаў да майстэрняў выкладчыкаў і саду для пленэра.

У Акадэміі павінна павялічвацца роля выкладчыка-майстра, хоць ён і сёння ў нас не прыніжаны. Персанальныя творчыя майстэрні існуюць цяпер на мастацкім факультэце, ёсць мастацкія кіраўнікі і на тэатральным. Але мы ўжо прыходзім да высновы, што яны неабходныя і на мастацка-прамысловым, каб вырацоўваліся розныя напрамкі, альтэрнатыўныя падыходы.

Не адразу скажыце творчы патэнцыял інстытута. Гэта зараз мы можам гаварыць пра пэўны дасягненні. А ўзяць хаця б той жа 1953 год, калі ў Беларусі было так мала мастакоў, ды і тыя нямногія майстры, што працавалі ў рэспубліцы, як прэвіла, не надта імкнуліся на выкладчыцкую работу (не ў прыклад тэатральнаму факультэту, дзе ўжо складалася кола выдатных майстроў сцэны — педагогаў).

Старыя метады масавага выхавання сёння не спрацоўваюць, і тут ужо галоўным становіцца супрацоўніцтва студэнта і выкладчыка, асабісты прыклад апошняга. Вялікую ролю для жыцця інстытута меў перагляд некаторых грамадзяўчых дысцыплін, які адбыўся практычна два гады таму. А такія прадметы, як гісторыя Беларусі, беларуская этнаграфія і фальклор, выкладаюцца ўжо тры гады. З 1989 г. мы ўзялі ў інстытуце беларускую мову як дысцыпліну, задоўга да прыняцця закона аб мовах пачалі яе выкарыстоўваць як мову навучання і прававодства. Прынятая ў 1989 г. праграма пераводу інстытута на беларускую мову папастова выконваецца, хаця тут не ўсё так проста.

Што датычыць мастацка-

прамысловага факультэта, дык вельмі трывожыць аб'ява-васць нашай прамысловасці да дызайна. Мы выпускаем каля двух дзесяткаў дызайнераў у год — для прыкладу, у вышэйшай мастацкай школе германскага горада Мюнстэра, дзе 50 тысяч жыхароў, вучацца 700 будучых дызайнераў — больш чым ва ўсёй нашай Акадэміі.

Трэба сказаць, што належнай дапамогі інстытуту на працягу дзесяцігоддзяў практычна не было. Ён, як і ўся культура, быў у дзяржавы на задворках. І мы павінны былі (ды і зараз яшчэ становіцца не змянілася) рыхтаваць прафесіяналаў у прафесійных умовах. А ў гэты час будаваліся Дом палітасветы, пачаў будавацца Палац рэспублікі... Зараз, ва ўмовах пераходу да рынку, мастацтва ў надзвычай складаным стане — набытак народа пачынае сплываць за мяжу, ды і самі творцы, прычым найбольш таленавітыя, таксама могуць апынуцца там. Як нам абараніць культуру ад «дзікай» камерцыялізацыі, ухілі ў «ма-савасць»? Без дапамогі дзяржавы, думаю, нам тут не абысціся.

Ёсць яшчэ адна не менш сур'ёзная праблема для беларускай культуры: не дапусціць страты становаўчых набыткаў нашай школы, бо страціць іх лёгка, а аднавіць вельмі цяжка, аб чым сведчыць заходне-еўрапейскі і амерыканскі вопыт. Таму нашы кантакты з Захадам, з іх культурна-адукацыйнымі ўстановамі павінны грунтавацца на сцярдэжэнні ўласнай сістэмы навучання жывому, рукатворнаму рэалістычнаму мастацтву з нацыянальна адметнасцю.

У заключэнне хачу сказаць, што стварэнне Акадэміі мастацтваў — гэта вялікая адказнасць за духоўнае развіццё нацыі, адказнасць, якую мы свядома ўзялі на свае плечы. Мы будзем спадзявацца на падтрымку нашых намаганняў з боку дзяржаўнага ўлад і грамадскасці. Бо як не можа быць галодны і раздзеты чалавек носьбітам сапраўднай культуры, так і бескультурны неадукаваны чалавек не можа быць стваральнікам матэрыяльных і духоўных каштоўнасцей. У гэтым напрамку перад усімі намі ляжыць цяжкі і бясплодны шлях пазнання і стварэння, і патрэбна мужнасць і самаадданасць не гэтым шляхам.

Запісала
Н. ЖДАНОВІЧ.

Фота А. АСІПОВІЧА.

ПАМЯРКУЕМ

ЯК ВАС ЦЯПЕР НАЗЫВАЦЬ?

Аднойчы мне давалося бачыць, як наш «цэкамалец» дапамагаў апрацаваць маскоўскаму госяціну. Гэта было відовішча! Каля таўсмаценькага равесніка наш завіхаўся, як пан ля паненкі, а той, як належнае прымаючы залічэнні, няслешна адшукваў рукавы паліто.

З чаго б раптам такія кур'ёзныя згядкі? Слухаю перадаз'ездаўскае радыёінтэр'ю першага сакратара ЦК ЛКСМБ. Слова «камсамол» ён відавочна пазбягае. Напірае на «маладзёжную арганізацыю», якая павінна вырасці «з нетраў» былой памочніцы партыі. Толькі ці могуць гэтыя самыя «нетры» нарадзіць нармальнае, здаровае дзіця — вось пытанне!

У ЦК камсамол я зрэдчас бывала па нейкіх справах (выступленні, семінары), і зараз намагаюся ўспомніць твары тых, хто ў розныя гады адбываў там радыоўку па лініі ідэалогіі і культуры. Гэта няпроста. Маладыя начальнікі мяняліся з калейдаскай хуткасцю і, ні ў што не паспеўшы ўнікнуць, ішлі асвойваць чарговую службовую прыступку.

У доме па вуліцы Карла Маркса, дзе калісьці яшчэ не былі лішнімі беларускія часопісы, атабарыўся авангард неспакойнага камсамольскага племені, прадстаўлены пераважна лепшай паловай чалавечтва. Дзяўчаты так зацікаўлена вялі прыватныя размовы ў сваіх кабінетах, так звыкла пачувалі сябе каля іх маладых людзей, у тым ліку з творчых саюзаў, што язык не паварочваецца назваць жыццядарасных асоб функцыянеркамі. «Функцыя» — гэта штосьці дзяжурнае, грувасткае, руцінае, што зусім не пасавала да іх, можа, таму і справу сваю яны рабілі як бы між іншым.

Найбольш матэрыялу для вывучэння камсамольскага падыходу да спраў і камсамольскіх маральных абліччаў даў мне ўдзел у Сусветным фестывалі моладзі і студэнтаў у 1985 годзе. На гэтым бяспрыкладным шоу варта зспыніцца больш падрабязна.

Усім мастацкім калектывам, што меліся ўдзельнічаць у ім, спусцілі загад адпраўляцца ў Маскву амаль за месяц да пачатку — рэпэціравацца. Сотні людзей — музыкантаў, прафе-

сійных і самадзейных артыстаў — жылі там на поўным дзяржаўным забеспячэнні і не столькі рэпэціраваліся (бо гэта яны маглі рабіць і дома), колькі прыемна бавілі час і знаёміліся са сталіцай. Нашмат раней аўральным парадкам адправілі на фестываль і так званую творчую групу з 12 чалавек (паэты, кампазітары, выканаўцы). Таксама, трэба разумець, рэпэціравацца.

І завезена была ў Маскву такая колькасць ансамбляў і груп з усяго Саветаў Саюза, што некаторыя не змаглі выступіць нават па разу, — не хапала пляцовак. На справядлівых прэтэнзіі сталічны камсамол толькі ашчэрваўся, тутэйшыя «камсамалы» на яго фоне здаваліся анёламі. Праўда, анёлы не забываліся пра ўласную выгаду і паводзілі сябе, мякка кажучы, залішне раскванана.

На святы моладзі — літаральна на вецер, на паказуху, на вавілонскае зборшыча — былі выкінуты мільённыя сродкі, за што многія камсамольскія работнікі мелі паялы... не, зусім не вымовы — узагароды, граматы і ўсё ас-

татняе, чым адзначаюцца ў нас поспех і стараннасць.

Прызнаем, аднак, што згаданая падзея — выключная, і не адзін ВЛКСМ меў да яе непасрэднае дачыненне. Куды болей было сціплейшага, мясцовага значэння мерапрыемства, дзіўна падобных між сабой стылем і метадамі работы іх арганізатараў. Неаднойчы давалося пераконавацца: там, дзе сутнасць і сэнс зводзіцца да галачкі ў графе «выканана», дзе збоі і неда-рэчнасці і дзе ніхто і ні за што не хвалюецца, — там, хутчэй за ўсё, вядзе рэй «слаўны таварыш камсамол».

Пазней высветлілася, што маё асабістае вялікае адкрыццё было для больш вопытных людзей агульным месцам. Іншым камсамол і не мог быць у саветскай сістэме каардынат, спрэс заснаванай на двурэшнасці і фармалізме. Так бы і жыў гэты пеўнік пад крылом у саноўнага куратара, каб з ласкі ГКЧП квактуху раптам не сганалі. У выніку ўсесаюзная

арганізацыя самараспусцілася, а наша... Наша вырашыла пазмагацца за сваё месца пад сонцам, хаця ні сутнасці, ні нораваў не змяніла (пра што сведчыць і гісторыя з непакорным рэдактарам «Знаменкі»). ЛКСМБ спешна перастройваў шарэнгі, цяпер ужо ў бок светлага капіталістычнага заўтра, ды ГКЧП злытаў яму ўце карты. Добра, што «партэйгеносс» з парламента не далі прапасці. Прытулілі, слязу ўцерлі. Ці то даўняя сардэчная прыязнасць дала пра сябе знаць (многія, многія прайшлі гэтую школу!), ці то пэўна разумелі: саюз моладзі ўсё ж патрэбен. Бо хто ёй будзе ўсур'ёз займацца, акрамя яе самой?

Так, бадай што і патрэбен, але ці такі? Куды разумней было б распустыць гадавальных кар'ерыстаў і цынікаў — каб новы маладзёжны саюз будавалі новыя людзі. Мабыць, ёсць яны і ў сучасных кіруючых структурах камсамолу — чыстыя, сумленныя, здольныя рабіць справу з душой. Вось толькі паліто не ўмелі падаць свечасовае...

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

Р. С. Гэты матэрыял быў гатовы да друку, калі адбыўся з'езд камсамолу Беларусі і перайменаванне яго (камсамол) у Саюз Моладзі Беларусі. З чым, як кажуць, і вінуем... Г. К.

М. Замскі: — Слова банк, крэдыт, бюджэт, валюта, інфляцыя сёння не сыходзяць са старонак газет і часопісаў, гукаюць па радыё і тэлебачанні. Яны ўвайшлі ў наш паўсядзённы лексіён, хоць, думаю, мала хто дасведчаны ў гэтых складаных матэрыях.

Вы, Станіслаў Антонавіч, фігуральна кажучы, галоўны банкір Беларусі, ведаеце ўсе таямніцы банкаўскай і фінансавай дзейнасці ў рэспубліцы, трымаеце ў руках многія ніці аздараўлення нашай эканомікі, вываду яе з глыбокага крызісу.

Дарэчы, калі я пазваніў у даведчаную службу «09», каб мне далі тэлефон Дзяржбанка, тэлефаністка строга папярэдзіла мяне: «Назвайце правільна назву, — не Дзяржбанк, а Нацыянальны банк». А — якая паміж імі розніца?

С. Багданкевіч: — Пераход эканомікі на рыначныя рэйкі вымагае карэнных змен у самой банкаўскай сістэме. Старая

гоўвае іншыя прадпрыемствы, арганізацыі і ўстановы.

— Пазычае ім грошы пад пэўны працэнт? Хто яго вызначае?

— Адзін з галоўных элементаў крэдытнай палітыкі банка — вызначэнне працэнтных ставак за карыстанне пазыкай. Гэта заробак банка. Дадамо, што статут кожнага камерцыйнага банка павінен быць зарэгістраваны ў Цэнтральным банку, атрымаць ад яго ліцэнзію на права дзейнасці.

— Якія функцыі выконвае камерцыйны банк?

— Выдачу зарплат, крэдытаванне, фінансавыя кансультацыі, экспертызу праектаў, пасрэдніцкія аперацыі, прыём на захаванне тэрміновых грашовых укла-

шырэньне вытворчасці конкурэнтназдольнай прадукцыі і г. д.

— А як той завод ці фабрыка будучы разлічвацца з банкам — «драўлянымі» рублямі?

— Не, таксама канвертуемай валютай, атрыманай за экспарт сваёй прадукцыі. І банку выгадна, і прадпрыемству. Яскравы прыклад таго, якую стымулюючую ролю можа адыграваць банк у павелічэнні вытворчасці самых розных тавараў, наогул, аздараўленні эканомікі.

— А што будзе, калі прадпрыемства не зможа разлічыцца з банкам? Ці мала што можа здарыцца — не «пайшла» за мяжой прадукцыя, наогул, дрэнна папрацавалі — у нас так умеюць...

— Вядома, усё можа здарыцца і банк

ную валюту ў шмат разоў пераўзыходзіць прапанову.

— Яшчэ, відаць, і таму, што наш рубель з кожным месяцам становіцца ўсё лягчэйшым?

— Вядома, і з гэтай нагоды таксама. Адзінае выйсце з такога становішча — павелічэнне экспарту нашай прадукцыі, каб зарабіць больш замежнай валюты. Што для гэтага трэба зрабіць, я ўжо гаварыў вышэй: выпускаць больш прадукцыі «хорошей і разной». А мы пакуль што гонім пустыя грошы. Пры нашым вялікім дэфіцыце рэспубліканскага бюджэту ў 5 мільярдаў рублёў Вярхоўны Савет Беларусі абавязвае Нацыянальны банк выдаткаваць яшчэ 5 мільярдаў на пакрыццё «дзірак» у бюджэце, да таго ж без укавання крыніц пакрыцця. Гэта значыць, зноў трэба пусіць у ход друкавальны станок.

«Трэба жыць на сродках»

— гаворыць старшыня праўлення Нацыянальнага банка Беларусі Станіслаў БАГДАНКЕВІЧ у гутарцы з карэспандэнтам «ЛіМа» Міхасём ЗАМСКІМ

Станіслаў Антонавіч Багданкевіч, 54 гады. Доктар эканамічных навук, прафесар. Да зацвярджэння ў ліпені г. г. Вярхоўным Саветам Беларусі старшынёй праўлення Нацыянальнага

банка рэспублікі дзесяць гадоў працаваў загадчыкам кафедры грашовага абарачэння і крэдыту Мінскага інстытута народнай гаспадаркі, а перад тым — дваццаць гадоў у сістэме «былога» Дзяржаўнага банка рэспублікі.

была вельмі неэфектыўнай, з'яўлялася, па сутнасці, прыдаткам выканаўчай улады і не выконвала сваёй асноўнай функцыі — падтрымання ўстойлівасці рубля, барацьбы з інфляцыяй. Урад былога СССР выкарыстоўваў Дзяржбанк фактычна як друкавальны грашовы станок. Грошы пераводзіліся на рахунокі бюджэту, прадпрыемстваў, не маючы пад сабой ніякага матэрыяльнага забеспячэння. Грошы — гэта аксіёма — павінны выпускацца па меры стварэння матэрыяльных каштоўнасцей. Зрабілі, скажам, аўтамабіль коштам 10 тысяч рублёў — столькі наяўных ці безнаяўных грошай павінна быць пакладзена на рахунак. Калі ж іх кладзецца больш, дык гэта ўжо, як мы гаворым, «пустыя» грошы.

— Што вядзе да інфляцыі?

— Так, гэта адна з прычын інфляцыі. Вы спытаеце, навошта ўводзіць у зварот нічым не забеспячаныя грошы? Пры слабай эканоміцы, недаатрыманні казнай грошай у выглядзе падаткаў, рознага роду адлічэнняў такой мера вымушаная, бо інакш мы пакінем без зарплаты настаўнікаў і медыкаў, артыстаў і вас, журналістаў...

— Сёння даводзіцца чуць, што зарплата некаторым катэгорыям працоўных часта затрымаецца, бо няма наяўных грошай. Дыма і пачуў ад знаёмага, што па той жа прычыне ён не змог узяць грошы ў ашчадным банку.

— Гэта ўсё вынік нашай хворай эканомікі, недабору прадукцыі прамысловасцю, сельскай гаспадаркай, а адсюль і дрэннай працы гандлю, які павінен даваць асноўныя паступленні ў бюджэт.

— Зачараване кола. У такіх абставінах адзінае выйсце — друкаваць новыя грошы?

— Так і робіцца, хоць шлях гэты гібельны.

— І ўсё-такі я не разумею, чым Нацыянальны банк адрозніваецца ад старога — Дзяржаўнага? Справа нашы, здаецца, не палепшыліся...

— Вы хочаце, каб за лічаныя месяцы існавання Нацыянальнага банка адбыліся бачныя зрухі?

— Так надалучыла чанаць, пакуль палепша жыццё...

— У адпаведнасці з прынятымі Вярхоўным Саветам рэспублікі законам «Аб нацыянальным банку» і «Аб банках і банкаўскай дзейнасці» завяршаецца фармаванне двух узроўняў банкаўскай сістэмы. Гэта Нацыянальны банк Беларусі і падначаленыя яму камерцыйныя банкі. Нацыянальны банк з'яўляецца цэнтральным банкам рэспублікі, ён яе ўласнасць і падпарадкоўваецца Вярхоўнаму Савету. У яго кампетэнцыі — грашова-крэдытнае рэгуляванне, арганізацыя міжбанкаўскіх разлікаў і касавога абслугоўвання камерцыйных банкаў, кантроль за захаваннем апошнімі банкаўскага заканадаўства.

— Якія адметныя асаблівасці камерцыйнага банка?

— Камерцыйныя банкі — гэта атрыбуты рыначнай эканомікі. Ствараюцца яны на паявой і акцыянернай аснове. Напрыклад, пяць прадпрыемстваў на ўласныя сродкі ствараюць банк, які абслу-

даў і некаторыя іншыя. Павінен заўважыць, што ў заходніх краінах камерцыйны банк ажыццяўляе да 130—140 розных паслуг.

— Хто з'яўляецца, так сказаць, гаспадаром камерцыйнага банка?

— Вышэйшым органам — сход заснавальнікаў, паміж сходамі — Савет банка, а выканаўчым органам — яго праўленне.

— Колькі ў нас зараз камерцыйных банкаў?

— 27, сярод іх такія буйныя, як «Беларусь», «Прыёрбанк», «Дукат», «Супрацоўніцтва», «Экаравіццё», «Мінскбізнесбанк», «Пошук», «БелАграбанк» і іншыя. Толькі іх капітал складае сёння больш як 500 мільёнаў рублёў. Ідзе прыватызацыя ўласнасці, які грывы пасля дажджу, узнікаюць малыя прадпрыемствы, — без банкаўскага крэдыту тут не абыйсця. Так што значэнне камерцыйных банкаў цяжка пераацаніць...

— Гэта, так сказаць, нашы ўнутраныя справы. Але эканоміка не можа існаваць у замкнёнай прасторы, яна, каб выжыць, павінна мець выхад за межы дзяржавы. Што робіцца ў нас у справе інтэграцыі нашай эканомікі, у прыватнасці, банкавай сістэмы ў сусветную?

— Вы, мабыць, чулі пра пагадненні, заключаныя краінай з Міжнародным валютным фондам, Сусветным банкам. Што тычыцца нашага нацыянальнага банка, дык ён устаўляе сістэму валютнага рэгулявання, займаецца нашымі міжнароднымі сувязямі, звязанымі з выкарыстаннем замежнай валюты і рубля замежнымі фірмамі.

— Я чуў, Станіслаў Антонавіч, што апошнім часам у вас адбылося некалькі сустрэч з прадстаўнікамі некаторых замежных фінансавых колаў, у прыватнасці, Японіі і Швейцарыі...

— З некаторымі заходнімі банкамі ў нас ёсць цвёрдая дамоўленасць аб супрацоўніцтве. Напрыклад, з Люблінскім банкам у Польшчы.

— Гэта, відаць, не зусім заходні банк...

— Памыляецца. Люблінскі банк на 98 працэнтаў створаны на капіталы ЗША.

— Што прымуціла амерыканцаў ствараць банк менавіта ў Любліне?

— Вельмі высокая дзелявая актыўнасць у Польшчы і, потым, адсутнасць тут конкурэнцыі з боку іншых заходніх банкаў. Калі першапачатковы капітал у Люблінскім банку складаў 6 мільёнаў долараў, дык за адзін год ён узрос да 100 мільёнаў. Заснавальнікі гэтага банка выказалі жаданне адкрыць свой філіял у Брэсце, арганізаваўшы яго на акцыянернай аснове — частку капіталу даюць яны, частку — фірмы Швейцарыі і Аўстрыі. Яны былі ў мяне, і мы далі прынцыповую згоду, праўда, пры ўмове, што ў Брэсцкім банку будзе не менш за трох акцыянераў з устаўным капіталам не менш чым мільён долараў. Частку акцыяў возьмуць і нашы прадпрыемствы, вядома, калі ў іх знойдуцца на гэта сродкі.

— Каго будзе абслугоўваць Брэсцкі банк?

— Беларускія прадпрыемствы, якім ён будзе прадастаўляць крэдыты ў валюце на набыццё замежнага абсталявання, па-

тут пэўным чынам рызыкуе. Але ж няма сапраўднага бізнесу без рызыкі. Гэта толькі ў нас ніхто нічым не рызыкуе, затое так і жывём... Але я хачу падкрэсліць, што ніводны салідны банк не дасць пазыкі без таго, каб як след не вывучыць кліента, яго фінансавы і іншы магчымасці, ці можа ён гарантаваць аплату пазыкі. Але ж, бачыце, калі заходнія бізнесмены ідуць на тое, каб адкрыць банк у Брэсце, значыць, упэўнены, што справа пойдзе. Нам жа гэта ўтрыманне выгадна, бо мы набываем крыніцу паступлення ў рэспубліку канвертуемай валюты, якой нам вельмі не хапае. На рахунках нашых прамысловых прадпрыемстваў сёння налічваецца не больш за 220 мільёнаў долараў, — для нашай рэспублікі гэта надзвычай мала.

— Якія яшчэ банкі хочуць з намі «сябраваць»?

— Нядаўна ў мяне былі прадстаўнікі некалькіх фірмаў Швейцарыі, якія маюць намер дамовіцца аб сумесным бізнесе з нашым камерцыйным «Бізнесбанкам».

— Прагучала, як каламбур!

— Швейцарцы хочуць арганізаваць з ім сумесны банк і гатовы ўнесці трыццаць працэнтаў першапачатковага капіталу, вядома, у канвертуемай валюце. Сфера дзейнасці гэтага банка — жыллёвае будаўніцтва, гасцінічны бізнес, гандаль.

— Гандаль? На нашым гандлі, мне здаецца, прагарыць самы магутны банк у свеце...

— Гэта іх праблема. Калі маюць жаданне ўкласці грошы ў гэтую справу, значыць, таксама ўпэўнены, што будучы мець прыбытак. Былі яшчэ ў нас перамовы з прадстаўнікамі германскага банка, банка Ізраіля.

— Пачынаючы з намі справу, яны, відаць, патрабуюць пэўных гарантыяў?

— Мы даём ім аб'ектыўную інфармацыю аб стане нашай эканомікі, прамысловай патэнцыі нашых законаў, узроўні адукаванасці народа, яго культурных здобаткаў, і гэта, хачу сказаць, прыцягвае замежны бізнес. Дарэчы, нядаўна такую інфармацыю мы перадалі праз саветаўскага пэра ў Германіі міністэрству эканомікі гэтай краіны.

— У час нашай гаворкі, Станіслаў Антонавіч, неаднойчы гучалі словы «канвертуемая валюта», якія апошнім часам, дзельбог, набылі сакраментальны змест. Прыдумана ўжо і адпаведная абрэвіятура — СКВ — свабодна канвертуемая валюта, якая ўсё шырэе уваходзіць у наш лексіён. Ну, а ці стане налі-небудзь канвертуемы наш рубель? Наіўнае пытанне?

— А рубель наш канвертуемы.

— ?.

— Толькі, калі можна так сказаць, — ненармальна канвертуемы. Што такое канвертуемасць валюты? Абмен яе па пэўным эквіваленце. Кожнаму савецкаму эмігранту, напрыклад, дадзена права пры выездзе за мяжу абмяняць рублі на 200 долараў (з 4 кастрычніка г. г. — на 1000 долараў) па ўстаноўленым Масквой курсе — 47 рублёў за долар. На чорным рынку за яго даюць 80—100 і больш «драўляных». Вось такая канвертуемасць. Фактычна, спекулятыўная. Адбываецца гэта таму, што попыт на замеж-

— А што Вярхоўны Савет мог зрабіць? Трэба плаціць зарплату, пенсіі, будаваць школы, бальніцы, жыллё — дзесяткі ж тысяч людзей стаяць у чарзе на кватэры...

— Жыць трэба па сродках. Атрымаў мільярд прыбытку — трэба не больш і расходаваць. А хочаш больш — пазыч, у каго ёсць, а не друкуй пустыя паперкі. Гэты самападман рана ці позна можа скончыцца катастрофай. Я лічу, што дэфіцыт бюджэту можна было значна зменшыць шляхам продажу насельніцтву каштоўных папер, хай і пад вельмі высокі працэнт. Так робяць ва ўсім цывілізаваным свеце — каб зменшыць інфляцыю, умацаваць валюту.

— Але ж дзяржаве выгадна, каб грамадзяне трымалі свае грошы ў ашчадных банках, інакш бы яна іх закрыла...

— Так, мы бяром адтуль грошы для крэдытавання, розных выплат і г. д. Але ж як ляжалі ў ашчадных банках рэспублікі 20 мільярдаў рублёў, так і ляжаць. Грашовая маса ад таго, што яна там знаходзіцца, не зменшылася, і калі яна яшчэ не абрынулася з поўным размахам на наш спажывецкі рынак, дык толькі таму, што там няма чаго купіць.

— Калі продаж каштоўных папер мог бы падтрымаць нашу эканоміку, чаму б не пачаць іх выпуск? Што стрымлівае?

— Коснасць, непрафесійнасць кіраўнікоў, ад якіх залежыць гэтая справа. Каб яна толькі залежала ад Нацыянальнага банка, мы б даўно арганізавалі такую акцыю. Аргумент у яе праціўнікаў адзін — маўляў, цяжка будзе потым выплачваць высокі працэнт, пад які прадаюцца каштоўныя паперы, не разумеючы, што мы гэтым «потым» выйгралі б час, рэзка зменшылі б інфляцыю, падышлі б да канвертуемасці рубля. Але ж у нас на высокіх пасадах яшчэ сядзіць многа людзей, якія жывуць толькі сённяшнім днём.

— Зараз шмат дыскусуюцца, у тым ліку і ў Вярхоўным Савете, пытанне аб нацыянальнай валюце — ваша думка на гэты конт?

— Да гэтага мы прыйдзем, суверэнная дзяржава павінна мець сваю валюту. Але пытанне гэтае не такое простае, як некаму можа падацца. Па-першае, новыя грошы трэба недзе надрукаваць, адчаканіць. Дзе размясціць заказ, на якія сродкі? На гэта спатрэбіцца дзесяткі мільёнаў канвертуемых рублёў. Дзе іх узяць пры нашым цяперашнім жабрацтве? Я асабіста не ведаю. А ці задумваюся хто, колькі часу спатрэбілася б, каб замяніць дзесяткі мільярдаў рублёў, якія знаходзяцца ў абарачэнні? Гадзі. Але хай... Уявім сабе, што па шчупаковым загадзе заўтра мы прачнёмся з новымі грашамі. Ну і што ад гэтага зменіцца? Той самы талер стане цяжэйшым за наш сённяшні «драўляны» рубель? Будзе мець больш высокую пакупную здольнасць, стане канвертуемым? Не, зразумела. Грошы — люстэрка эканомікі. І яшчэ. Чым бы мы, цікава, разлічваліся б па пастаўках у рэспубліку нафты, газа, цэменту, пшаніцы і іншых неабходных тавараў, якія мы купляем у Расіі, Казахстана, Украіны, іншых суверэнных рэспублік?

— А вось жа Ельцын аб'явіў аб увядзенні расійскіх грошай.

— Гэта была толькі палітычная заява. Дарэчы, мелася на ўвазе ўводзіць не новыя грошы, а нека адначыць расійскім знакам старыя. Калі ж пачалі гэтай справай займацца спецыялісты, дык адразу выявілася, што на правядзенне такой акцыі спатрэбілася б 4—5 гадоў.

— Але ж Беларусі нека трэба абараніць свой спажывецкі рынак, які «падмітуць» нашы суседзі, тая ж Расія, дзе збіраюцца адпусціць усе цэны. Можна толькі ўявіць, колькі пустых расійскіх грошай абрынецца на нас...

— Я гэта добра разумею. Мы можам нека абараніць сябе ўводам купоннай сістэмы.

— Неяк? Вядома купоны не панаця. Трэба ісці па тым жа шляху, што і Расія, — лібералізаваць цэны. Інакш рыначную эканоміку мы не створым.

— Дзякуй, Станіслаў Антонавіч, за гутарку.

СОЛЬ

НА ЗАГОЕННЫХ
РАНАХ

На першую Прачыстую маці заўсёды ўчыняе бліны. Я ведаю, што звычайна яна робіць гэты на ўгодкі, але ж якраз 28 жніўня ніхто з нашых блізкіх не паміраў. Аказ на маё запытанне быў даволі нечаканы:

— Не здзіўляйся, сыноч. Проста ў гэты дзень партызаны пабілі болей за дзесяткі ніканаўцаў. А як жа нявінных людзей не спамянуць?

Я на ўсялякі выпадак запісаў матулін аповяд, але асаблівай увагі яму ў той час не надаў: у ваеннай каламуці здараліся і не такія недарэчнасці. Больш таго, самі вяскоўцы да сённяшняга дня ўпэўнены, што налет на Ніканаўчы рабілі не «сапраўдныя» партызаны, а самазванцы з вакольных мясцін.

Якім жа было маё здзіўленне, калі ў час прагляду кнігі «Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Быхаўскага раёна» (Мн., БелСЭ, 1990) на старонцы 191 я прачытаў апісанне гэтага бою ў інтэрпрэтацыі яго непасрэднага ўдзельніка, даволі вядомага празаіка і кінадраматурга Авідзія Гарчакова. «Божа мой, — падумалася, — калі гэты пісьменнік дэманструе такую надзвычайную фантазію ў дачыненні да маленькага эпизода, то якімі ж павінны быць яго дакументальныя кнігі?»

Сапраўды, чалавек, незнаёмы з рэальнымі падзеямі, можа толькі падзівіцца героізму ды вайсковому ўмельству партызан з атрадаў Сазонава (арганізаваны 18 чэрвеня 1942 г.), Дзюбы (створаны ў жніўні 1942 г.) і Сямёнава (дзейнічаў з ліпеня 1942 г.). Народныя месціцы, па словах А. Гарчакова, ушчэнт разбілі буйны, «...каля васьмідзесяці гітлераўцаў на чале з фельдкамандантам», Ніканаўцкі гарнізон.

Цытую ўрыўкі з яго ўспамінаў: «У тую ноч, 28 жніўня 1942 г., я, васьмідзесяцігадовы партызан, упершыню камандаваў групай разведкі... Бой завязаўся на правым флангу ў Кухарчанкі. Праз паўгадзіны мы, разведчыкі і кулямётчыкі, далучыліся да атрада Дзюбы і пачалі выбіваць гітлераўцаў з двароў. З Валодзем Шчаўкуновым кінулі гранаты ў цёмныя праёмы разбітых вокнаў аднаго дома і самі нырнулі ў іх. Ліхтарыкамі высветлілі жоўты чамадан, на стала стос дакументаў. Хуценька засунушы іх у чамадан, падалі яго праз акно палітруку Палявому...»

...Кальцо вакол ворагаў сціскалася ў цэнтры вёскі. Байцы Кухарчанкі і Дзюбы падпальвалі дамы бутэлькамі з гаручай сумессю. Але моцны агонь з дзота прымусіў байцоў Дзюбы залегчы...»

Жыхары Ніканаўч расказваюць пра згаданы падзеі «крыху» па-іншаму. Яны сведчаць, што немцы размяшчаліся толькі ў адным канцы вёскі, у чатырох хатах. Тут жа, на Бугаўцы (так здаўна называлі вуліцу з боку шашы Ленінград — Адэса),

стаяла нямецкая назіральная вышка. І ўсё. І ніякіх дзотаў.

Апоўначы 28 жніўня партызаны ўваходзілі ў Ніканаўчы з боку вёскі Падгор'е. Дзяўчаты, якія ў гэты час вярталіся са скокаў, выразна чулі шматразовыя выгукі іх камандзіра: «Левый фланг, вперед!» Вядома, напужаліся, хуценька разбегліся па хатах. Неўзабаве заляскалі вінтоўкі, пачалі ўспыхваць пабудовы, пачуліся крыкі, лаянка, плач.

Маршрут народных месціцаў пралягаў не толькі па вясковай вуліцы. Па тым, як адно за другім загараліся гумны з толькі што зжатай збажыной, людзі зразумелі, што сталі няшчаснымі сведкамі сапраўды буйной аперацыі.

Праз колькі часу страляніна ўзмацнілася — гэта партызаны падышлі да Бугаўкі...

Што да вынікаў «дзержскага налёту», дык яны ні партызанам, ні, вядома, вяскоўцам асаблівага апытызму не прынеслі. Хаця варожы гарнізон і быў «разгромлены», аднак забітых немцаў чамусьці аказалася толькі два ці тры чалавекі (сюды, праўда, варта дадаць яшчэ паліцаю Івулю, якога напаткала смерць каля бацькавай хаты). Партызаны страцілі шасціх, у тым ліку дзяўчыну. Імёны іх не прыводжу — яны пазначаны ў кнізе «Памяць». А вось пра жыхароў вёскі Ніканаўчы, забітых уласнымі абаронцамі, ніякіх звестак там чытач не адшукае. Нібы і не жылі ніколі...

Між тым у памяці людской іх імёны засталіся:

АВЯР'ЯНАВА Мар'я Парфінаўна, цяжарная;

АВЯР'ЯНАУ Пракоп, меў каля 65 гадоў;

АНЦІПЕНКА Аляксандра, цяжарная;

АНЦІПЕНКА Домна, мела 4 гады;

БЕЛАКУЗАВА Матруна, мела 65—70 гадоў;

ДУБОУСКИ Рыгор, меў каля 60 гадоў;

ЖУРАЎСКИ Павел Пятровіч, настаўнік, меў 32 гады;

ЖУРАЎСКИ Пракоп, інвалід грамадзянскай вайны;

ІГНАЦЬЕВА Таццяна Апанасаўна, цяжарная;

СЕНАЖЭНКА Анатоль Рыгоровіч, меў 29 гадоў;

УКРАЇНКА Васіль, меў 8 гадоў;

УКРАЇНКА Лісей, меў каля 60 гадоў;

ГВАРДЗЕЕНКА Іван, меў 18 гадоў (забіты толькі за тое, што быў сынам жандарма).

Памятаюць яшчэ некаторыя вяскоўцы і КАЗАКОВУ Еўдакію, і ЦИТОВА Васіля, і ЛАХМАТАВА Навума, «пушчаных у расход» партызанамі ў гэтым жа годзе.

Што, цяжкая паверыць? Дык сведкі ж пакуль ЖЫВЫЯ!

С. УКРАЇНКА,
ст. выкладчык
Магілёўскага педінстытута.

Анкета «ЛіМа»

На анкету «ЛіМа», прысвечаную актуальным пытанням літаратуры, адказалі ўжо Л. Галубовіч, К. Шэрман, І. Чарота, Г. Тычка, А. Лойка. Працягваем друкаваць адказы. Сёння слова маюць Уладзіслаў Рубану і Алясь Асташонак.

1. На што, па-вашаму, абавязана творца, у прыватнасці, пісьменніку ва ўмовах «міжчасся», няўхільнага насуювання рынку? Ці можна сёння пісаць, як раней, — як бы па інерцыі?

2. Як вы ставіцеся да спробы стварэння беларускай масавай культуры, да жадання некаторых маладых літаратараў здабыць вядомасць, спадабацца чытачам «любой цаной»?

3. Ці дапускаеце вы, зноў жа ўлічваючы «рыначныя» густы, свядома эксплуатацыю той ці іншай «моднай» формы? Ці дапаможа нам арыентацыя на фармальны пошук і чужыя знаходкі ў вырашэнні моўных, чытацкіх і іншых праблем?

Уладзіслаў РУБАНАУ

ПАВЕРЫЦЬ У СЯБЕ

1. Таленту, хоць і ўсё перашкаджае, нічога не пагражае, бо на ягонай абароне стаіць прырода. Мутацыя, як вядома, у жывую матэрыю ўносіць «карэктывы» не адным стагоддзем. Як і ў застоўныя часы, так і цяпер (так і надалей) творцу трэба слухаць свой унутраны голас. Мяжа шчырасці, даверу да яго і ёсць апырышча ў творчасці. Іншая справа, што кожны чалавек, як сацыяльны прадукт, непэзбежна пастаўлены перад праблемаю выжывання, адчувае сябе ў павуціне размаітых грамадскіх паралелей і вертыкалей. І тут велічыня канфармізму ў адваротнай залежнасці, скажам так, ад велічыні таленту. Але супраціўнай бескампраміснасці, відаць, не бывае. Напрыклад, ніхто з пісьменнікаў, нават з тых, што былі ў нягодзе з уладамі, партыяй, не адмовіўся ад дзяржаўнай прэміі ці ордэна. Гэта ж як пахвала творцы ў дэкладзе «вышэйшага» не выклікала абурэння, тады як крытыка магла прынесці толькі засмучэнне. Скажу больш: самі ж творцы папакалі ўлады, што той і той пайшлі ад нас без ушанаванняў. Зразумець можна: прызнанне бывае толькі афіцыйным, прызнання ў сяброўскім коле мала. А ў ідэале ўлада не павінна лесяць творцу, яна павінна даваць свабодна крытыкаваць сябе, інакш імкненне творцы да праўды заўсёды будзе ўспрымацца як замак, падкоп і г. д. Цяжкая тут сітуацыя, бо і цяперашнія ўлады, на жаль, раўніва, часам аж хваравіта сочаць за пазіцыяй творчай інтэлігенцыі.

Дзе выйсце? У насалодзе адзіноцтва, у бяэлітнасці выпрацоўцы абыякавасці да таго, як глядзецца на створанае табою збоку, не баяцца не спадабацца. Глядзецца будучы пэрознаму, а ты ўсё-ткі адзін (ін-

дывідуальнасць), і ёсць рэчы, якія адчуваеш толькі ты адзін, і таму бадай самае галоўнае і цяжкае для творцы ў банальным — паверыць у сябе. Не дзеля сучаснікаў. Дзеля маленькага шанцу быць зразумелым наступнікам. На здабыванне гэтай веры ідзе ўсё жыццё.

2. Чытач у пісьменніка павінен быць. І ён ёсць — шырэйшае ці вузейшае кола, прынцыповага значэння не мае. Вось толькі штучныя высылкі «спадабацца», на мой погляд, для сур'ёзнага творцы непрыемныя. Гэта танны разлік на ўласцівае чалавека ленавацца, аблягчаць сабе існаванне. Свядома абцяжарваць жыццё ніхто сабе ні ў чым не хоча, у тым ліку і ў чытанні. Большына «клее» на тое, што бліжэй ляжыць, што не прымушае галаву і душу працаваць. Толькі ж нельга дагадзіць натоўпу, бо непрадказальна і незразумелая рэакцыя, гэта не разумны арганізм, гэта маса, якая ні за што не адказвае. Трэба з натоўпу выбіраць аднаго-двух — «сваіх», людзей свайго ўзроўню, а не апускацца самому да ўзроўню натоўпу. У рэшце рэшт, пішы толькі для сябе (можа, гэта адзіная філасофія для творцы, якая выключае ўсякую кан'юнктуру). Адзін чытач, у якога над кнігаю працуе галава і душа, варты сотні тых, для каго кніга — толькі марная (у лепшым выпадку — займальная) трата часу. Масавае культура, на маё перакананне, шкодна для душы з'ява (тым болей, што яна распаўсюджваецца пераважна на моладзь), але яна павінна быць як процівага сапраўднай культуры, як цёмная лямпачка побач з яркім пражэктарам. Як параўнанне — што лепей здадзецца і што глыбей пранікае ў пацёмкі. Яшчэ адна

асаблівае «маскультуры» — яна хутка надакучае, «прыядаецца», нават раздражняе (імунітэт ад яе?), а сапраўдная цяжэй даецца, ды заўсёды патрэбна — як хлеб, як вада, як збавенне ў вэрхале і хаосе будзёншчыны.

Кожнае пакаленне — дзіця свайго часу, якому ісці далей. І яно «агрэсіўнае» не столькі дзеля свайго сцвярдзення, колькі дзеля адмаўлення папярэднікаў. Вось чым тлумачыцца схільнасць маладых падганяць літаратуру пад сваё пакаленне, пад ягонае ўменне і густ. А літаратура, між іншым, павінна натуральна вырастаць з жыцця народа.

3. Рынак — аб'ектыўная катэгорыя для эканомікі, для духоўнай сферы яна суб'ектыўная. Калі рынак разумець як чарговую кан'юнктуру — гэта кепска, бо яна нічым не лепшая, чым кан'юнктура ідэалагічная, а, можа, у чымсьці нават горшая. Калі разумець як свабоду — то гэта добра. Зноў-такі з агаворкаю, што свабода — гэта не «беспредель», далей, чым гуманізм, свабоду ў мастацтве не сягае. Перабудова зняла з грамадства вуздэчку, якая скіроўвала зрок і слых творцы толькі на пэўную (дазволенаю) сферу, тым самым звужала сферу мастацкага даследавання, не дазваляла адкрываць новыя тыпы, асабліва з верхняй іерархіі, пранікаць у «цёмную» палову душы — маўляў, у савецкага чалавека не можа быць заган, індывідуальных рыс, уласнага «я» (экзістэнцыялізм — буржуазная філасофія). І гэта ў той час, як літаратура — гэта тонкасці, гэта корпанне ў тонкасці. Праўдзівае мастацтва — шчыра аголенае і выстаўленае на суд людзей душа творцы (ты — як сколачак часу), да астатняга, да самых патаемных

Алясь АСТАШОНАК

«Няма жанраў блігіх, апрача нуднага»

1. Творца ў любы час, ці «міжчассе», ці «бясчассе», абавязана толькі на сваё сумленне, талент ды веру, якія не прыстасоўваюцца ні да якіх ідэалагічных альбо матэрыяльных акалічнасцяў, а проста жывуць у ім.

Згадайма гоголеўскі «Партрэт» з лёсам мастака Чарткова: «Глядзі, брат, ...у цябе ёсць талент; грэх будзе, як ты яго загубіш... Глядзі, каб з цябе не выйшаў модны жывалісец...» Жудасны канец напаткаў нябогу: «Нічога таксама не магло знайсці ад велізарных ягоных багаццяў; але, убачышы зрэзанія шматкі тых высокіх творчых мастацтва, дана якіх пераважала мільёны, зразумелі жахлівае іх скарыстанне».

Другая частка пытання. «Хто не пакахаў у траўні, не пакахае і ў верасні» — японская прымаўка.

Ні Пташнікаў, ні Казько, ні Разанаў, ні Галубовіч па інерцыі ніколі не пісалі.

2. Дзеля пачатку трэба акрэсліць, што ж гэта за дзіва такое — «масавае культура».

Ёсць «Анжэлікі» і «маёры Проніны» — і ёсць адмысловыя народныя чытанкі. У грандаў «маскульту», да прыкладу, Жабрызо, Буало з Нарсэжакам ёсць адметныя творы. Былі яны, дарэчы, і ў заснавальніка дэтэктыва Эдгара По, і ў баць-

кі вестэрна Фенімора Купера, і ў мэтра рамана «плашча і шапі» Дэюма, якіх, жыві яны цяпер, многія нашы крытыкі ды літаратуразнаўцы, апантаныя прыхільнікі рэцэпнае роднае-народнае літаратуры вёскі ды вайны, «нічога сумняшся» залічылі б у «маскульту».

Мы маем велізарную патрэбу ў добрых народных чытанках — як у глытку свежага паветра ў задыху, калі хочам найхутчэй павярнуць да сябе беларускае чытача. Аднымі Купалам ды Мележам з іхнімі паслядоўнікамі, пры ўсёй нашай бясконцай да іх пашане, яго да нас не павернеш, і хто зацята верыць у адваротнае — цешыцца шкоднай развіццю нашай культуры ілюзіяй.

Дужа вялікай частцы нашага народа ў павароце ад слова расейскага да слова роднага патрэбны масткі. І першыя дошкі ў першым мастку заклалі Караткевіч, Тарасаў, Арлоў, Дайнека, Іпатава, Чаропка. Патрэбныя цяпер іншыя масткі. Таму я шчыра вітаю намаганні Максіма Клімковіча і Міраслава Шайбака пракласці масток дэтэктыўны. А спробы гэта ці ўжо самыя сапраўдныя здабыткі, вырашыць час. Асабіста я ўпэўнены: гістарычная дэтэктыўная аповесць М. Клімковіча «Пераможцы», надрукаваная ў самых першых нумарах «Крыні-

цы» і «Роднікі» (1988), — твор сапраўднай літаратуры.

Чакаю прыходу «пракладчыкаў масткоў» у жанрах фантастыкі, меладрамы, нарэшце, эратычных раманах ды навелы. Чаму ў беларусаў не можа з'явіцца свой Д. Г. Лоўрэнс з раманам не горшым за «Каханка лэдзі Чатэрлэй» — аднае з самых знакамітых кніг XX стагоддзя, прызнанай пасля шматгадовых скандалаў ды судовых працэсаў класічным творам ангельскае літаратуры?

Але як давесці літаратурным цэрберам, што пісаць дэтэктывы ды фантастыку, не кажучы ўжо пра спробы наследавання Бакача, не значыць псаваць густ?

У нармальнай літаратурнай атмасферы такое пытанне — абсурднае. Аднак у нашых варункх прыходзіцца згадаць Уэлса ды Конан-Дойля і падкрэсліваць да смешнага простую ісціну: «Няма жанраў блігіх, апрача нуднага».

Нам неабходна добрая крытыка, якая ставілася б зчыліва да нязвычайных у нашай літаратуры накірункаў і ўмела б аналізаваць іхнія здабыткі і правалы. Яны ў нас ёсць, вядома, але пакуль што дужа нешматлікія. Элементарныя дый не надта смелыя спробы абнавіць форму ды змест нярэдка сустрака-

куфэрачкаў. І зрабіць гэта вельмі цяжка, бо ўсё перашкаджае. І наўнасьць геніяльных твораў — апускаюцца рукі: лепш не напішаш. І сярэдняя літаратура — таксама кепска, бо расслабляе: і не такое, як у мяне, друкуюць. Можна, з гадамі, з набываццём вопыту лягчэй становіцца пісаць? Не, наадварот. Чым болей зразумеў, спасцігнуў, тым цяжэй даецца чарговая прыступка. І яшчэ парадокс: чым большы талент, тым болей перашкод (творчых, сацыяльных, палітычных, сямейных) ён сам жа сабе стварае. Але — супраціўленне гэтым перашкодам і нараджае ў пісьменніка думкі, пачуцці, ідэі, эмоцыі, стыль паводзін — тое, што можна назваць зместам душы. Гэты змест і дыктуе адпаведную форму, а не наадварот, як у рамястве — змесціва заліваюць у форму. Нецікавыя твая душа — нецікавыя і героі. Няма прываблівага зместу, будзеш высільвацца на фармальныя пошукі, каб імі прывабіць.

Форма ў адрозненне ад зместу — гэта не тварэнне прыроды (Бога, космасу — кажучы сучаснай тэрміналогіяй), гэта штучнае тварэнне халоднай логікі, таму любая фармальнасць выпадае, «тырчыць» з прыроды, праўдзівасці, і яе наўмысна эксплуатацыя не можа прынесці якойсьці бачнай карысці. Трэба пісаць характары, і твор сам (заўсёды з цяжкасцю) выкірае на прыдатную дарогу, запаліць наперадзе «маячкі» выйсця. Форму нельга выдумваць, хоць часта здаецца, што яе менавіта выдумваў; яе можна толькі аб'ектыўна адкрыць у сабе, з усяго комплексу фізічных, псіхічных, душэўных, этычных якасцяў (нават адхіленняў). І тут нідзе не дзенешся ад нацыянальнага — таго, што не вытруціш і не замяніш ніякім гвалтам, што ёсць ад Бога. Боскае непаладана чалавеку, бо яно сцверджана дзеля гармоніі, дзеля трываласці Сусвету. Калі выпадае хоць адна «цагліна» — гэта пачатак планетарнага разбурэння.

Улічваючы новыя павевы, «рыначныя» густы можна ў той меры, у якой новае наша жыццё адкрывае (а яно адкрывае!) новыя тыпажы, «падказвае» іх, раскоўвае абрысы вычарчанага ідэалагічнага круга. Усё астатняе ў творчасці, у яе мала зразумелых законах застаецца ранейшым.

Юцца ў шыкі або, найчасцей, увогуле ігнаруюцца. Справа сацыялістычнага рэалізму ўсё яшчэ жыве і нават перамагае. З чаму — «чужыя»? Будзем зноў вынаходзіць кола, схваўшыся ў пограбе? Возьмем за ўзор албанскі лад развіцця? Ды былі ў нас, былі ўжо дзесяці гадоў таму Багдановіч з Гарэцкім, Дубоўка з Жылкам ды Мрыем!

Калі быў дрэнным фармальным пошук?

Прыходзіцца даваць банальны адказ. Трыялеты і ронда Багдановіча, «Люстрадзён» Гарэцкага, рытмізаваная проза Чорнага, «Смаленне вепрука», «Адзін лапаць і адзін чунь», «Загадка Багдановіча» Стральцова, «Дзікае палыянае караля Стаха», «Ладдзя распачы» і «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні» Караткевіча, пэмы Рэзанава — хіба не вылучаюцца і фармальным пошукам таксама? Хоць, вядома, найперш гэта пошук душы.

Дапускаю «эксплуатацыю» — да пары да часу, натуральна — добра вынайздзенай формы, калі яна, дзякуючы вартасцям сваім, становіцца моднай. Бо гэта ўжо не эксплуатацыя, а заглыбленне творчасці.

...І ўсё ж такі зведаем мы на поўніцу жудасны ўплыў і бязлітасны да духоўных каштоўнасцяў законаў рынку, і ўсяго нашага папярэдняга вар'якага існавання, якое трывала ўжо сфармавала густы дзесяцікаў мільёнаў часта ні ў чым не вінаватых людзей.

Але заўсёды ёсць у мастака хоць які-небудзь стол і надзея.

СПРЭЧКІ, ПАЛЕМІКА

«ВЯЛІКАЯ ТАЎТАЛЁГІЯ»

Да ўсяго звыкліся мы ў літаратурным жыцці за савецкім часам. І да таго, што нашы творчыя дыскусіі замест сутыкнення канцэпцый, ідэй, падыходаў зводзяцца да лупцавання апанента і абвінавачвання яго то ў класавай варожасці, то ў нацыяналізме (каспапалітызме), то ў семітызме (антысемітызме), то ў кансерватызме (экстрэмізме)... І да таго, што яны адбываюцца па ўзору класічнага дыялога: дурань — сам дурань... Але каб апанента падзравалі ў... сексуальных адхіленнях, такога, па-мойму, яшчэ не было. Францішак Эн. у «Лістах пра сучасную літаратуру» («Наша Ніва», № 3) рушыць і гэты апошні маральны бар'ер. Далоў прыстойнасці! Калі свабода, то ва ўсім. Вунь у Еўропе «адно з найбольш уживаных у літаратурных дыскусіях слова «аргазм», а мы ж таксама не ў лапаць смаркаемся. Якія гарызонты адкрываюцца перад літаратурнай крытыкай, а якія тыражы Праўда, па першым часе яшчэ шкодзяць рэшткі беларускай сарамжлівасці, і сваё крытычна-эратычнае эсэ Францішак Эн. пачынае нібы ад імя «геніяльнага дэструктывіста Жака Дэрэды».

«Мне нават страшна ўявіць, як бы ён прайнпрэнтаваў вашы «стыльёвыя пошукі», — запалохае Францішак Эн. свайго апанента Людміла Корань, аўтара артыкула «Агрэсія формы» («ЛіМ», 6. IX. г. г.). «Напісаў бы тэкст, — напрыклад, «Агрэсія крытыкі», дзе б абвінаваціў Вас у тым, што Вы... як гэта сказаць... «паймелі» ўсю маладую беларускую прозу.

Ваш стыль (яны кажучы — дыскус) стаў бы адназначна «аргазммістычным», а цытата са Стаха Дзедзіча пра зьбіганьне й разьбіганьне, стогны й варушэнне, цёплае і ліпкае назавуць увайшла б у еўрапейскі эратычна-філзафскі канон».

Не ведаю, ці захацеў бы прад'явіць аўтарскія правы на такі, з дазволу сказаць, «тэкст» «пакуль жывы» Жак Дэрэды, ці згадзіліся б яго «экспертаваць» патрывожаныя вялікія прывіды Джойс, Кафка, Дастаеўскі, Эдгар По, Мілаш Форман, а таксама Юнг, які, з ласкі крытыка, «перакультурыў да дамавіне». А вось сапраўдным нашаніўцам Купалу, Ластоўскаму, Луцкевічам наўрад ці будзе спакойна спацца, калі пад назвай «Наша Ніва» з'яўляецца ўзор цынічнай бульваршчыны. Да таго ж, яны б ніколі не дазволілі сабе абразіць жанчыну, нават калі яна — крытык.

Тым больш, што артыкул Л. Корань не дае падстаў для такога двухсэнсоўнага прачытання і інтэрпрэтацыі. Вядома, крытык-пурытанін мог бы і не

цытаваць Стаха Дзедзіча, а, заплюшчыўшы вочы, хуценька перагарнуць старонкі, далей ад граху. Але што рабіць рэдактарам, наборшчыкам, карэктарам, якія абавязаны ўчытвацца ў кожную літару? «Вернемся ў Эўропу», — заклікае чытача Францішак Эн. пасля свайго «аргазммістычнага» пасажа. Даруйце, але калі гэта — Еўропа, то мне чамусьці хочацца ў Азію.

Што ж так разгневала Францішка Эн. у артыкуле «Агрэсія формы», што ён забыўся на шляхотнасць і прыстойнасць Людміла Корань (а не Людміла К., як абзывае яе апанент), аналізуючы стыльёвыя пошукі маладой беларускай прозы, вылучае плённую тэндэнцыю звароту да еўрапейскіх і сусветных форм, вобразаў, матываў, архетыпаў. Аднак, лічыць яна, некрытычнае і неглыбокае іх засваенне, не спалучанае з яркай творчай індывідуальнасцю нацыянальнай угрунтаванасцю аўтара, «часта не выходзяць за межы вучнёўства, калі форма «заглынае» практыканта. Штудый маюць сваю вартасць, проста не трэба блытаць наша банальнае вучнёўства з наватарствам». Трывога крытыка, на мой погляд, слухная і недэрэзная. Тым больш, што яна даказвае сваю думку шляхам канкрэтнага аналізу твораў.

Францішак Эн. не згодзен. Гэта яго права. Але ж якія аргументы ён прыводзіць, акрамя ўжо згаданых?

Аргумент першы, класічны ў сваёй прастаце, цытуе: «Так не бывае». Намер беларусізаваць еўрапейскія і сусветныя жанрава-стыльёвыя формы не можа быць матывацыяй творчасці. Напэўна, не можа, бо не можа быць ніколі? А вось адзін пазт пакінуў прызнанне, што ў творчасці, апрача ўсяго іншага, ім кіравала «жаданне прышчэпіць да беларускага пісьменства здабыткі чужаземнага паэтычнага труда, памагчы атрымаць ёй больш еўрапейскі выгляд». Так пісаў Максім Багдановіч, бо не лічыў такую матывацыю творчасці прыземленай ці заганнай у адрозненне ад сучасных маладых празаікаў, якімі кіруюць, па словах Францішка Эн., такія высокія матэрыялы, як «магчымасць быць Працём», або «досьвед «трывожнай» дзіўнасці сьвету». Адно другому не шкодзіць.

Другі аргумент гучыць як філзафская сентэнцыя: «Літаратура — гэта Вялікая Таўталёгія». Ён мне так спадабаўся, што, з дазволу Францішка Эн., выношу яго ў заглавак. Гэта ж крыніца мудрасці, і прытым невычэрпная. Па гэтым ўзору можна ствараць безліч афарызмаў, якія, як і згаданы, нельга аспрэчыць, бо ён нічога па сутнасці не значыць. Напрыклад, «Літаратура — гэта Вялі-

кая Непайторнасць». Галоўнае — слова Вялікая пісаць з вялікай літары.

Вычарпаўшы аргументы, Францішак Эн. пачынае шукаць у артыкуле Корань «праколы» ў «канкрэтных аналізах праз увесь тэкст», каб злавіць апанента на няведанні замежнай літаратуры. Хоць, калі б і ўдалося злавіць, ці было б гэта доказам заганнасці яе канцэпцыі? Напрыклад, лічыць аўтар «Лістоў...» (дакладней, ліста), нельга параўноўваць апавяданне Мінкіна «Карава» з творамі Голдзінга ці Оруэла, бо яны адрозныя па стылі, да таго ж апошнія «ніколі не былі апавядальнікамі». Але ж крытык судзіць іх не па стылі або жанры апавядання, а па схільнасці да літаратурнай анты-утопіі. Або наступны «пракол»: аўтараў зборніка маладой прозы «Перад маімі вачыма» нельга судзіць з Кэнам Кізі, бо ў яго творы (відаць, маецца на ўвазе «Над зялёным гняздом») «здоровыя людзі пераконваюць здравых, што яны вар'яты, а ў нас тое самае спрабуюць зрабіць хворыя». Выбачайце за «дыскус», але не бачу розніцы, савай аб пень ці пнём аб саву.

Адным словам — дробныя нейкія закіды. Можна, таму, што артыкул «Агрэсія формы» ўспрымаецца надта сур'ёзна. Як бачу ў ім добрую долю літаратурнай гульні, а менавіта «гульні ў класікі». Ну хіба можна ўспрымаць літаральна сплучэнні імён: Мінкін — Оруэл ці Голдзінг, Наварыч — Фолкнер, Юры Станкевіч — Мілаш Форман, або асацыяцыі эратычных абразкоў Глобуса з Дэкамеронам і «архетыпамі Заходняга або Усходняга Адраджэння». З непрывычкі аж дух займае! Такое ўражанне, што далучэнне да класічнай традыцыі крытыку, таксама як і маладым аўтарам, не заўсёды на карысць. Так што артыкул Л. Корань, нягледзячы на грозную назву, па-мойму, больш кампліментарны, чым агрэсіўна-крытычны.

Але якую ж канцэпцыю ці хаця б якія думкі пра маладую прозу ў адрозненне ад заганнай канцэпцыі Л. Корань прапануе Францішак Эн.? Здаецца, у палемічным запале ён на асноўны прадмет спрэчкі ўвогуле забыўся. Ва ўсякім выпадку, я знайшла толькі адну фразу пра зборнік «Перад маімі вачыма»: «Усе тэксты (за выключэннем А. Федарэнікі і Ю. Станкевіча, якія гвалтам усаджаны ў кнігу рэдакцыяй «Маладосці») гарадзкая дакументалістыка. На жаль». Цікавае назіранне, але ці ведае аўтар, што такое дакументалістыка і чым яна адрозніваецца ад белетрыстыкі. «На жаль», апісальнасць і бытавізм — гэта далёка не дакументалістыка. Дакументалістыка, у маім разу-

менні гэта «Я з вогненнай вёскі» Адамовіча, Брыля і Калесніка, творы Святланы Алексіевіч, — рэчы, якія прынеслі беларускай літаратуры сусветную вядомасць. Дай Бог, каб у нас з'явілася такая «гарадзкая дакументалістыка».

Не прэтэндуючы на канцэптуальнасць, я назвала б тое, што адбываецца ў маладой беларускай прозе, «постсацэралізмам». Ідзе адштурхоўванне ад усяго, што нагадвае сацэралізм, змена знакаў: ідэальны герой — антыгерой; жыццё, якое яно павіна быць у перспектыве камуністычнай будучыні, — рэчаіснасць, якая ёсць, часта без адзінага прасвету, з яе абсурдам, «парнухай і чарнухай»; непрыняцце шкодных заходніх «ізмаў» — іх актуальнае, згладдлагае засваенне (аб чым піша Л. Корань); забарона пазарэальнасці і містыкі — перанасычанасць ёю (у зборніку «Пад знакам Стральца» і характар героя загаловага апавядання складзены па гараскопе, лёгка і проста). Усё гэта, мабыць, нармальна — як вакцына супраць «саўковасці», як пераходны этап да стварэння новай беларускай літаратуры.

Будзе яна сапраўды беларускай ці, як казаў у свой час Багдановіч, «пісанай беларускай мовай»? Шырокавядомай ці правінцыйнай, хоць і павярнуўшыся тварам з Усходу на Запад?

Звернемся да вопыту класіка, які на пачатку стагоддзя пазначыў тры шляхі нацыянальнай літаратуры, — да сусветнага мастацтва, да фальклору, да старажытнай беларускай культуры, маючы на мэце, па назіранні І. Дварчаніна, «вытварэнне новага сусветнага стылю». Не менш!

Інакш навошта нам вяртацца ў Еўропу? У якасці літаратурнага антыкарыяты? Ці літаратурнага «пыласосу», што падмятае ўсё без разбору, у тым ліку ўзоры маскультуры, як савецкія турысты падмятаюць за мяжой заляжальныя рэчы?

Так што, можа, варта прыслушацца да засцяржогі Л. Корань больш спакойна? Вядома, не ўсім даспадобы крытычны і патрабавальны тон яе артыкула, тым больш калі ён закранае маладых аўтараў «Нашай Нівы» асабіста. Старое як свет «Не руш нашых!» чуюцца за мадэрновай слоўнай эквілібрыстыкай і феерверкам славытых імён. А вышэй на той жа паласе «Нашай Нівы» даецца і ўзор, як трэба пісаць пра «нашых»: «Учора прачытаў № 2 Нашай Нівы. Гэта — літаратура». Або: «Што ты прачытаў за апошні час ці чытаеш зараз? — Нашу Ніву. — А яшчэ? — А яшчэ ёсць што вартае чытання?» Вось так, недалужныя вы крытыкі і крытыкесы! Не забывайце, што змяняюцца «кратыі», назвы, стылі, а чалавечая прырода — нязменная. І маладыя літаратары хочуць быць славытымі і «выдаюшчымі» не менш за літаратурных генералаў. Усё вяртаецца на кругі свае. Як казаў вядомы незнаёмец Францішак Эн., «Вялікая Таўталёгія».

Тамара ЧАБАН.

Ён з намі — Уладзімір Караткевіч

Летась Беларусь урачыста адзначыла 60-годдзе з дня нараджэння аднаго з самых славных сваіх сыноў Уладзіміра Караткевіча. Цэнтрам правядзення ўрачыстасцяў стала родная і асабліва дарагая пісьменніку аршанская зямля. Грамадскасць Оршы выказала пажаданне штогод адзначаць дзень нараджэння свайго знакамітага земляка. Гэтую прапанову падтрымалі ў аддзеле культуры гарвыканкома, шэраг арганізацый і грамадскіх згуртаванняў. Таму і прайшлі сёлета ў Оршы Караткевічўскія чытанні. Галоўным мерапрыемствам іх стаў вялікі вечар, які адбыўся ў Палацы культуры льнозавода. У ім прынялі ўдзел пісьменнікі У.

Дамашэвіч, Я. Міклашэўскі, П. Місько, В. Шымук, Д. Сімановіч, А. Жалязоўскі, артысты Т. Мархель, П. Ламан, А. Лабанок, Р. Шацько. Гучалі творы У. Караткевіча, гаварыліся спадгядныя словы пра яго як пра чалавека і творца. Нагадвалася, што ягоны творчыя пуцявіны сёння паспяхова абжываюцца іншымі літаратарамі, якія выступаюць у жанры гістарычнай прозы.

У аршанскай сярэдняй школе № 3 госці з цікавасцю пазнаёмліліся з экспазіцыяй народнага музея У. Караткевіча, што створаны па ініцыятыве настаўніцы Л. Радомскай. Лілія Дзмітрыёўна расказала пра падвільніцкую работу педагогаў і вучняў па зберажэнні па-

мяці земляка. Пісьменнікі з Мінска сустрэліся з вучнямі старэйшых класаў у СШ № 19.

Вечар пазіі «Душы маёй цеплыня — аршанцам» прайшоў у Доме культуры машынабудавальнікоў. У цэнтральнай гарадской бібліятэцы імя А. С. Пушкіна была аформлена выстаўка-агляд «Усё пачынаецца з каханьня». У кінатэатры «Перамога» дэманстраваліся мастацкія фільмы «Дзікае палыянае караля Стаха» і «Маці Урагану», а таксама дакументальныя стужкі «Полацкая жамчужына» і «Ефрасіння Полацкая».

І апошні штрых. Грамадска-палітычная «Аршанская газета» выходзіць з караткевічў-

Выступае Уладзімір ДАМАШЭВІЧ.

скім дэвізам «Мой чароўны беларускі край, Бацькаўшчына светлая мая!»

Тэкст і фота Уладзіміра КРУКА, спецыяльнага карэспандэнта «ЛіМ».

ГАДОУ сем назад здарыўся са мною выпадак, пра які чамусьці нават успамінаць было сорамна.

Стаяў ліпень. Я толькі што здаў сесію за першы курс інстытута і праз некалькі дзён павінен быў ехаць у сельгасатрад, у Крым, а пакуль сядзеў у сваёй вёсцы і нудзіўся. Не ведаючы, куды сябе прыткнуць, я ці чытаў, ці ўключаў сярод белага дня тэлевізар, ці проста сноўдаўся па двары, пакурваючы, — і, яі Богу, не таму, што ў Мінску зрабіўся нейкім кончаным лодырам. У першы ж дзень я спрабаваў быў падступіцца да чаго-небудзь, хацеў перасыпаць стары плот, паднавіць паўразвалены куратнік, але ўсё аказалася такім спараканым, што стала зразумела — пацягні адно, паваліцца другое. Тут трэба было капітальнае абнаўленне, новыя шулы, жэрды, дошкі, трэба быў час — месяц, а то і болей, каб хоць трохі давесці да ладу, а інакш лепш і зусім не брацца.

Мяне цягло ў Крым, дзе я ніколі не быў, да пальмаў, кіпарысаў, мора, на магілу Багдановіча, мне хацелася, каб і «мой цень лёг на гэтыя святыя камяні»... А тут? Што я, не бачыў гэтага бульбоўніку, буракоў, гэтага лесу, які падлез пад самыя соткі і ў якім я, здавалася, ведаў кожнае дрэўца?..

І толькі калі надыйшоў доўгачаканы апошні дзень (сімферопальскі цягнік спыняўся на пару хвілін на станцыі каля самай вёскі), мне зрабілася неяк настальгічна, сумна; зусім новымі вачыма я аглядаў двор, загоны, куратнік, да якога так і не дайшлі рукі, — глядзеў і шкадаваў, як жывое... Я вась паеду, шмат што ўбачу, а гэта ўсё так і будзе тут. Мне захацелася расцягнуць гэты настрой развітання, прайсціся па знаёмых мясцінах, па лесе, а калі ўдасца, дык і палавіць рыбі.

Матка была ў ягадах, але я вырашыў не пакідаць ніякай запіскі. Навошта? Гадзін у дзевяць-дзесяць вечара вярнуся, хопіць часу сабрацца, пачытаю да ночы, а потым у цягніку, буду адсыпацца. Я пераапрунуўся ў сваё старое вайсковае адзенне, капануў пахуткаму чарвякоў, запіхнуў у кішэню вудку і пайшоў па любімым сваім маршруце — на Ткачова балота, якое кіламетры за чатыры ад вёскі.

Было гадзін шэсць вечара. Грэла мяккае сонца, лёгкая і прыемная ішла лясной, нявыбітай машынамі сцежка; я злавіў, нарэшце, свой рытм: час больш не скакаў, не цёгса да раздражнёнасці нудна, а плыў неак судладна маім крокам. Пахі ляснога долу, верасу і чарнічкі былі ў суладдзі з птушным шчабятаннем, з нязыркім сонцам, з шорганнем кедаў па лясной дарозе — і доўгачаканая гармонія прыходзіла і ў думкі. Я адчуваў сябе: вась я ёсць, я — жыву, усё ідзе цудоўна, я вучуся, а значыць, на некалькі гадоў ці нават назаўсёды

выбраў сабе жыццёвую лінію; я прайдуся па цудоўным лесе, палаўлю карасёў, а потым цягнік паймчыць мяне да дзівосных берагоў, пра якія столькі наслухаўся і начытаўся.

Неўпрыкмет я дайшоў да таго месца, дзе трэба было паварочваць на балота, але нідзе не аказалася ні сцежкі, ні ходу, ні следу. Я чуў, што балота амаль высохла, але каб так, што нават дарогі да яго пазарасталі... Паўсюль быў самы звычайны лес, з ягад-

П Е Л Я

анавяданне

нікам, з высокімі кустамі буюкоў. Не без страху — помню, колькі тут было гадзюк — падзёрся я праз гэтыя буюкі і неўзабаве набрыў на палянку, дзе мы колісь, малыя, калі ездзілі «лісапетамі» на рыбалку, палілі вогнішча і абедалі. Пазналі не вочы, а ногі, яны самі спыніліся. Вось тут некалі быў бераг, ад гэтай бярозы пачыналася вада і мы закідвалі адсюль вуды... Цяпер толькі высахлы сучэльны мох пад нагамі паказваў, што я не заблудзіўся, што некалі тут было балотнае дно. Я пайшоў па гэтым імху далей, бярозкі пакрысе радзел, трава гусцела, усё больш пачало трапляцца сухастояў, аж пакуль не ўбачыў авальную, дыяметрам у кіламетр, нізінку, усю ў купінах, парослую асакою і сям-там крывымі нізенькімі дрэўцамі. Ад таго вялікага некалі балота асталася, як у нас называюць, пеля. З усіх бакоў ціснуў на гэтую пелю лес, наступай, займаў яе тэрыторыю, і было відаць — яшчэ некалькі гадоў, і пелі — хана.

Я выламаў дзве раўнейшыя аляшынькі: адну пад вудзільна, другую, каб апірацца, і па купінах, падмінаючы пад ногі асаку, хвілін за пяць-шэсць дабраўся да вады. У самым цэнтры пелі была невялікая праваліна, мініяцюрнае, але, відаць, вельмі глыбокае возерка, у якога берагамі былі купіны. Але варта было мне спыніцца, пару разоў злёгка прытупіць, як падманны бераг гэтыя зачмокалі, расквашліся, неяк аселі, і ногі па косці аказаліся ў іржавай, халаднючай вадзе. Добра, што метраў за колькі, каля самай вады, расла цімалая аляшынька з астраўком вакол каранёў.

Дабраўшыся да яе, я гэты астравок абтупаў, падвесіў на галіну сетку пад рыбу, прытапіўшы палавіну ў вадзе, прывязаў да свае палкі вудку — і гатоў.

Вада была нават не цёмная, а чорная, як нафта, зацягнутая каля берагоў трохлістнікам і жабурыннем, але ў цэнтры чыстая. Я націпаў чарвяка і кінуў, праўда, няўдала, у самае жабурынне; да таго ж, відаць, грузік быў цяжкі, бо пацягнуў за сабою і

перыну-паплавок. Я выцягваць... і ледзь не зляцеў сам, цудам паспеўшы ў апошні момант утрымацца за аляшыньку. Сарвалася! І нешта не абышло!...

Папраўляючы чарвяка, я дрыжачым голасам мармытаў сам сабе: — Вось дык цяжкі грузік! Гэта ж зусім, аказваецца, і не грузік...

На гэты раз я закінуў з вывертам, далей, наколькі дазваляла палка, у прасвет паміж трохлістнікамі. Перына як падала, так і патанала. Я скакаў, падсек і па вадзе, не могучы падняць у паветра, падцягнуў да астраўка нешта чорнае, якое страшна было і цягнуць. Гэта быў балотны карась, нейкая помесь з лінем, — у іх чорная, дробнёнькая луска, самі доўгія, тоўстыя, з маленькімі чорнымі вочкамі. Праўда, у нас іх толькі сушаць на таранку, бо пахнуць балотам, і пах гэты не высмажваецца і не выварваецца. Такіх я лавіў, і многа, але таго вась таўстуна — упершыню.

Я зразумеў, што напарваўся на неруш, месца, дзе, можа, некалькі гадоў ніхто не рыбачыў. Карасі амаль не супраціўляліся. Хутка мне надакучыла механічна іх выцягваць і я пачаў дурачыцца — знарок спазняўся падсякаць, альбо несалідна, як чалавек, што ні разу ў жыцці вуды ў руках не трымаў, шморгаў тады, калі паплавок не паспяваў легчы на ваду... Бралася бездакорна. Нейк і не заўважалася, што сонца ўжо села, што ад купінаў падймаюцца камары і, самае галоўнае, што за туманам не відаць нават узлеску. Але было яшчэ зусім светла.

Пасля кожнага закіду я казаў са-

бе — гэтая, і ўсё, і злавіўшы, думаў — ат, колькі там ісці! А такі клёў не так часта ў жыцці выпадае.

І вась гэты азарт, які робіць чалавека глухім да ўсяго, ледзь не пагубіў мяне. Вядома, я чуў і камароў, і цмоканне рыбы ў сетцы, і крумкане жаб, і іншыя гукі вечаровага балота, але здуру не даваў ім вялікай увагі, не дужа прыслухоўваўся і быў расслаблены. Між тым ужо хвілін колькі за спіною чуўся нейкі не балотны, ча-

Андрэй Федарэнка

лавачы нейкі гук — быццам хтосьці набіраў у рот паветра і з спіненнем выпускаў праз сціснутыя зубы.

З купіны проста на мой астравок перапаўзала метровая чорная вярючка — добра помню, што без усялякіх жоўтых вушак.

— Ц-с-с!

Нас падзялялі паўметра.

Я цяпер веру, што ёсць у гэтых гадаў гіпноз, і я проста ў нейкай долі аказаўся паралізаваны, бо стаяў і не мог зварухнуцца; але потым — забіце мяне, калі я ведаю, чаму! — зрабіў самае горшае, што можа зрабіць чалавек адзін на адзін з гадзюкаю — я тупнуў нагою.

Відаць, проста не прыйшоў яшчэ той мой час. Край астраўка, які і так ледзь ліпеў, на маё ішчасце раптам, у адзін міг, адламаўся і я наўзнач боўтнуўся ў чорную, халадную прорву. Ногі не дасталі дна і блізка. Адрозж і рукамі, і плячыма, і шчакамі я адчуў густую, вязкую мякаць. Агіда ды плюс халадная вада і памаглі мне скінуць гіпноз. Я схпіўся мокрымі пальцамі за пук травы, за мяккі бераг, які адрываўся, бы гліна, але ўрэшце намацаўся і карань, па якім я досыць лёгка выкарабкаўся на свой корч. Здаду булькала растрывожаная пеля, нясло балотным смуродам, на мне вясела жабурынне, карэньчыкі, камякі гразі, з парэзаных пальцаў цякла кроў, але тое, што я толькі цяпер заўважыў, прымусіла мяне забыцца і на гэта, і нават на гадзюку, якая, можа, сядзела дзесьці побач.

Туман — густы, сівы — уладна насунуўся на балота і схаваў не толькі ўзлесак, але і бліжэйшыя кусты. То-

ПУБЛІКАЦЫІ

Прачытаў успаміны Сяргея Грахоўскага пра Сядуру-Глыбіннага, надрукаваныя ў № 37 «Літаратуры і мастацтва». Лічу сваім абавязкам удакладніць наступнае.

«...нейкі невялікі часопіс», як піша Сяргей Іванавіч, — гэта «Новы шлях», выдаваны ў 1943-44 гадах,

галоўным рэдактарам якога і быў Уладзімір Сядура.

Пра сцвярдженне, што «...Глыбінны — псеўданім, набыты за мяжой». Думаю, яно супярэчыць фактам, паколькі рэдактар «Новага шляху» У. Сядура, змяшчаючы ў сваім выданні ўласныя матэрыялы, яшчэ тады

падпісваў іх псеўданімам «У. Глыбінны», альбо проста ініцыяламі «У.Г.»

Дарэчы, «Новы шлях» быў даволі сур'ёзным часопісам, калі браць пад увагу ўмовы ваеннага часу. Афармляўся ён з густам і меў сваім заданнем нацыянальнае адраджэнне, асноўную яго плош-

чу займала тэма Беларуска-чыны.

Для фактычнага падмацавання сваіх заўваг прапаную адзін з артыкулаў У. Глыбіннага, які быў надрукаваны ў № 4 «Новага шляху» ад лютага 1944 года.

Славамір АДАМОВІЧ.

БЕЛАРУСКІ АРНАМЕНТ

Тканы і вышываны арнамент належыць да найбольш папулярнага беларускага народнага выяўленчага мастацтва. Ім пераважна і аздабляецца аднатонная тканіна, часцей даматканнае палатно. Пагэтану ткацкі і вышываны арнамент найбольш і спалучаецца з беларускай вопраткай — на сарочках, фартухах і андараках. Вышываны арнамент сваім малюнкам мала адрозніваецца ад тканнага і ўзнік, напэўна, пазней тканнага. Тут іголкай паўтараецца працэс ткання і выліча-

юцца ніткі асновы, праз якія праводзіцца каляровая нітка. Але складанасць працэсу выткання складанага тканнага ўзору патрабавала некаторых удасканаленняў да кроснаў, асабліва, калі быў патрэбны раслінны ці жывёльны рысунак. Пераход да вышывання пашырыў кола матываў і формаў арнаментыкі. Гэтану спрыяла ў сваю чаргу запанаванне лягчэйшага спосабу вышывання крыжыкам над цяжэйшым старым тэхнічным спосабам вышывання гладзям ці насціланнем. А вышыванне крыжыкам асабліва пашы-

ралася з паловы 19 ст., калі ў гарадах распаўсюдзілася вышыванне на канве.

Беларускі арнамент наогул пераважна геаметрычны, складзены з ромбаў, паводле народнага назovu, круга, і ягоных варыянтаў і частак. Ромб у арнаменце можа ўскладняцца ці змяняцца і тады рысунак атрымлівае адпаведны назву — круг просты, гладкі, развілісты, круг скрыначкай, ваконцам, макаўкай, каравайчыкам, а ягоныя часткі называюцца крыжыкамі, казламі, лучкамі, лапкамі,

крывулькамі і да г. п. На белым фоне арнаментальны ўзор робіць яркае ўражанне, а мастацкая спрактыкаванасць і густ удальны вар'іраваннем гэтых формаў і ўмелым карыстаннем іхнімі часткамі ды густоюна ўжыванымі колерамі нітак дасягае высокага артыстызму і мастацкай дасканаласці.

Але дарма, што шыты арнамент дае больш магчымасцяў для пашырэння расліннага і заалягічнага сюжэта і ў ім гэтыя матывы часцей спатыкаюцца, аднак і тут пераважаюць геаметрычныя формы арнаменту. І толькі ў контурах і лінейных вышыўках сустракаюцца моцна стылізаваныя раслінныя арнаменты. Гэта найчасцей вышыўка па графічным малюнку на палатне, асабліва на ручніках і ўпрыгожаных вышыўкай кажухах.

Мяккі, рахманы, чулы і вельмі паэтычны характар беларуса спрыяў апаэтызаванню ў ягонай багатай фантазіі і творчым уяўленні навакольных з'яваў і прадметаў і ператварэнню іх у з'явы мастацтва. Гэтак у беларускім негеаметрычным арнаменце знайшлі сваё выяўленне гэтыя прадметы побыту і прылады працы, як сакеркі, барана, грэбні, заніжкі, палачкі, ваконцы, грабелькі, каравай, калодзеж, кашэль, або раслінныя формы: грабавы ліст, елачка, макаўка, васілёк, кветка, вазон, кветнік, віткі, колас, сноп, лён і іншыя; заалягічныя формы: пчола,

лькі пад нагамі нешта можна было яшчэ разгледзець. Я схпіў сетку з уловам — кілаграмаў восем — і злосна, рашуча ступіў на свой след. Усё адбылося так хутка, што не паспеў я ні спалохацца, ні адскочыць, як шагнуў па самыя пахі. Пад рукамі захадзіла ўжо знаёмая мяккая кашка. «А зоры тут ціхія... Спакойна, цяпер трэба не ўтаніцца!» Патрошку мне ўдалося выцягнуць палку, якая старчака ўвайшла ў твань амаль уся, і хоць пакуль выцягваў, трохі апусціўся сам, але ўдалося пакласці палку ўпоперак. Здаецца, лягла на купіны. Падцягваючыся рыўкамі, я неяк спіною вылузаўся аж да пояса, потым штосілы рвануўся і аберуч ухпіўся за сваю аleshынку. Выпаўз.

«Як жа я прайшоў?! Я ж сюдоу прабіраўся! Спакойна, тут адно — не трэба спяшацца!»

Я, як змог, абчысціўся, абмыўся ржавай вадою і да болю ў вачах пачаў азірацца. На тым шляху, якім я дабіраўся да астраўка, цяпер чарнела гразёю ямка, і ў гэтай гразі ляніва плюхалі мае карасі, нікуды не ўцякаючы. Ну, нічога, Ісці, дзякуй Богу, ёсць кудою, — на ўсе тры бакі.

На гэты раз я пайшоў асцярожнейша, прабуваючы купіны, тыркаючы наперад палкаю. Раптам метры праз тры купіны зніклі і адкрылася роўная, зарослая зялёнай траўкаю дарога. Палка лёгка прабіла гэтую дарогу і боўтанула.

Вось гэта было ўжо сур'езна.

Я ўвіў сабе план гэтай пасткі, і на лбе выступіў халодны пот. Я стаяў у самым цэнтры пелі. Вакол досыць шырокай паласою, дзе адкрытая, дзе закрытая зверху машком, ляжала багна. Яна была ў форме падковы з вельмі вузенькім прасветам паміж краямі. Сюды мне неяк удалося прайсці гэтым прасветам, а цяпер ямка, з якой толькі што вылез, злучыла краі.

Магчыма, былі яшчэ хады, магчыма, было недзе вузкае месца, якое можна было пераскочыць ці нават пераступіць — але калі б гэта было ўдзень! А цяпер, калі не бачыш далоні перад носам?...

Яшчэ гадзюку можна было аднесці да выпадковасці. Але калі ўсё разам, адно на адно — гэта ўжо нешта больш сур'езнае, недацэннае; быццам некаму не хочацца мяне адсюль адпусціць...

Ужо не было відаць ні вады, нічога. Я сядзеў пад аleshынкаю, на астраўку, аб'едзены камарамі, атупелы, і мне здавалася, што гадзюка ззаду пракусіла мне спіну і смочка кроў. Я падняўся — калі была б гадзюка, адчуў бы цяжар, — памацаў. Тоўстая п'яўка, як шына, скручаная ў шар, цёплая, рабрыстая... З нагі адарваў яшчэ дзвюх.

З'ездзіў у Крым, палавіў рыбік, прайшоўся па лесе!

Калі б я так папаўся дзесьці далей, ды хоць бы дзе каля суседняй вёскі — быў бы адчай, была б агіда, але адчування нейкай трагедыі не было б. Гэтыя мясціны я ведаў з мален-

ства, любіў іх і думаў заўсёды, што і яны мяне любяць, лічаць сваім. Не было тут сцэжачкі, па якой я не хадзіў; каля гэтых пеляў зімою і летам мы секлі дровы, ганялі сюды тавар... Я ніколі не чуў ніякіх страшных гісторый, з гэтым балотам звязаных...

Стаяла ноч.

Час ад часу я ўскопліваўся, хапаў палку, кідаўся то ў адзін бок, то ў другі... Палка лезла ў прорву. Твар распух ад камароў; ад іхняга звону, ад густога балотнага паху, ад укусаў п'явак і ад нерваў у мяне кружылася галава. Чужым, нейкім спіатым голасам я пачаў гаварыць да балота:

— Ты хочаш, каб я тут здох... Але я выжыву, мне нават смешна... Я ж усё роўна за гэтую ноч не змянюся, ніяк яна на мне не адаб'ецца... Ты папсуеш матцы здароўя за гэтую ноч, паламаеш мне лета — вось і ўсё, самае большае... Але за тое я плюю на цябе, смурод, гадзючкі! Мала вас паслухалі! У мяне яшчэ ўсё наперадзе, я ўбачу новыя гарады, новае жыццё — я буду жыць, а ты — смярдзець тут, зарастаць, пакуль к чорту не высахнеші!

У адказ мне толькі звінела, чмокала, булькала, і калыхаўся такі густы туман, што яго відаць было нават у цемры.

Раніца надыхла надзіва хутка. Ужо ў сярэдзіне ночы без сонца пачало святлець, паменела камароў, зашчабятала птушка. Я змагаўся з вадой, свае ногі, кусты. Пасярод пелі плавала вудка, ад якой разбегаліся дробныя хвалі — карась тармасіў... Здранцвелымі нагамі, паўз саменькую вадку, каля ямка, якая ўчора ледзь не стала маёй магілаю, я выбраўся на свой учарашні след і хутка быў ужо на сухім беразе. На пелю мне не хацелася нават азірацца...

Цяпер, праз такі час, ужо не сорамна ўспамінаць, як каля самай хаты ўмудрыўся заблудзіцца і ледзь ацалеў. І не смешна. Паўгу я за гэтыя гады новым жыццём, пабачыў новыя гарады, нават у Крым з'ездзіў. А згадваюцца чамусьці не інтэрнатаўскія пракурорскія скразнікі, не аднастайныя — на ноч — бязрадасныя п'янікі, не блуканні па чужых кватэрах, калі вымушаны не прызнавацца гаспадарам, што родам з Гомельскай вобласці... Пеля згадваецца.

Можна сказаць — ну і што, дужа нам цікавая твая настальгія па нейкіх балотах!

А я скажу — тым летам атрад наш быў расфарміраваны, бо на другі дзень па прыездзе, у Крым, аўтобус, які падвозіў студэнтаў на працу, урэзаўся ў скалу. Адзін чалавек загінуў і два астатлія калекамі. Мог я сярод іх апынуцца? І калі гэта выпадковасць, дык што ж тады — наканаванае?

Радзіма мая... Няўжо і цяпер я яшчэ нешта значу для цябе, няўжо і цяпер ты абараняеш мяне ад нечага? Нашто ж ты ўсё часцей і часцей прыходзіш у думкі, ва ўспаміны, у сны, і так упарта, кожнай травінкаю з пасохлых пеляў — не адпускаеш?..

ў нявесціным пасагу. Таму яго старанна аздаблялі і таму ў ім найбольш выразна і выступае мастацкае спалучэнне арнаменту з формай і ўжываннем самога ручніка. І цяпер сцены ў хаце селяніна звычайна ўпрыгожаныя ручнікамі.

Побач з ручнікамі нацыянальная вопратка дае таксама надта выразны і дасканалыя формы і кампазіцыі народнага арнаменту. Паўней яны захаваліся ў жаночых уборах (андарак, катанка ці кофта, сарочка, фартух і гарсэцік ці шнуроўка).

З асаблівай дасканаласцю накладваюцца ўзоры на полы, рукавы, манкеты (манжэты), каўнер кофты (катанкі), на фартух (часцей цалкам), вышываецца ўзор на безрукаўцы (шнуроўцы), а таксама на дзявоцкі галёўны ўбор — шырынку ці павязку. У мужчын арнаментуецца пераважна каўнер, манкеты, ніз і грудны разрэз палатняных кашуляў. Народ заўсёды з асаблівым замілаваннем упрыгожваў свае ўборы мастацкімі ўзорамі. Усе вышэйназваныя асаблівасці і характэрныя рысы беларускага арнаменту тут набываюць яркую выразнасць і тыповасць. Нацыянальная вопратка лепшымі сваімі адменамі становіць вышынні народнага арнаментальнага мастацтва, яркага і багатага фарбамі арнаментальнага рысунка.

У. ГЛЫБІННЫ.

ВІНШУЕМ!

Сёння вядомаму беларускаму паэту, аўтару многіх кніг паэзіі Міколу Маляўку — 50 гадоў. «ЛіМ» жадае юбіляру здароўя і творчых здзяйсненняў.

Мікола МАЛЯУКА

Куды ідзём?..

Збірала партыя ў калоны,
Нагняла нас, бацькоў, старых і юных.
І мы крычалі, як вароны,
«Ура» — арлам дзяржаўным на
трыбунах.

Лілася кроў ахвяр бязвінных,
А ў галаву ўбівалі з году ў год:
Народ і партыя адзіны —
І мусіў верыць партыі народ.

У камунізм вяла надзея,
І мы трывалі жорсткія законы:
Адтуль, з трыбуны Маўзалея,
Арлам відаць далей, чым нам з калоны.

За іменем услаўлялі імя
У прывітальных рапартах і песнях,
А ты, хто не крычаў з усімі,
Дзяўбілі пасля, як злосных адшчапенцаў.

І дакрычаліся, вароны,
Хоць адлятай у вырай за мяжу:
Арлы прыдумалі талоны
На кожны рот, на кожную душу.

Якія ж будуць заўтра змены,
Калі цяпер, у час перабудовы,
Ядуць чарнобыльскае сена
І п'юць атруту з мёртвых рэк каровы!

Хто будзе марыць і смяяцца,
Калі і ў самым чыстым сельсавеце
Ядуць чарнобыльскае мяса
І п'юць атруту з сырадомам дзеці!

Ці зможам злыбяды заразу!
Куды ідзём: назад ці ўсё ж наперад!
Пытаннй шмат. Няма адказу.
І мучыць нас няпэўненасці верад.

Даўно пара спусціцца з неба
Арлам дзяржаўным... На людзей —
надзея:

Глядзец у будучыню трэба
З зямлі, а не з трыбуны Маўзалея.

Тое, што пасеялі, збіраем

Цяжка жыць нам...
Не спрыяючы дабру,
Цэны крута падймаюцца ўгару.

Знак бяды над родным краем.
Тое, што пасеялі, збіраем.
Даражэ нават чорны хлеб, шкада.
Дзякуй Богу, што бясплатна вада.
Так падумаў, а душа мая —
Шчыміць:
І ваду цяпер не ўсюды можна піць.
Радыцыйнай атручана зямля,
Рэкі і калодзежы каля жылля.
І дажджу не рады — уцякаем.
Знак бяды над родным краем.

Страшна жыць...
Баюся, заўтра сапраўды
Будзем мы плаціць і за глыток вады.

Тайны страх

Бязвінных, не хапаюць нас, не душаць,
Не забіваюць каты ў шынялях.
Свабодныя даўно... А ў нашых душах
Усё яшчэ жыве ён, тайны страх.

У трыццаць сёмы год вяртае памяць —
І чьмее сонца ў небе ясным днём,
І страх адразу ўспыхвае агнём,
Душу і цела — паліць, паліць, паліць...

Да тла не выгарае страх ніколі,
А тлее, як пад шэрым прыскам жар,
Не адпускае нас, сваіх ахвяр.
Свабодныя, жывём — як у няволі.

Заб'е інфарктам, астмаю задушыць —
І станем мы зямлёю, тленным прах.
Няўжо і потым, у бяссмертных душах,
Ён будзе жыць, пракляты гэты страх!

Верш, напісаны на Купалле

Зямля, забытая Богам,
Спавіта калючым дротам,
Засеяна чартапалохам,
Чарнобылем і асотам.

Ад вогнішчаў не світае,
Ды ноч прыходзіць, як сведка:
У лесе маім расцвітае
Чароўная папараць-кветка.

Пайдзі і за цёмнай палянай,
Закляты, у пень абярнуся —
Ці з папараць-кветкай жаданай
У мёртвую зону вярнуся.

Палі заруноюць вясною,
А потым — парадуюць плёнам:
Наўсцяж зашумяць збажыною,
Зазвоняць, хвалюючы, лёнам.

З глыбін першародна-здоровых
Заб'юць крынічныя лекі —
І чыстымі стануць дубровы,
Лугі заліўныя і рэкі.

Дзяцей шчаслівых убачу,
А не па іх — некралогі:
Ад лейкеміі і плачу
Яны ачуняюць, нябогі.

Тады і ўспыхнуць над краем
Купальскія вогнішчы ярка,
І мы на цымбалах зайграем,
І мы заспяваем... Ах, мары!

Спавіта калючым дротам,
Засеяна чартапалохам,
Чарнобылем і асотам
Зямля, забытая Богам.

Чытаю Біблію

Чытаю Біблію ў садзе —
І ў неба вядзе дарога:
Зямной не верачы ўладзе,
Прыходзім нарэшце да Бога.

За пайку чорнага хлеба
Загаджвалі храмы, як стайні,
Зямлю адлучылі ад неба —
І ў небе не бачылі тайны.

Да поля класавай бітвы
Звукаў свет неабдымны,
І мы заместа малітвы
Спявалі партыйныя гімны.

І глухлі, выходзячы з дому,
І слеплі на плошчах людных
Ад барабаннага грому,
Ад бляску парадных салютаў.

Не ўтою, і сам я ў натоўпе,
Адпрэчыўшы споведзь-прычасце,
Паўвека ішоў да застою,
А думаў — да вечнага шчасця.

І вось пры матчынай хаце
Чытаю Біблію ў садзе —
Цалую святое распяцце,
Вучуся дабру і спагадзе.

На міг адарваўся ад кнігі —
І ўгору гляджу не слепа,
А позіркам звязваю, ціхі,
Зямлю дарагую і неба.

Печ

Паглядзіш печы цела —
Халодная далонь:
У неба адляцела
Душа яе — агонь.
І печ у холад самы
Не дышае цяплом —
Асірацеў без мамы,
Астыў без мамы дом.
Яна пад нашым дахам
Зімуе ў цеснаце,
Сумуе, печ згадаўшы,
Пры гарадской пліце.
Не ўседзіць гаспадыня —
Вясной сюды ўцяча,
На кухні печ абдыме,
Халодную яшчэ.
Паглядзіць пры сустрэчы,
Заплакаўшы спярша, —
І зноў заб'ецца ў печы
Агонь — яе душа.

Месяц і снег — прыгажосць незямная.
Сплю я ці мару, здаецца,
Музыка ціхая льецца,
З гэтай жывой прыгажосцю яднае,
Мучыць мяне, ачышчае праз слёзы.
Лёгка, не чую я цела,
Быццам душа адбалела,
Быццам душа паднялася ў нябёсы.
Дзе я! Чаму, як лунацік, блукаю!
Можа, душу сваю грэшную
У ноч гэту месячна-снежную
Тут, на зямлі, безнадзейна шукаю.

«Абставіны залежаць ад мяне...»

Некалькі пытанняў мастацкаму кіраўніку Брэсцкага драматычнага тэатра Уладзіміру КАРАТКЕВІЧУ напярэдадні адкрыцця сезона

— Вы, Уладзімір Аляксандравіч, распачынаеце ў Брэсцім абласным драматычным тэатры свой другі сезон, але не галоўным рэжысёрам. Ваша пасада цяпер — мастацкі кіраўнік тэатра. Перамена штосьці змяніла ў вашых дачыненнях з калектывам?

— У маім сённяшнім становішчы — нічога. Акрамя, мабыць, юрыдычнага статусу. Мяне ў тэатр запрасіў дырэктар А. Казані; я падпісаў дамову з кіраўніцтвам горада Брэста на два гады, маўляў, я бяру на сябе адказнасць за тое і тое, мушу здзейсніць тое і тое...

— У Брэсце ажыццяўляецца ўжо пераход да слаўтай кантрактнай сістэмы?

— Кантракт заключаецца, хутчэй, на словах (сам па сабе ён мусіць прадуладзяваць не адно мае абавязкі ды правы, але і абавязкі іншага боку, а іншы бок, г. зн. горад, не ў стане мне дапамагчы амаль нічым), Склалася так, што мне прыйшлося навізаць труп хуткія, імлівыя перамены, замест таго, каб памяркоўна шукаць выйсця з той складанай сітуацыі, у якую яна патрапіла (дастаткова сказаць, што перад маім прыходам тэатр меў адзін пранатны спектакль!). Тэрмінова было ажыццяўлена сем пастаноў (сярод іх — «Лаліта» Э. Олбі паводле В. Набокова, «Грай, Есель», «Грай» паводле Р. Горына, «Хітрыкі Скапэна» Мальера і іншыя). Давялося шмат узяць на сябе, калі хочаце, ажыццявіць аўтарытарна кіраўніцтва.

— А як успрыняў яго калектыв?

— З дырэктарам мы працуем у добрым кантакце, акцёры заняты працаю вышэй галавы. Абставіны ўнутры тэатра сёння залежаць ад мяне... Няма звыклых бурлівых прафсаюзных сходаў, дзельбы роляў, грошай. Есць пэўнасць.

— Якую ролю адыграе ў вашым тэатры мастацкі савет?

— Думаю, што мастацкі савет — гэта рэжысёрская рада, гэта людзі, з якімі мне трэба правяраць свае рашэнні. Галоўнае, нам няма калі канфлітаваць.

— Што думаеце вы пра паступовы пераход тэатра да працы на дзяржаўнай мове?

— Пераход не павінен быць штучным. Сялята на базе тэатра мы набіраем свайго роду падрыхтоўчы курс (ёсць дамоўленасць з тэатральна-мастацкім інстытутам пра тое, што нашы выхаванцы прадоўжаць сваё навучанне ў Мінску з нашым накіраваннем). Разлічваем падрыхтаваць шэсць-сем чалавек, — па першым часе.

— Як ставіцца горад да вашых пачыненняў?

— Горад, а гэта значыць патэнцыяльны глядач, больш цікавіцца, калі ж будзе адбудаваны тэатр, бо ягоны рамонт, як вядома, зацягнуўся. Сцэны і сцены, дзе мусім працаваць цяпер, глядачоў не надта задавальняюць. Але сённяшня тэатральная сітуацыя ў Брэсце — не тупіновая.

Пытанні задава Жана ЛАШКЕВІЧ.

«І смех і грэх...» паводле Л. РОДЗЕВІЧА і У. ГАЛУБКА. Д. ДОИВАН (Магрэта), М. ПЕРАПЕЧКА (Панас).

«За граніцай пиво удивительное. Кажется, будь такое пиво в России, я спился бы. Удивительные также актеры. Этакая игра нам... и не снилась».

З дэбнікаў А. П. Чэхава, 1894.

Дзіўна, але факт — за сто гадоў якасць пива ТАМ не змянілася. Прынамсі, сведчу, што «чэшскае», дакладней, «славацкае» пива і сапраўды — «удзівальнае». А вось што да акцёраў, да тэатраў і ўражанняў...

Неканвертаваны тэатр

У Чэха-Славакію я ехаў па запрашэнні Прэшаўскага драматычнага тэатра імя Енаша Заборскага (ягоныя спектаклі «Гібель футбола ў горадзе К.» К. Горака і «Зоркі на ранішнім небе» А. Галіна можна было бачыць летась у Мінску на міжнародным фестывалі «Славянскія тэатральныя сустрэчы»). Акрамя перамоваў пра пастаноўку майб п'есы ўсталяванне творчых сувязяў паміж ТЮГам, дзе я раблю загітаў, і дзіцячым тэатрам у горадзе Спіска-Новавеса, хацелася пазнаёміцца з тэатральнай сітуацыяй у Славакіі. Не сакрэт, што не толькі ў эканоміцы, але і ў культуры мы мусім паўтарыць шлях нашых суседзяў па былым сацыялістычным лагерам...

Дзве гадзіны пасля пагранічнага Чопа: першыя славацкія гарадкі, першыя вітрыны магазінаў, міжволі пачынаеш параўноўваць іх з мінскімі, а цэны з нашымі — старымі, новымі; потым пераводзіш ў дэляры, потым зноў у рублі і... у разгубленасці трасеш галавой, так і не здолеўшы разабрацца — дорага гэта ці танна; і што пасля гэтага параўнання можна набыць на сваю айчынную зарплату, на нашы рублі і, урэшце, чаго вартыя нашы грошы, наша зарплата і... наша мастацтва... Так, так. Бо аказалася, што праблема канкурэнтаздольнасці паўстае не толькі ў дачыненні да нашай валюты, але і да нашага мастацтва. У ім, як і ў эканоміцы, карыстаюцца не афіцыйным курсам абмену, а тым, які ўсталёўваецца сам сабой, так званым курсам «чорнага рынку». Ён самы рэальны...

Афіцыйна чэха-славацкая

крона і савецкі рубель роўныя. Неафіцыйна ж... Самі ведаеце. А ў мастацтве?

Пра горад Спіска-Новавеса, кажучы шчыра, я і не чуў раней. Там знаходзіцца тэатр, які з'яўляецца аналагам нашага ТЮГа і пакуль што разам з музычнай трупай уваходзіць у склад Прэшаўскага драматычнага тэатра. Яго генеральны дырэктар Стэфан Фэйка, з якім мы пазнаёміліся яшчэ ў Мінску, пакуль ехалі туды з Прэшава, скардзіўся: тэатр невялічкі, адзін з двух дзіцячых у Славакіі (пра Чэхію гаворкі ня-

паправіўся ён. — Я дэпутат Вярхоўнага Савета. Часу няма. І ён паабяцаў: як будзе час, праездом у Маскву завітаць у Мінск. Я шчыра падзякаваў.

Калі тэатр у Спіска-Новавеса нагадаў айчыну сваёй утульнай залай і грудай цэглы вакол будынка, дык Прэшаўскі драматычны тэатр проста ўразіў сваім буржуазным выглядам. Мала таго, што сам ён — два паверхі ўніз, два — ўверх, ліфт, зала на восемсот месцаў, зала на двецце месцаў з рухомымі модулямі (што за лічаныя мінулы пераўтвараюць залу ў лю-

бу — гэта «чужая краіна»), не хапае грошай на рамонт, праблема запрасіць добрага, нават прафесійнага акцёра, бо тыя не вельмі ахвотна едуць сюды пасля заканчэння вучобы ў Браціславе... Словам, правінцыйны тэатр. Але, напярэдзі пан Стэфан, мяне чакае сюрпрыз. Я і напраўду быў здзіўлены, пачуўшы з дынаміка ў кабінце мастацкага кіраўніка тэатра Яраслава Кошыцкага... рускую гаворку. Суайчыннік? Хаваючы ўсмешку, пан Фэйка павёў мяне ў залу. На сцэне ішла рэпетыцыя «Рамза і Джульета». Пан рэжысёр падшоў да нас.

— Пазнаёмцеся, — сказаў мой спадарожнік і прадставіў мяне.

— Спясіўцаў, — назваўся пан рэжысёр.

Спясіўцаў? З Масквы? Рэжысёр, пра якога, здаецца, не пісаў хіба толькі «Савецкі спорт»? Якім чынам? — пацікавіўся я.

Высветлілася, што спадар Спясіўцаў тут не толькі даўно супрацоўнічае, але «ўжо амаль свой». У гэтым тэатры ён паставіў спектаклі паводле твораў Ч. Айтматава, «Бесаў» Ф. Дастаеўскага і цяпер воль — «Рамза і Джульета»...

Мастацкі кіраўнік тэатра пан Яраслаў Кошыцкі таксама распавёў мне пра цяжкае становішча свайго тэатра, а потым сказаў:

— Мяне запрасілі на пастаноўку: У Маскву, у тэатр Спясіўцава.

Я павіншаваў яго.

— Але ваш рубель не канвертуецца.

Я пачырванеў.

— Ну-у... Гэта не галоўнае, —

буо геаметрычную форму), сцэна, па якой можна ездзіць на аўтамабілі, ды, акрамя таго, чужоўны сучасны дызайн і ўсё гэта на... 80-тысячны горад. Ды і прыёмная дырэктара сваймі факсамі, тэлексамі, камп'ютэрамі, была мала падобная на прыёмную дырэктара правінцыйнага тэатра. А падумалася мне гэта ў той час, калі я слухаў пра тое, што Славакія з'яўляецца сыравінным прыдаткам Чэхіі, што тэатр, як і культура ў Славакіі, знаходзіцца ў вельмі бедным становішчы, што запрасіць добрага рэжысёра з Нямеччыны ці са Злучаных Штатаў ім не пад сілу...

І тут мяне чакаў яшчэ адзін сюрпрыз. Аказалася, што вечарам прэм'ера. Спектакль «Вяселле Фігаро» ў пастаноўцы... рэжысёра маскоўскага МХАТа Вяляціна Казыменкі-Дэлінды.

Як?! Яшчэ адзін суайчыннік? І я магу пабачыцца з ім?

...Але пабачыцца ён не прыйшоў. А я ледзь не заснуў ад няўцяжанага мудрагелства замест досціпаў Бамаршэ. Пахмурныя, натапыраныя акцёры, здаецца, пракліналі і Маскву, і МХАТ і ўсё савецкае мастацтва.

— Што, — узяўся я паспачуваць ім, — шмат грошай пайшло на спектакль?

— Не на спектакль. На рэжысёра, — сумна пажартаваў адзін з акцёраў, якога я помніў па Мінску як веселуна і жартаўніка.

«Нічога дзіўнага, — сулакойваў я сябе. — МХАТ ёсць МХАТ. А Прэшаў не Парыж. Што такое Прэшаў для мхатаўскага рэжысёра? Так, усяго толькі супынак на шляху дасуседняй Нямеччыны, Аўстрыі...

ПРА РОСКВІТ, ЗАНЯПАД І НАДЗЕЮ НА АДРАДЖЭННЕ

У Віцебску ствараецца музей музычнай культуры

АДЗІН са старэйшых гарадоў нашага краю, Віцебск мае багату гісторыю не толькі грамадска-палітычнага жыцця, але і гісторыю культуры. Досыць вядомыя дасягненні віцебскай мастацкай школы. Ды не менш цікавае і музычнае мінулае горада. Дзякуючы свайму геаграфічнаму становішчу — паміж Пецярбургам ды Масквою, Кіевам ды Рыгай, — Віцебск, натуральна, уваходзіць у гастроляныя маршруты многіх канцэртантаў і оперных труп. Маючы к пачатку XX стагоддзя насельніцтва толькі 70 тысяч чалавек, горад вылучаўся высокім узроўнем культуры, а сярод жыхароў быў даволі значны працэнт інтэлігенцыі.

У колішнім Віцебску гастралываў Шварцбургскі сімфанічны аркестр (1849 г.), Львоўская філармонія, скрыпачы Л. Аўэр, А. Губерман, Я. Хейфец, Я. Цымбаліст, М. Піястра, М. Палякін, Ц. Гензен, М. Эрдэка; віяланчэліст А. Вержбіловіч; вакалісты М. Міхайлава,

В. Куза, Е. Збруева, В. Пятрова-Званцава, З. Лодзія, Л. Собінаў, Н. Фігнер. Большасць канцэртаў праходзіла ў Віцебскім гарадскім тэатры (адкрыўся ў 1845 г.), а таксама ў памяшканні губернскага акруговага суда (апошнім часам гэты будынак займаў АК КПБ).

Але Віцебск не толькі прымаў гасцей. Нямала выдатных музыкантаў жыло і працавала тут. Так, у 40-я гады XIX ст. пры гарадскім тэатры плённа працаваў балетны ансамбль пад кіраўніцтвам французскага харэографа Марыса Піёна. Некаторыя спектаклі былі на адметным мастацкім узроўні. Сярод віцебскіх музыкантаў асаблівае месца займала выдатная піяністка Фрыда Тэйтэльбаўм-Левінсон, вучаніца А. Рубінштэйна, лаўрэат Пецярбургскай кансерваторыі. Яна давала бясплатныя ўрокі ігры на фартэпіяна, сярод яе вучняў былі М. Юдзіна, А. Юдзін, З. Кітаеў. Як вядома, Марыя Юдзіна стала з часам выдатнай пія-

ністкай, лаўрэатам Пецярбургскай кансерваторыі, прафесарам Маскоўскай кансерваторыі і музычна-педагагічнага інстытута імя Гнесіных.

Пасля 1900 г. віднае месца ў музычным жыцці Віцебска займаў вольны мастак, вучань Л. Аўэра, скрыпач Л. Лерман і не менш здольны музыкант Б. Сухадрэў, — яны былі ініцыятарамі і арганізатарамі аматарскага сімфанічнага аркестра пры гарадскім тэатры. Дэбют аркестра адбыўся 24 студзеня 1904 г. у праграме Другога выканальніцкага вечара. Дырыжыраваў Л. Лерман. Затым — яшчэ шэраг канцэртаў. А ў 1909 г. адбыўся сімфанічны вечар, прысвечаны П. Чайкоўскаму, пры ўдзеле дацэнта Пецярбургскага ўніверсітэта А. Каля (у якасці лектара), спявачкі С. Аксанінай і сімфанічнага аркестра з 40 чалавек пад кіраўніцтвам Л. Лермана. Больш звестак пра дзейнасць гэтага аркестра не знойдзена.

ПАСЛЯ кастрычніка 1917 г. у

Віцебску было арганізавана аддзяленне Усерасійскага саюза аркестрантаў, куды ўвайшлі ўсе ўдзельнікі сімфанічнага аркестра. Вось тут у 1918 г. і выспела ідэя заснаваць у горадзе Вышэйшую музычную школу (кансерваторыю). Была створана калегія па арганізацыі кансерваторыі з членаў саюза на чале з Б. Сухадрэвам. 25 мая 1918 г. адбыўся сімфанічны канцэрт, які запачаткаваў фонд для кансерваторыі. Ужо на пачатку чэрвеня да работы калегіі далучыўся М. Анцаў, які веў у Віцебску шырокую музычна-асветніцкую дзейнасць, — ён арганізаваў Дзяржаўны хор, у праграмах якога зазучалі як творы самога М. Анцава, так і класіка. Для вядзення перамоваў наконт адкрыцця Віцебскай народнай кансерваторыі ў Петраград былі камандзіраваныя дэлегаты (Сухадрэў, Бяссмертны, Анцаў). Не мінула і месяца, як з музычнага аддзела Народнага камісарыята па асвеце за подпісам А. Лур'е прыйшоў

дазвол на адкрыццё кансерваторыі. Дэлегаты калегіі запрасілі з Петраграда на пасаду яе дырэктара М. Малько, супольна з якім абмяркоўвалі ўжо і будучы прафесарскі склад. Для выкладання былі запрошаны Э. Бай (фартэпіяна), С. Брагбо (габой), Д. Гершвіч (фартэпіяна), К. Зімін (спевы), В. Іваноўскі, вучань С. Танеева (фартэпіяна), С. Леўман (кантрабас), В. Мерын (фартэпіяна), А. Паснікаў (тэорыя музыкі), К. Ран (фартэпіяна), Г. Шэйдлер (скрыпка), С. Шпільман (віяланчэль), Е. Шуман (фартэпіяна), О. Шуман (валторна). Выкладалі, канечне ж, і М. Анцаў (тэорыя музыкі), А. Бяссмертны (скрыпка), М. Малько (тэорыя музыкі).

У верасні-кастрычніку 1918 г. Народная кансерваторыя была адкрытая. І з першых жа дзён — праблемы: бракуе памяшканняў, інструментаў і г. д. Але заняткі вяліся. І амаль увесь прафесарскі склад, а таксама студэнты, ігралі ў сімфанічным аркестры. Канцэртаў была праведзена вялікая колькасць, і яны вельмі станоўча паўплывалі на духоўнае жыццё віцеблян.

У канцы 1919 — пачатку 20-га года Народная кансерваторыя была пераўтворана ў Музычную школу 3-х ступеняў (такія

Цікава было б сустрэцца».
 — А дзе ён цяпер? — спы-
 таў я пасля спектакля.
 — Мабыць, дома.
 — А-а, ужо паехаў!.. «Фігара
 тут, Фігара там».
 — Куды паехаў? Дома ён. У
 жонкі!
 — Дык я і...
 — Ды не, Валодзя, у Прэша-
 ве ён.

І тут аказалася, што жыве ён
 амаль побач з маім гатэлем. А
 ягонае жонка — актрыса яшчэ
 аднаго мясцовага тэатра — ук-
 раінскага (русінскага, як яны
 сябе клічуць) тэатра імя Аляк-
 сандра Духовіча. Але з Маск-
 вой не рве сувязяў. Грамадзяч-
 ства — савецкае, працоўная
 кніжка — у МХАТе...

Назаўтра я сустрэўся з Казь-
 менкам-Дэліндэ. Як яму «Вя-
 селле Фігара», — пацікавіўся
 я. «А, — махнуў ён рукой. —
 Самі вінаватыя. Дрэжны тэатр.
 А вось гэта — тэатр!» І ён па-
 чаў знаёміць мяне з русінскімі
 актёрамі.

Высветлілася, што большасць
 з іх скончыла Кіеўскі тэатраль-
 ны інстытут, а іх спектаклі
 ідуць на ўкраінскай, ці як яны
 самі называюць, русінскай мо-
 ве, на якой размаўляюць жыха-
 ры пагранічнай з Украінай мяс-
 цовасці. Акрамя яго, у Слава-
 кі існуе яшчэ шэраг тэатраў
 для мадзярскай і для нямецкай
 меншасцяў. Нават тамтэйшыя
 цыганы спрабуюць наладзіць
 тэатр нахшталь нашага «Ра-
 мен».

Фінансуецца русінскі тэатр з
 бюджэту Славакіі, кадры рых-
 туюць Украіна. Мо таму і пакі-
 нулі абыякавым майго калегу,
 кіраўніка літчасці тэатра Васіля
 Турака пытанні наконт «сама-
 фінансавання і кантрактнай сі-
 стэмы?»

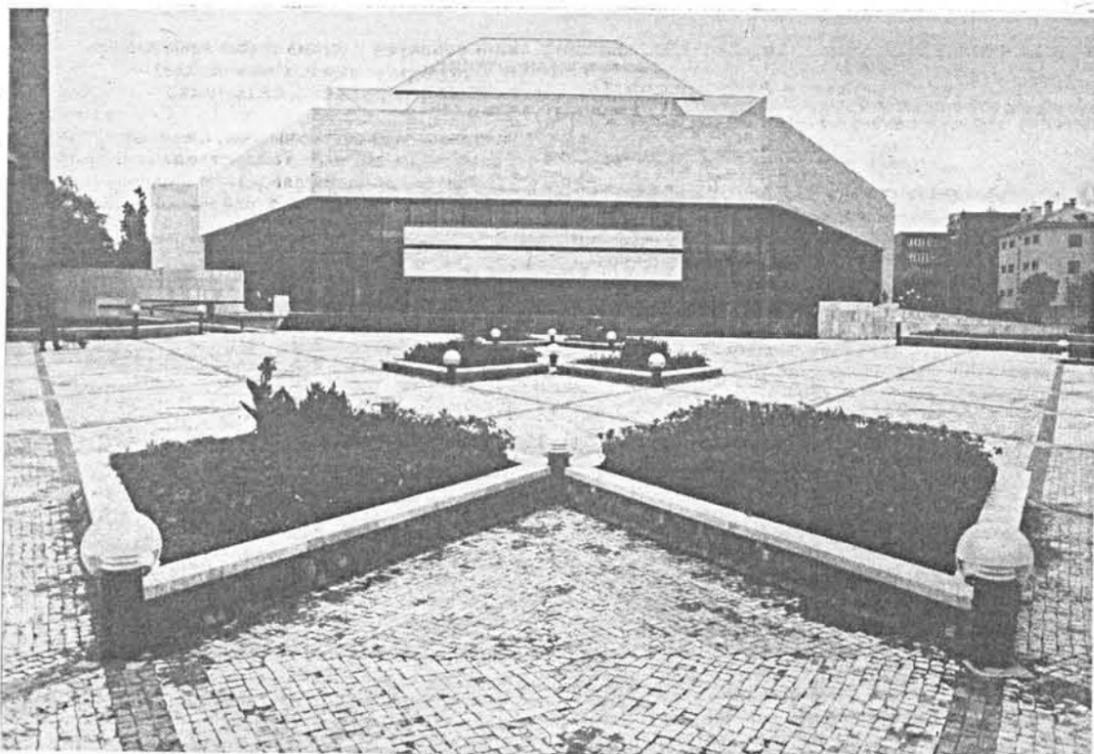
— Мы абслугоўваем нацыя-
 нальную меншасць і таму гэта
 справа палітыкі. Нас не за-
 чыняць. Гэта — па-першае. А
 па-другое, куды ж пойдзе ўк-
 раінскі, дакладней, русінскі, ак-
 цёр, калі скончыцца тэрмін яго
 кантракту?

Шкада, русінскіх спектакляў
 мне паглядзець не выпала:
 частка трупы была на фестыва-
 лі ў Браціславе, частка — у
 Англіі. А з трэцяй часткай трупы
 Валянцін Казьменка-Дэліндэ
 рэпэціраваў спектакль па-
 водле апавядання А. П. Чэха-
 ва.

Пакуль незанятая артысты
 бавілі час за кілішкам гарэлкі ў
 тэатральным бары, ва ўнутра-
 ным дворыку гоймелі адбой-
 ныя малаткі — будаваўся самы
 сапраўдны амфітэатр, «як у ста-
 ражытных Рымах».

— Уяўляецца, Валодзя, якія
 спектаклі можна ладзіць?..

Век жыві — век вучыся. Зда-
 лася, што «драматург» у сла-

«...Прэшаўскі тэатр проста ўразіў сваім буржуазным выглядам».

вакаў — той самы «загадчык
 літаратурнай часткі». Таму ні-
 кога і не здзіўляла, што я
 драматург і працую ў тэатры.
 А вось «аўтар» ці, дакладней,
 «драмацік» — гэта ўжо самы
 сапраўдны «літаратар, які піша
 для тэатра». Тым не менш, на-
 ват у гарадскім тэатры пры
 штатным раскладзе ў 1-2 рэ-
 жысёры, заг. літаратурнай част-
 кі, драматургаў — 5-6. Наво-
 шта? Мне, загіты, якому не ў
 дазва, што тэатр мае аднаго (і
 таго пры эканамічным краху
 першым бы «выкінуў за борт»),
 хацелася ведаць — навошта? А
 калі пачуў, што тэатр часам
 практыкуе запрашаць на дага-
 вор пры пастаноўцы не толькі
 рэжысёра, мастака, кампазіта-
 ра, але і драматурга...

— А як жа? — здзіўляўся з
 майго здзіўлення пан Фэйка,
 сам былы «драматург». — Тэ-
 атр — гэта дыялог. А з кім
 рабіць дыялог? У залежнасці
 ад таго, якая стаўіцца п'еса, ня-
 хай сабе й Шэкспір, драматург
 патрэбен. Як жа рэжысёру без
 яго?..

— А грошы? Іх жа, мабыць,
 трэба эканоміць? — з'едліва
 працягваў яе.

— Вядома, — згадзіўся пан
 Фэйка. — Але не на драматур-
 гах.

Святыя словы! Акрамя штат-
 ных загіты, у тым самым Прэ-
 шаўскім тэатры ёсць і няштат-
 ны. Як бы на палову стаўкі.
 Але на самай справе Карэл
 Горак (аўтар вядомай менчу-

кам п'есы «Гібель футбола ў
 горадзе К.») з'яўляецца хутчэй
 аўтарам тэатра, творчым кан-
 сультантам. Сам бачыў, як ён,
 п'ятідзесяцігадовы мужчына,
 разам са сваімі студэнтамі
 ледзь не лётаў па чатырох па-
 верхках прэшаўскага гмаху, ла-
 дзячы фестываль студэнцкіх тэ-
 атраў...

Нягледзячы на тое, што дзе-
 лавую частку паездкі можна
 лічыць паспяховай, вяртаўся я
 дамоў з сумным настроем. А
 прычынай была ўсё тая ж не-
 канвертаванасць. Нават не руб-
 ля. Дакладней, не толькі руб-
 ля...

Камерцыйны курс? Справяд-
 лівы курс? Натуральны курс!
 І гэта пры тым, што «сярэдні»
 мінскі, той самы тыяўскі ак-
 цёр, мог бы проста працаваць
 у любым з бачаных мной тэ-
 атраў. Як і рэжысёры. Праца-
 ваць і атрымліваць. Разоў гэ-
 так у дзесяць больш.

«У нас цяжкая эканамічная
 сітуацыя», — скардзяцца сла-
 вакі, атрымліваючы ў сярэднім
 на месяц па 2.500 крон (пры
 кошце 1 кг бананаў 25 крон, а
 скураных туфляў — 600).

«У нас цяжкая эканамічная
 сітуацыя», — наракае дырэктар
 гарадскога Прэшаўскага
 тэатра і скарчае штат супра-
 цюўнікаў з 436 да... 376 чалавек.

«У нас цяжкая эканамічная
 сітуацыя», — уздыхаюць сла-
 вацкія калегі. На ўсю паўміль-
 ённую Славакію (удвая мен-
 шую за Беларусь) засталася

ўсяго два ТЮГі, 3 оперныя тэ-
 атры, 1 камерная (!) опера,
 2 музычныя тэатры, каля 10
 драматычных, 6 лялечных, 2
 венгерскіх, 1 украінскі (русін-
 скі)... Спынюся.

Адкуль жа возьмецца кан-
 вертаванасць?
 Ці запрашаюць нашых рэ-
 жысёраў з Беларусі на паста-
 ноўку ў Еўропу?

Ці ж ёсць у нас драматыч-
 ныя тэатры, якія б ездзілі на
 камерцыйныя гастролі на За-
 хад?

Ці ж ставяць п'есы беларус-
 ких драматургаў у тэатрах
 Францыі, Англіі, Злучаных Шта-
 таў?..

Не-кан-вер-таванасць!

Авохці! Дзіўнае супадзенне:
 нік сяброўства і творчых сувя-
 зяў паміж маім ТЮГам і ад-
 ным з польскіх тэатраў прый-
 шоўся на сярэдзіну васьмідзе-
 сятых — час эканамічнага кры-
 зісу ў Польшчы, час адносна
 поўных нашых магазінаў, а па
 меры таго, як бяднелі нашы
 прылаўкі і слабела эканамічная
 моц, нашы сябры ўсё болей
 пачалі глядзець на Захад —
 не толькі на вітрыны магазі-
 наў, але і на тэатральныя «ві-
 трыны», забываючыся ладоў-
 жыць тэрмін пагаднення аб
 супрацоўніцтве і сяброўстве...

Не-кан-вер-та-ванасць!..

А наша піва, па-мойму, не
 такое ўжо і дрэннае. Калі не
 разбаўляць вадоў...

Уладзімір ГРАЦОУ.
 Мінск—Прэшаў—
 Спіска-Новавес—Мінск.

МУЗЫКА

«Маладыя галасы Беларусі»

Так называўся першы ў гэ-
 тым сезоне канцэрт Анадзімі-
 нага народнага аркестра імя І.
 Жыноўіча. Гэты калектыў — са-
 праўдны акадэмія народна-
 інструментальнай музыкі, на-
 цыянальнага мастацтва Бела-
 русі. І вось побач з ім — мала-
 дыя таленты, выхаваныя Бела-
 рускай дзяржаўнай кансерва-
 торыі, лаўрэаты рэспубліканскіх
 конкурсаў: спевакі — імя Л.
 Александровіч, інструменталь-
 лісты — імя І. Жыноўіча.

З ваналістаў асабліва ўразілі
 М. Грыгорчык, С. Франкоўскі ды
 А. Гардынец. Іхнія галасавыя
 дадзеныя даюць падставу спа-
 дзявацца, што гэта будуць опер-
 ныя артысты. У М. Грыгорчы-
 ка мяккі, пяшчотны, прыгожа
 тэмбру, глыбокага напеўна-
 ня лірычны тэнор. Даволі моц-
 ным, прыемным, звонкім ва
 ўсіх рэгістрах лірыка-драматыч-
 ным тэнорам валодае С. Фран-
 коўскі. Яркая ўражанне зрабіў
 і А. Гардынец, чый сакавіты,
 глыбокі бас прыйшоўся даспа-
 ды бы слухачам.

Першыя кроні на вялікай сце-
 не робіць А. Краснадубскі, ула-
 дальнік прыемнага лірычнага
 барытона.

Усе інструменталісты — удзе-
 лныя канцэрта былі, што на-
 зываецца, «ва ўдары», праде-
 манстравалі бліскучы арты-
 стызм. Маладыя і чароўныя
 цымбалісткі В. Мішула ды Л.
 Рыдлеўская ўразілі слухачоў
 яскравацю, шчырацю, абаяль-
 насцю. арганічным спалучэннем
 лірызму ды віртуознасці.

Самых добрых слоў варты
 ансамбль беларускіх народных
 інструментаў, створаны арты-
 стаў аркестра А. Крамно з ліку
 сваіх аднадумцаў. І на вяшчыні
 «Алімп» ў гэтым канцэрце бы-
 лі сталыя галасы: дуэт баяні-
 стаў у складзе С. Лясун ды У.
 Ткача і, канечне, сам аркестр
 пад кіраўніцтвам М. Казіна,
 які не абмежаваўся роляй чу-
 лова партнёра салістаў і ансам-
 бляў, выканаўшы ў канцэрце і
 асобныя аркестравыя нумары.

Адкрыццё сезона жыноўічаў-
 цаў сталася сапраўдным свя-
 тым для аматараў і знаўцаў на-
 родна-інструментальнага ды ва-
 калнага мастацтва. Аднак не-
 гальна абмінуць маўчаннем і ад-
 ну з самых балючых праблем:
 як і раней, акадэмічная музы-
 ка, самае таленавітае, самае
 складанае для ўспрымання і са-
 мае духоўна багатае мастацтва,
 — не запатрабаванае нашым
 грамадствам. Зала напалову пу-
 стая... Таму хацелася б, каб по-
 руч з задачамі творчымі выра-
 шаліся і задачы вывучэння по-
 пыту на гэтае мастацтва, яго
 прапаганды, рэкламы і інш., і
 задача падрыхтоўкі высокапра-
 фесійных імпрэсароў.

М. СОЛАПАУ.

структура прадугледжвала аб'я-
 днанне ў межах адной устано-
 вы: музычнай школы, тэхнікума
 ды кансерваторыі). Прафесар-
 скі склад папоўнілі К. Грыгаровіч,
 выканаўца партыі скрыпкі ў
 знакамітым Мекленбургскім
 квартэце, ды М. Дубасаў, вы-
 пускнік Петраградскай кансер-
 ваторыі па класе фартэпіяна,
 вучань А. Рубінштэйна, лаўрэат
 Першага міжнароднага конкур-
 су яго імя. Быў уведзены курс
 лекцый па філасофіі музыкі,
 які чытаў малады філосаф і лі-
 таратуразнаўца Л. Пумпянскі.

У 1919 г. у Віцебск пераяз-
 дае сям'я Салярцінскіх, 16-га-
 довы Іван Салярцінскі ўлад-
 коўваецца на службу ў віцеб-
 скае статыстычнае бюро і ку-
 рыруе пытанні культуры. (Сям'я
 іх на пачатку XX ст. жыла ў Ві-
 цэбску, дзе ў 1902 г. і нарадзіў-
 ся Іван Іванавіч Салярцінскі, а
 ў 1906 г. пераехала ў Пецяр-
 бург). Гэты віцебскі перыяд
 жыцця моцна паўплываў на
 фарміраванне асобы І. І. Са-
 лярцінскага. Менавіта тут ён
 пазнаёміўся з Л. Пумпянскім,
 сур'ёзна зацікавіўся сімфані-
 чнай музыкай. Магчыма, менаві-
 та І. Салярцінскі запрасіў у
 Віцебск М. Бахціна, які разам
 з Л. Пумпянскім з 1920 г. чы-
 таў лекцыі па філасофіі музы-
 кі.

ДА СНЕЖНЯ 21-га кансерва-

торыя апынулася ў заняпадзе,
 з-за трохмесячнай адсутнасці
 кіраўніка, а таксама з-за па-
 збаўлення яе нават часовага па-
 машкання. У якасці новага ды-
 рэктара кансерваторыі быў за-
 прошаны артыст былога імпера-
 тарскага тэатра і прафесар Пе-
 траградскай кансерваторыі
 В. Праснякоў. На ягоную долю
 выпала цяжкая задача — адна-
 віць кансерваторыю, у якой да
 восні 21-га функцыянавалі
 класы і факультэты па ўсіх
 спецыяльнасцях: раяль, скрып-
 ка, віяланчэль, кантрабас, драў-
 ляныя ды медныя духавыя ін-
 струменты, тэорыя музыкі, кам-
 пазіцыя.

У дакументах паведамляецца:
 «З пазначанага тэрміну (восень
 1921 г.) з прычыны, з аднаго
 боку, адпывае часткі выкладчы-
 каў у Цэнтр, з другога боку,
 малой забяспечанасці ўрадавай
 фінансавай дапамогай і малой
 колькасці навучэнцаў на аркест-
 равых інструментах, навучаль-
 ны план Кансерваторыі прай-
 шоў значныя змены, што выя-
 вілася ў ліквідацыі значнай
 часткі спецыяльных класаў па
 навучанні ігры на аркестравых
 інструментах. Вяскою 1922 го-
 да ўмовы Кансерваторыі былі
 зменены ў кірунку скарачэнняў
 Дэканата і перадачы ягоных
 функцый часткова Дырэктару
 Кансерваторыі, часткова Акадэ-
 мічнаму Савету...»

Уся арганізацыйна-аднаўлен-
 чая праца завяршылася к 1 студ-
 зеня 1923 г. цалкам дзякуючы
 энергіі ды зольнасцям
 В. Праснякова. У выніку Народ-
 ная кансерваторыя была пера-
 ўтворана ў Музычны тэхнікум.
 Сярод выкладчыкаў таго перы-
 яду былі А. Штэйн (прафесар
 Петраградскай кансерваторыі),
 Е. Шуман, Е. Фрадкіна, П. Глу-
 шкоў, А. Левінтава (усе — фар-
 тэпіяна), М. Лерман (скрыпка),
 К. Зімін, А. Крамская (соль-
 ныя спеваы), А. Лебедзеў (хара-
 выя спеваы), О. Шуман (валтор-
 на), С. Леўман (элементарная
 тэорыя музыкі), Ю. Шапорын
 (тэорыя кампазіцыі і абавязко-
 вая гармонія), А. Цшохер (гіс-
 торыя музыкі), М. Бахцін (эстэ-
 тыка і філасофія музыкі),
 В. Праснякоў (рытм, метад
 Ж. Далькроза)...

Лёс кансерваторыі не мог не
 адбіцца на дзейнасці сімфані-
 чнага аркестра, які па-ранейша-
 му склаўся з яе выкладчыкаў
 і студэнтаў. Пераадолець кры-
 зіс аркестру так і не ўдалася.
 Спрабуючы неяк выправіць
 становішча, загадчык аркестра
 В. Еўзераў у 1924 г. напісаў
 «Даклад пра дзейнасць сімфані-
 чнага аркестра» ў Віцебскі
 губернерскі камітэт па асвеце, а
 таксама ў гарадское аддзялен-
 не Сарабіса, Мастацкі аддзел
 ды Культаддзел. У дакладзе
 В. Еўзераў зазначыў абыякавае

стаўленне да аркестра з боку
 Мастацкага аддзела, Губпаліт-
 асветы, Культаддзела. А такса-
 ма — адсутнасць памяшканняў
 для рэпетыцый, абкладанне ка-
 лектыву аркестра несправядлі-
 вымі і непаспелымі падаткамі,
 «што моцна адбілася на ма-
 ральным стане і працы аркест-
 ра». «Зараз аркестр знаходзі-
 ца на краі пагібелі, — пісаў
 В. Еўзераў. — Для таго, каб
 утрымаць сімфанічны аркестр,
 трэба зусім не так многа срод-
 каў. Трэба захаваць усё, што ён
 меў дагэтуль, г. зн. усё субсі-
 дыі, і здабыць яшчэ 75—100
 руб. зол. у месяц; запрасіць
 дырыжора і некалькіх музы-
 кантаў». Апроч таго, ён пад-
 крэсліў неабходнасць аб'яднан-
 ня Музычнага тэхнікума і сім-
 фанічнага аркестра. Аднак за-
 клік В. Еўзерава, відавочна, не
 зрабіў належнага ўражання на
 афіцыйныя колы горада, і Са-
 вет сімфанічнага аркестра вы-
 мушаны быў абвясціць роспуск
 калектыву...

Пазней і Музычны тэхнікум
 быў пераўтвораны ў музычную
 школу, а ў 30-я гады было ад-
 крыта Віцебскае музычнае ву-
 чылішча. Такім чынам, пасту-
 пова, з цэнтра музычнай куль-
 туры Віцебск ператварыўся ў
 звычайны правінцыйны горад.
 Ды ўсё ж ён можа ганарыцца
 сваімі землякамі, знымымі му-
 зыкантамі: кампазітарамі А. Ба-

гатыровым і М. Фрадкіным,
 дырыжорам Г. Юдзіным, на-
 родным артыстам РСФСР скры-
 пачом Б. Гутнікавым, прафеса-
 рам Ленінградскай (Пецярбург-
 ская) кансерваторыі С. Хента-
 вай, прафесарам Маскоўскай
 кансерваторыі А. Шаршэўскім...

У НАШ ЧАС, калі грамадства,
 здаецца, пачало паварочвацца
 тварам да праблем культуры,
 пакуль яшчэ не позна, неаб-
 ходна ўспомніць і аднавіць гіс-
 торыю і нашай музычнай куль-
 туры. У аддзела культуры Ві-
 цэбскага гарвыканкома з'явіла-
 ся магчымасць стварыць адпа-
 ведны музей. Ёсць невялікае су-
 часна абсталяванае памяшкан-
 не. Год ужо вядзецца работа па
 збору матэрыялаў. На жаль,
 многа дакументаў загінула ці
 знікла бясследна. Загінула
 практычна ўся унікальная нот-
 ная бібліятэка Народнай кан-
 серваторыі...

Супрацоўнікі музея і гарад-
 ского аддзела культуры звяр-
 таюцца да ўсіх, для каго неаб-
 якавы лёс культурна-гістарыч-
 ной спадчыны Беларусі, з
 просьбай: чым можна памагчы
 ў зборы дакументаў і матэрыя-
 лаў, звязаных з гісторыяй му-
 зычнай культуры Віцебска. Без
 памяці не будзе і адраджэння.

Наталля ГАПЕЕВА,
 супрацоўнік музея.
 г. Віцебск.

Днямі споўнілася 80 гадоў Іосіфу Васілеўскаму — паэту і перакладчыку, які пераставірае на рускую мову творы беларускіх аўтараў розных пакаленняў. «ЛіМ» жадае Іосіфу Іосіфавічу добрага здароўя і плёну на паэтычнай ніве.

Іосіф ВАСІЛЕЎСКИ

Сейбіт

Адным сцяжынка ў друк
была прамою,
Вяла і ў ганаровыя рады.
Я ж пачынаў
за дзедавай сяўнёю,
На ніве адціскаючы сляды.
Перад сяўбой
дзеда бласлаўляў пагоду,
Мяне вучыў,
як сеяць жыта,
дзеда.
Ішоў за ім я,
крышачку наводдаль,
Ды зерне залятала і ў мой след.
Вясёлка выгіналася праменна,

Акідвала стагі
вянком тугім.
Дзед жыта рассяваў
рытмічна жменяй,
Я лёгка па раллі
сноваў за ім.
Работу я асвойваў паступова.
Хоць быў малы,
хадзіў за бараной.
І разам з жытам
выспявала слова
І жаўранкам
звінела нада мной.

Тры кіты

Падумаць толькі, проста страх,
Сцвярджаюць, што на трох кітах
Зямля трымаецца, на трох.
А над кітамі зверху Бог!
Ды я упэўнены, што так
Не думаў ні адзін працак.
Свет тром кітам імёны даў:

Свабода!
Праўда!
Дабрата!

Карацейшая
прамая

Паспешліваць не спраўджае нам
згадкі,

Калі сабраўся ў шлях, альбо дамоў.
А я заўжды спяшаўся, без аглядакі
Імкнуўся па прамой і па прамой.

Рачулкам нашым рэчышчы змяняем
І скарачаем шлях жыццёвы свой.
Так часам карацейшая прамая
Закрэслівае ўсё як ёсць сабой.

Малюнак

Барыса Прарокава

Былі прызваны мы ў салдаты;
Я помню Віцебск той парой,
Сустрэчу нашу ў трыццаць пятым
Каля Сабора, над Дзвіной.

Ён ля ракі за час кароткі
Штрыхамі ліст спаласавай.
Віхрастага Барыс Прарокаў
Тады мяне намалываў.

Няхай, што не відно Сабора,
А толькі цень, алоўка след,
Ды ён пра многае гаворыць,
Адушаўлены сілуэт.

Ішлі гады. Шляхі-дарогі
Нас надзялілі сівізнай.
А неадступныя трывогі
Вайна цягнула за сабой.

Малюнак з подпісам і датай
Я зберагаю: сябраў твор.

Пасля вайны, ў шасцідзясятых
Быў узарваны той Сабор.

Крыгаход

Лёд напірае, граціцца бядой,
Здаецца, ён вечно злуецца,
Але ператрэцца і будзе вадой
І з ёй назаўсёды зліецца.

Нават з палёгкай рака уздыхне,
Прарваўшыся да пераправы.
Народ перамеліць усё і сапхне,
Заручаны шчасцем і славай.

3 дзённіка

Землетрасенні і разлівы,
Разлады з роднаю зямлёй
Не насланне, зусім не дзіва—
Прырода помсціць справядліва
За гвалт і здзекі ўсе на ёй.

Мой лёс мяне аберагае.
Каб мне раней мудрэйшым быць,
Каб знаў усё, што сёння знаю,
Да лепшых дзён мне б не дажыць.

Мы пачыналі век з маёвак,
Май быў святочным—дзень за днём.
Ці не таму так бесталкова
Мы ў гэтай святасці жывём.

Спачуваю я ўсім,
Хто жыццё сваё мэрна пражыў.
Незайздросная доля
Будзе праўнікам
добрым урокам.

Нас,
Хто з першых кастрычніцкіх дзён
заблудзіў,
Не вярнуць да ранейшых вытокаў.

Пераклаў з рускай
Юрась СВІРКА.

ДУМКА ЧЫТАЧА

МЫ - НЕ РАБЫ ?

Мы не зможам вырашаць цяперашнія нашы праблемы, не ведаючы ці няправільна разумеючы шляхі ўсеагульнай звалюцы. Мы спрабуем усё змяніць, робячы тыя самыя памылкі... «Праца стварыла чалавека» — гэтую спрощаную формулу Маркса варта было б удакладніць: «Чалавека стварыла здольнасць да логікі; магчымаць выкарыстоўваць вынікі лагічных пабудоў».

Лепшыя ўмельцы ў дагістарычным племні цаніліся вышэй за паляўнічых і войнаў. Але дужыя знайшлі магчымым прывесці чужую працу. Не паспела «малое» падужэць, як, здаецца, сам Сатана прапанаваў за яго вялікі выкуп і бязбеднае існаванне. І гаспадар прадаў «дзіця» ў рабства, у якім яго знаходзіцца і па сённяшні дзень.

На пачатку гісторыі чалавецтва вынікі працы належалі працаўніку. І паміць пра гэта, як ні дзіўна, ён нясе праз стагоддзі, бо ўся гісторыя чалавецтва — гэта гісторыя барацьбы за вызваленне працы.

Схільны думаць, што і цяпер чалавецтва знаходзіцца ў дзіцячай стадыі рабства. Спосабы накіравання працы (капіталу) уплываюць на змену фармацый. Рабства працы — на ўсім адрэзку грамадскіх адносін — забяспечвае накіраванне. І гэтак накіраванне — шлях да яго паступовага вызвалення.

Шляхі звалюцы працы пакрычастыя. Рымскія гісторыкі апісвалі дзікунскія плямёны, супраць якіх у непраходных лясах былі бяспільныя нават дысцыплінаваныя кагорты легіянераў. Мы пацвярджаем справядлівасць ацэнак гісторыкаў у частцы свабодалюбства і мужнасці далёкіх продкаў, але начыста адкідаем дзікунства. Мы баймся прызнацца сабе, што прайшлі шлях Рыма, што той жа віток «спіралі» ў гісторыі паўтарыла Расійская імперыя.

Ці было ў нас штосьці сваё? Хрысціянства, што на-

радзілася ў метраполіях старога Рыма, як антыпод гвалту, рабству, Русь узяла не для паляпшэння ўмоў чалавечага існавання. Ідэя моцнай цэнтралізаванай дзяржавы, дзе адзін Бог і адзін цар, прымусіла выбраць Хрыста, паклікаць на царства чужых князёў. Усе нашы падручнікі сцвярджаюць, што рабская праца разваліла Рымскую імперыю. Але ж мы былі заняты будаўніцтвам яшчэ больш вытанчанай сістэмы рабства, распяваючы песні пра свабодную працу...

Вось некалькі гістарычных прыкладаў.

У пачатку XVII стагоддзя ў Францыі адзін з Людовікаў падарыў сваім сялянам свабоду. Не ад дабратаў душэўнай, вядома ж. Разумнаму ўладару разумныя саноўнікі далі парад: вольнаадпушчаныя вырашчаюць лепшы ўраджай, значыць, з іх можна больш узяць у казну. (Гэты прыцып: спачатку даць, а потым узяць,—культываўся яшчэ ў старажытных народаў!).

У Расіі прыйшлі да гэтага праз 200 з гака гадоў! Жаданне адабраць як мага больш — тое ж дзікунства. Хціваць нявыгадна!

XVIII стагоддзе. Пётр I вучыцца ў Галандыі будаваць караблі. Ці ведаў цар, які рабочы працаваў на верфях у Еўропе? Колькі яму плацілі, як жыла яго сям'я? Хутчэй за ўсё, ведаў. Праца майстроў у Еўропе цанілася высока, свабодна куплялася і прадавалася. У гэты ж час на заводах Дзямідава працаваў прыгонны, па сутнасці, раб. Тут рэфарматар не збіраўся нічога мяняць. Замацаваўшы прыгонніцтва ў вытворчасці, Пётр надоўга адсунуў станаўленне вытворчых сіл у Расіі. Таму пасля яго смерці ўсё, ім створанае, развалілася.

Вальтэр пісаў Кацярыне: «...матушка-государыня, даруй хочь толику свобод своему народу!» Яе адказ: «Наш народ дремуч и си-волап. Не по плечу ему эта ноша!». Кацярына і двор вы-

сокіх саноўнікаў не хацелі бачыць далей свайго носа. Вялікадзяржаўная фаназырыя! «Калі мы іх б'ём, значыць мы — лепшыя!».

Былі розныя спробы супраціўлення адчужэнню вынікаў працы. Калі ў некаторых дзяржавах усходняга тыпу (Кітай, Японія) вытворцы адказвалі на грабеж і прыгнёт яшчэ больш фанатычнай працай, дык феномен Расіі ў тым, што прыгонныя сяляне рабілі роўна столькі, каб не памерці з голаду. Гэтае глухое супраціўленне вылілася ў своеасаблівую тактыку, сугучную хрысціянству, якое вызнавала культ жабрака.

Непапраўны «сацыяліст» і летуценнік Джэк Лондан толькі ў канцы жыцця зразумеў, што свет рухаецца не плаванаі чалавека пераадолець яго, але аб'ектыўнымі законамі. Парадокс! Сам Лондан, які сам «зрабіў» сваё жыццё, пацярпеў крах, спрабуючы даць чалавеку тое, што ён не зрабіў. Наляджваючы жыццё бедных на сваёй зямлі, ён забыўся, што кожны павінен заваяваць усё працай, у барацьбе, тым самым пацвердзіўшы сваю чалавечую годнасць. (Тыя, каго ён ашчаслівіў, падпалілі дом, на які пайшлі ўсе сродкі пісьменніка). Калі нельга перарабіць свет, застаецца толькі адно — будаваць яго. Значыць, працаваць! І без спрэчак аб тым, як будаваць: гэтыя спрэчкі больш разбуральныя за войны! Трэба помніць: рабства не знікла разам з рабаўласніцтвам. І асабліва — рабства духоўнае.

Еўропа, збегшы ў Амерыку, пакінула ў старым свеце закасцянелы дзяржаўны апарат і шчасліва нарадзіла на новым месцы здаровае дзіця самакіравання. Але зачала ж яна ад больш дасканалых эканамічных адносін, падаючы прыклад Старому свету. І апошні не замарудзіў ім пакарыстацца.

Вернемся ў Расію. Расійская дзяржаўнасць доўга рыхтавала народы імперыі

да найвялікшага кровапускання. Войны і рэвалюцыі дашчэнту скаланулі велізарную частку зямнога абшару. Кім жа ўсё-такі была ў кастрычніку 17-га надбудова дзяржавы, яго эліта — пацярпелым бокам? Ці яна вымушана была атрымаць крываваю адплату за сваю бяздзейнасць? Несла яна ў сабе задаткі здаровага розуму, альбо была здольна толькі на марнае «умствование», прыёмнае баўленне часу, сентыментальную слязлівасць? Верх пустадумства і абьяквасці — пражываць у Еўропе народныя грошы і, вярнуўшыся дадому, наракаць пры гэтым на «дрымуцьчы нарсід»?

Народнікі, напрыклад, усур'ёз лічылі: толькі адукаваўшы масы, можна падняць іх да ўзроўню нямецкага майстра, селяніна. Вось і сёння чуоцца энкі: «Культура, культура!» Маўляў, варта нам толькі звярнуцца да духоўных каштоўнасцяў — і наш свет зменіцца. Слоў няма, патрэбны храмы, патрэбна культура. Але што ж усё-такі першаснае? Няма ж на што існаваць гэтым каштоўнасцям у нашай дзяржаве.

Наконт прыхільнасці да «сваіх» шляхоў развіцця. Колькі ж можна корпацца ў гэтым «сваім» і насіцца з пісанай торбай загадкаваасці?

Яшчэ раз звернемся да гісторыі. Ад Рыма нас некалі аддзяляў шлях у 1000 гадоў. У XIX стагоддзі дыстанцыя скарацілася да 200 гадоў. Цяпер, кажучы, мы адстаём гадоў на сто... Каласальны прагрэс!

Антуан дэ Сент-Экзюперы, назіраючы ў прыгарадным цягніку шэрыя, непадобныя на чалавечыя, твары рабочых, з гарыччу казаў: «І ў кожным з іх, магчыма, забіты Моцарт!» Зайдзіце і вы на завод, паглядаўшы, як працуюць рабочыя ў ліцейцы альбо на канвееры...

Пакуль праца здольна вяртаць чалавека ў яго першабытны стан, мы не маем права гаварыць пра тое, што ўступілі ў пару сталасці. Не, наша праца знаходзіцца яшчэ ў рабстве, а мы — у тым стане немаўляці, у якім не абьяжарваюць свой розум разважаннямі.

Аляксандр САКАЛОУ, вайсковец.
г. Мінск.

НАШ КАЛЯНДАР

Вяртанне
Міхася
Зарэцкага

Якіх толькі абвінавачванняў ні прад'лялі энквэдзісты беларускім пісьменнікам, што па даносах траплялі ў трыццатыя гады за краты! Але Міхася Зарэцкага і тут, дзе, здавалася б, ужо ўся фантазія вычарпаная, вылучылі. Арыштаваны ў лістападзе 1936 года, ён абвінавачваўся спачатку як радавы «нацдэм». А к канцу «следства» раптам стаў «кіраўніком контррэвалюцыйнай арганізацыі». Як і трэба было чакаць, яго прыгаварылі да расстрэлу. Праўда, неўзабаве расстрэл змянілі дзесяціца гадамі, але М. Зарэцкі не вытрываў здзекаў — пісьменніка не стала 13 ліпеня 1941 года. На сорок другім годзе абарвалася жыццё аднаго з самых таленавітых прадстаўнікоў беларускай літаратуры.

Сёлета М. Зарэцкаму споўнілася 90. Канечне, мала хто дажывае да такога ўзросту. Ну, а калі б ён дажыў да 75-ці ці, скажам, да 80-ці? Колькі б паспеў яшчэ напісаць! Працаваў жа М. Зарэцкі ў літаратуры толькі чатырнаццаць гадоў (першае апавяданне надрукаваў у газеце «Савецкая Беларусь» у 1922 годзе), ды вельмі шмат зрабіў для яе. Раманы «Сцежкі-дарожкі», «Вязьмо», аповесць «Голы звер», апавяданні, нарысы, п'есы. А колькі засталася незавершаным!

Зараз, дзякаваць Богу, творча спадчына М. Зарэцкага вяртаецца да чытача ў найбольш поўным аб'ёме. Інстытут літаратуры імя Янкі Купалы сумесна з выдавецтвам «Мастацкая літаратура» ажыццяўляе выпуск Збору твораў пісьменніка ў чатырох тамах. Нядаўна выйшаў чарговы, трэці том. Яго склалі раманы «Вязьмо» і драматычная аповесць «Сымон Карызна».

Сёлета ж у той жа «Мастацкай літаратуры» асобнай кнігай выйшаў нарыс жыцця і творчасці М. Зарэцкага «Нескарона талент», аўтарам якога з'яўляецца М. Мушыньскі.

ВЕЧНАЕ СУМЛЕННЕ БЕЛАРУСІ

Урачыстае пасяджэнне, прысвечанае юбілею М. Багдановіча.

Фота БЕЛТА.

Вось і на зыходзе год Максіма Багдановіча. Прынамсі, для беларусаў ён увойдзе ў гісторыю менавіта пад такой назвай. Не проста 1991-ы, а павязаны з імем чалавека, які ўсё сваё кароткае жыццё жыў адзінай думай пра Бацькаўшчыну, пра яе трагічны лёс, клопатам пра лепшую долю і светлую будучыню яе пагарджанага народа. Яна ж, Бацькаўшчына, зрабіла нямаля, каб ушанаваць памяць аднаго з самых выдатных сыноў сваіх.

У панядзелак, у дзень сотых угодкаў паэта, у Дзяржаўным акадэмічным тэатры оперы і балета Беларусі адбыўся вялікі ўрачысты вечар. Зала была перапоўнена — жадаючых было куды больш, чым месцаў у ёй. Аднак і яны не былі пакрыўджаны: тэлебачанне вяло прамую трансляцыю з тэатра.

Уступным словам адкрыў вечар і вёў яго народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч. Шаноўнае спадарства, сказаў ён, у гэтыя незвычайныя, сапраўды гістарычныя дні, калі вырашаецца лёс нашай Радзімы, нашай краіны-братанчкі, на беларускай зямлі заарыентаваны сваё шэсце вялікае свята пазіі і культуры, свята ў гонар аднаго з самых слаўных сыноў Баць-

каўшчыны, геніяльнага паэта, выдатнага мысліцеля і бліскучага літаратурнага крытыка Максіма Багдановіча. Сёння эпогей святкавання. Пачаўшыся на зямлі, дзе паэт нарадзіўся, свята Максіма праявілася прыгожымі, яркімі водблескамі і далёка па-за межамі Беларусі, у гарадах Расіі і Украіны, у Прыбалтыцы і Польшчы, у Парыжы і Нью-Йорку, а наперадзе — вялікі ўрачысты вечар у Маскве.

Максім Багдановіч, працягваючы Н. Гілевіч, гэта вечнае сумленне беларускай пазіі і самой Беларусі. Ён не пераўзыманы ў гісторыі беларускай культуры ўзор інтэлігента. Яго пазіія і сёння жывая, як само жыццё, і абываецца без яе проста немагчыма. Дасканалы выхаваны на вялікай рускай літаратуры і культуры, на класічнай сучаснай літаратуры свету, на літаратуры і народнай творчасці Беларусі, Максім Багдановіч стаў узорам гарманічнай аднасці ўсяго гэтага шчаслівага спалучэння і ў гэтым сэнсе застаецца прыкладам для ўсіх нас, для ўсёй беларускай інтэлігенцыі. Бадай, яшчэ ніколі яго ўрокі і заветы не адкрываліся чытачам з такой глыбінёй, як сёння, і ніколі не ўспрымаліся з такой удзяч-

насцю, як сёння. Сёння, калі збываецца векавечная мара беларускага народа аб свабодзе і незалежнасці. Не адно патэтычнае мастакоўскае і наогул нацыянальнае імя ў Беларусі не называецца з такім светла-шчыльным пачуццём, як яго. З усіх дарагіх, заповітных у памяці народа імён ягонае імя па-асабліваму патрабавальна напамінае кожнаму з нас пра наш галоўны чалавечы і грамадзянскі абавязак. Нашы адносіны да Максіма Багдановіча, нашы пачуцці да яго не падлягаюць параўнанню, як не параўнаны яго творчы дар, яго пазыічны геній.

Нас на добрыя справы бласлаўляюць вялікія паэты і вялікія мужы нацыі, такія, як Францішак Скарына, Кастусь Каліноўскі, Францішак Багушэвіч, Янка Купала, Якуб Колас, Максім Гарэцкі. Нас бласлаўляе немяротны дух Максіма Багдановіча. Прыемна і сёння яго бласлаўленне, паклонімся, падзякуем яму і — за працу, дарагія сябры, за Адраджэнне Бацькаўшчыны, роднай мовы і культуры, нашай панявечанай духоўнасці. Менавіта на гэта бласлаўляе нас ён, нябачны, але вечна існы дух сярод нас і сярод тых, што прыйдуць за

намі, што прыйдуць і праз дзесяці і праз сотні гадоў, бо ва ўсім, што ёсць беларуская зямля і беларускае неба, яго душа, яго імя, яго боль, яго вера і надзея расцвораны на вечныя векі.

Прысутных вітаў ганаровы гошч урачыстага сходу, Генеральны дырэктар ЮНЕСКА Федэрыка Маёр. Любая нацыя, гаварыў ён, лічыла б за гонар мець такіх твораў, як М. Багдановіч, які назаўсёды застаўся ў гісторыі не толькі нацыянальнай, а і сусветнай літаратуры. М. Багдановіч з'яўляўся палымным абаронцам роднай мовы, тым самым спрыяў захаванню душы свайго народа, падкрэсліў Ф. Маёр.

Усхваляванае слова пра М. Багдановіча сказаў член-карэспандэнт Акадэміі навук Беларусі Алег Лойка. Рэдка каму, гаварыў ён, хто так мала жыў і тварыў, удалося так шмат пакінуць свайму народу, нацыянальнай культуры і літаратуры. Рэдка каму яшчэ пры жыцці накіравана было стаць легендай у народзе, песняй, заповітам.

Старшыня Саюза пісьменнікаў Рэспублікі Беларусь Васіль Зубяк прачытаў свой верш «Зарука»: «І думка ад холаду стыне, і часам апускаецца рукі, няўжо мы

крычым у пустыні?! Ды слова зыходзіць зарукай — не будзь жа, не будзь іншаверцам на родным прычале, паўстань, паўстань, маё сэрца, з пустыні маўчання».

Народны дэпутат Украіны Раман Лубкіўскі нагадаў, як быў адзначаны юбілей М. Багдановіча ў братняй дзяржаве, назваў М. Багдановіча сваім духоўным бацькам. І не толькі таму, што той напісаў выдатныя артыкулы пра Т. Шаўчэнку, іншых украінскіх пісьменнікаў, а найперш таму, што Максім Багдановіч знаў: нацыянальная ідэя — справядлівая ідэя.

Юбілей Максіма Багдановіча — не проста чарговы стогодовы, гаварыў Рыгор Барадулін. Гэта яшчэ адно стагоддзе наша пазіія годна чулася ў свеце, як раўнапраўная, як непаўторная. Максім пражыў мала і застаўся маладым у свядомасці беларускай, званачыў Р. Барадулін. Вялікае гора нацыі, што ён мала пражыў, але няхай даруецца мне панам Богам гэтае кашчунства: затое не паспее абразіць усны пазіі сваёй вершамі свецкага сацыялістычнага складу. Засталіся вершы еўрапейскага складу, вершы паэта сусветнай арыентацыі.

Багдановіч і час, Багдановіч і сённяшні дзень, Багдановіч і вечнасць — пра гэта па-свойму гаварылі загадчык кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта А. Баршчэўскі, намеснік старшыні Ніжгародскага гарвыканкома Л. Сабалеў, дырэктар Літаратурнага музея М. Багдановіча ў Мінску А. Бяляцкі...

І яшчэ адзін штрышок. Н. Гілевіч зачытаў рашэнне Мінскага гарвыканкома аб перайменаванні вуліц і плошчы горада. Вуліца М. Горкага стала вуліцай М. Багдановіча, цэнтральная магістраль Мінска — праспектам Францішка Скарыны, плошча перад Домам урада атрымала назву пляца Незалежнасці. Сымвалічнае рашэнне! І вельмі ж сімпатычнае, што абвешчана яно ў Максімаў дзень, бо гэта ж ён прароча пісаў аб тым, што ўсе мы разам ляцім да зор.

Закончыўся вечар вялікім святочным канцэртам, у якім прынялі ўдзел лепшыя калектывы і выканаўцы Беларусі.

НАШ КАР.

ТЭАТР

Мы

калядачкам

наравіць

не будзем...

«Студыйныя каляды» адбыліся між двума выпускамі «ЛіМа»; таму, натуральна, пра ўсе падрабязнасці, адметнасці, адкрыцці і неадкрыцці — у нашых бліжэйшых нумарах. З абяцаных аргнізатарамі дваццаці пяці спектакляў прайшло... трыццаць, але моцы ды загартоўкі заўсёднаўнаведніаў хапіла ў лепшым выпадку на пяццацца, прытым што адмыслова складзеная праграма «прадугледжвала» для кожнага з аматараў не болей за... дзясць. Фэстам сируту ды нецярпліваці можна было б пазначыць сёлетні: кожны новы спектакль ішоў пасля папярэдняга роўна праз... гады (18 — у Тэатры-студыі кінаанцэра, у 19 — на сцэне ТЮГа, у 20 — на пляцоўцы Альтэрнатыўнага тэатра); таму, бывала, гледачы мянялі Мазыр на Мазыр (кінуўшы неадгледжаным першы акт «Клеткі» ў пастаноўцы «Натхнення» людства імчала да першага анту «Мар'я», інтэрпрэтаванай «Вераснем»), ці перад думам Дзюрэнімата-Ануя з Рускага тэатра аддавала перавагу «Дзету для салісткі» у Тэатры-студыі кінаанцэра. Воляна ў бадзёра пачуваўся толькі дзэт з двух салістаў (кіраўнікоў — арганізатараў фестывалю) — Віргініі Тарнаўскай, прэзідэнта Асацыяцыі тэатраў-студый, ды Алёксандра Яфрэмава, мастацкага кіраўніка Тэатра-студыі кінаанцэра. Дзэт вандраваў з пляцоўкі на пляцоўку, павадамляў усім прысутным, што спектакль, які вось-вось убачым, яны самі не бачылі, але ўпэнены — ён мае несумненныя вартасці...

Госці, запрошаныя па прынцыпе добрасуседства з Украіны, Літвы, Чэхіі, Славакіі, Германіі, у чымсьці разышліся густамі з беларусімі налегамі, у нечым — правярылі густы свае ды падзялілі нашы... Тым часам фестываль не набыў так званай беларускасці. Хіба толькі пазначыўся адзнакаю тутэйшасці. І, барані Бога, не таму, што беларуская мова амаль не гучала са сцэны ды ў кулуарах (яна, родная, давала, што паміж «Дзе-Я» М. Трухана ды рускамоўнаю студыйнай Рыда Таліпава больш агульнага, чым між дзвюма студыймі (тэатрамі) з Мазыра, а Альтэрнатыўны тэатр Вітаўтаса Грыгалюнаса пачуваецца ледзь не сваяком купалаўскага, калі на яго наляцела «Таполевая завяя»). І не таму, што фэстывальна-нагляднага выгляду не набылі тутэйшыя шараговыя тэатральныя прапановы. І не таму, што гэтан званы фестывальны клуб зносіў творчых асоб перанідаўся нятаннаю вячэрай, тлумам кавярні Дома мастацтваў ды сімпатычнымі ветлівымі аманаўцамі пры ўваходзе...

Але не будзем бегчы напярэймы падзеям. У наступным нумары «ЛіМа» — сустрэча з прадыстаўнікамі нямецкага Зандкарн-тэатра з горада Карлсруэ.

Ж. ЛАШКЕВІЧ.

8 снежня ў Траецкім прадмесці (вул. М. Багдановіча, д. 7а) адбылося святочнае адкрыццё Літаратурнага музея Максіма Багдановіча і ўшанавання памяці паэта ў 100-я ўгодкі з дня яго нараджэння.

Дворык перад музеем, нягледзячы на мароз, быў запоўнены людзьмі. Сярод іх — шматлікія госці з Ніжняга Наўгарада, Яраслаўля, Масквы, Вільні, Польшчы, Нямеччыны. Вёў вулічную імпрэзу дырэктар музея літаратуразнаўца Аляксей Бяляцкі. Усхваляваныя словы пра Максіма казалі міністр культуры рэспублікі Я. Вайтовіч, мастак Э. Агуновіч, літаратуразнаўца В. Рагойша, сваякі М. Багдановіча. Першых наведвальнікаў музея на парозе сустрэ-

лі спевы хору «Унія», суменірных вырабы, навінкі беларускай літаратуры.

Музей адчынены. Дух Максіма знаходзіць урэшце прытулак у родным горадзе...

Ю. З.

Сумскі педагогічны інстытут юбілею М. Багдановіча прысвяціў навуковую канферэнцыю. Яна прайшла пад дэвізам «Максім Багдановіч і Украіна». Асноўны даклад зрабіў старшыня аргкамітэта па святкаванні юбілею прафесар П. Ахрыменка. На канферэнцыі выступілі таксама пазэ У. Лучук, дацэнт інстытута і пазэ А. Грызун, старшы выкладчык М. Лазарко, прафесар Гомельскага ўніверсітэта У. Ані-

чэнка і многія іншыя.

Канферэнцыя мела багатую культурную праграму. Гучалі пераклады М. Багдановіча на украінскую мову, вядомы кабзар-сумчанін выканаў песню на словы паэта «Не кувай ты, шэрая зянюля», музыку да якой стварыў сам, і раманс «Зорка Венера».

В. ПЕТРЫЦЫЦ.

г. Сумы.

У Гародні ініцыятарам святкавання юбілею Максіма Кніжніка выступіў Беларускі фонд культуры. Горад, дзе будучы класік нацыянальнай літаратуры пражыў з чэрвеня 1892 па канец 1896 года, падарыў усім прыхільнікам таленту М. Багдановіча выстаўкі, у тым ліку і твораў жывалісу,

прысвечаных песняру; спектаклі батлеечнага тэатра, створаным пры яго музеі ў Мінску; выступленні фальклорнага тэатра «Госціца». Удзельнікі і госці свята наведвалі гісторыка — археалагічны музей, музей М. Багдановіча, усклалі кветкі на магілу маці паэта Марыі Апанасаўны.

Ю. КАЗЛОВІЧ.

Свята, прысвечанае 100-годдзю М. Багдановіча, адбылося і ў Ялцінскім дзяржаўным аб'яднаным гісторыка-літаратурным музеі. Пра класіка беларускай літаратуры гаварылі навуковы супрацоўнік музея С. Качарга, загадчык аддзела дружбы народаў Крымскай рэспубліканскай бібліятэкі імя І. Франка

Л. Няфедзева, старшыня Ялцінскага аддзялення Украінскага таварыства культуры А. Ныркі.

На свяце выступілі беларускія паэты М. Аўрамчык і М. Казакоў.

Ансамбль капэлы бандурыстаў імя С. Руданскага Ялцінскага педагогічнага вучылішча выканаў беларускія народныя песні «А ў полі вярба» і «Чаму ж мне не пець», некалькі украінскіх песень.

У літаратурнай гасцінай музея была разгорнута выстаўка кніг паэта і твораў, прысвечаных яму.

Перад святам яго ўдзельнікі і госці ўсклалі кветкі на магілу М. Багдановіча.

М. БЯРОЗКІН.
(Па тэлефоне).

Н ЯМА ТАЯМНІЦЫ, што гісторыя нацыянальна-дэмакратычнага руху на Беларусі даследавалася раней з прадурзых, ідэалагічна «камунізавааных» пазіцый. Афіцыйныя навукоўцы зусім зблшчвалі так званы «нацыяналізм», рэшта болей-меней сумленных даследчыкаў падавала ў сваіх працах багатую фактаграфію ды таксама была вымушана «прыпраўляць» яе дабрэннай порцыяй ідэалагічнай поліўкі.

Апошнім часам становішча мяняецца літаральна на вачах. А. Бяляцкі, А. і В. Грыцкевічы, М. Ермаловіч, Л. Казлоў, Я. Леўка, З. Пазняк, А. Сідарэвіч, В. Скалабан, М. Ткачоў і іншыя вядомыя беларускія даследчыкі па-новаму асэнсоўваюць гісторыю Бацькаўшчыны — менавіта з беларуска-цэнтрэцкага пункту гледжання, а не з пазіцый «маскаля» ці «ляха», як было раней. Шмат у дадзенай справе могуць дапамагчы першакрыніцы, якія вяртаюцца са спецсловаў. Вядома, спатрэбіцца пэўны час, каб яны прайшлі ўсебаковае навуковае вывучэнне, распаўсюдзіліся ў шырокіх колах грамадства. Аднак, згадзіцеся, найперш пра іх існаванне неабходна проста ведаць, мець дакладную бібліяграфічную інфармацыю.

Часткова літаратурная спадчына нацыянальна-дэмакратыў ўжо дайшла да чытача, дзякуючы часопісам «Беларусь» («Польская акупацыя на Беларусі» А. Луцкевіча), «Маладосць» («Уражанні ад паездкі ў Беларускую Радавую Сацыялістычную Рэспубліку» В. Ластоўскага), «Спадчына» (публіцыстыка Я. Купалы, А. Гаруна), «ЛіМ» (прамовы А. Станкевіча, афіцыйныя дакументы часоў БНР), іншым сучасным перыядычным выданням і ратапрытным перавыданням, здзейсненым у 1990—1991 гадах незалежнымі выдавецтвамі («Аўтаномія Беларусі» Я. Лёсіка, «Краткая гісторыя БНР» А. Цвікевіча, «У трохсотыя ўгодкі смерці Вялікага Канцлера Льва Сапегі» М. Шкелёнка). Але гэта толькі верхавіна вялізнага айсберга.

Таму я хачу прапанаваць вашай увазе невялікі агляд літаратуры за аўтарствам шэрагу нацыянальных дзеячаў — А. Луцкевіча, Я. Варонкі, К. Езавітава, У. Ігнатюскага, А. Цвікевіча і г. д., якая тычыцца пераважна перыяду дзейнасці Беларускай Народнай Рэспублікі. Напісаны гэтыя рэчы ўдзельнікамі і непасрэднымі ўдзельнікамі колішніх падзей і, безумоўна, з'яўляюцца даволі аб'ектыўнымі і важкімі аргументамі на шлях гістарычнай справядлівасці. Што гэтыя ў кніжках розных аўтараў паўтараецца, што гэты падзея суб'ектыўна (у залежнасці ад палітычнай арыентацыі і акалічэнскай асабістага лёсу). Ды гэта якраз і дазваляе супаставіць розныя меркаванні, погляды і ацэнкі. Прынамсі, адзін бок, большавіцкі, мы, як кажуць, ужо выслухалі. Зараз патрэбна адвесці колькі ўвагі і боку супрацьлегламу — нацыянальна-дэмакратычнаму.

НАЙБОЛЬШ ІНТЭНСІВНА літаратура нацыянальна-дэмакратычнага накірунку выдавалася ў 1917—1924 гадах, калі працавалі выдавецтва «Вольная Беларусі» (Менск), «Беларускае Выдавецкае Таварыства», «Віленскае Выдавецтва», «Выдавецтва В. Ластоўскага», «Выдавецтва «Гоман» (Вільня), «Выдавецтва імя Ф. Скарыны» (Коўна), «Выдавецтва Беларускай Вайскавай Камісіі» (Менск, Лодзь). Выходзілі таксама кніжкі выданнем Народнага Сакратарыята (урада) і Сакратарства (міністэрства) міжнародных спраў БНР, Міністэрства Беларускіх спраў у Летуве, Беларускага Культурна-Просветнага Таварыства «Бацькаўшчына», Беларускай Цэнтральнай Школьнай Рады, Таварыства «Заранка». Геаграфія выдавецтваў — Беласток, Брэслаў, Берлін, Варшава, Вільня, Гародня, Кіеў, Коўна, Менск, Слуцк і інш. Дзеля шырокай прапаганды за мяжой ідзі незалежнасці Беларусі афіцыйныя дакументы і кніжкі

дзелячаў БНР выпускаліся на некалькі мовах: польскай, літоўскай, украінскай, расейскай, англійскай, французскай, нямецкай.

Вось перада мною друкаванка «Усходняя Беларусі: Статыстычныя і гістарычныя матэрыялы» (Менск, 1918). Аўтар яе пазначаны крыптанімам — А. У. (Апошняя літара, друкаваная ў выглядзе вензеля, можа быць і лацінскім «L», хоць у «Летапісе Беларускага друку. Частина III. 1917—1924 г.» заглавак бібліяграфічнага апісання падаецца менавіта, як «А. У.»). Паводле гісторыка М. Станкевіча гэта — А. І. Луцкевіч, старшыня Рады Народных Міністраў БНР у 1918—1919 гадах. На адвароце тытульнага ліста па-

кевіч, Янка Станкевіч і інш. Адрэс рэдакцыі: Вільня, Віленская вул., 33. Цэна асобнага № 10 кап. Выдавецтва «Гоман». Рэдактар Язэп Салавей.

ЯЗЭП ВАРОНКА — першы старшыня ўрада БНР. У 1919 годзе ў Коўне выходзіць яго кніжкі: «Белорусский вопрос к моменту Версальской Мирной Конференции» (тут і далей, датычна рускамоўных варыянтаў кнігі, пераклад цытат на беларускую мову зроблены мною і таму можа крыху не адпавядаць арыгіналу. — В. Г.) і «Заходняя Беларусі» («Городзеньшчына і Віленшчына»).

Засяроджуся на першай кніжцы — гісторыка-палітычным нарысе, які ахоплівае падзеі, што адбываліся з 1 снежня 1918

рускага Нацыянальнага Кангрэса Гродзенскага краю (1—3 снежня 1918 г.) аб няўхільным далучэнні гродзенскай часткі Беларусі да Летувы.

Я. Варонка добра ведае пра дмет, пра які піша, бо быў у гучы падзей. Паслядоўна, засноўваючыся на рэаліях, ён раскрывае далейшы ход таго, што адбывалася на Віленшчыне і Гродзеншчыне.

У першых днях студзеня 1919 года большавікі захапілі Вільню. Літоўскі ўрад пераехаў у Коўна, а Міністэрства Беларускіх спраў у Гародню. Гэта яшчэ больш ажывіла тут працу беларусаў. Але былі і аб'ектыўныя цяжкасці: на вёсцы ў большасці сваёй жылі беларусы-каталікі, якія ксяндзамі агі-

ты «Родны Край» і «Бацькаўшчына», а ў Вільні «Беларуская Думка» і «Незалежная Беларусі» за вельмі праўдзівыя словы альбо забаронены ўладай, альбо зачыніліся з поваду «пераводу» іх кіраўнікоў і супрацоўнікаў з рэдакцыяў у турмы». Даведаецца таксама цікавы чытач, калі наша сталіца ўпершыню пачала звацца Менскам-Беларускім і якія беларускія выданні выпускалі «Таварыства імя Ф. Скарыны», і г. д.

У заключэнне агляду Я. Варонка звяртае ўвагу «на рожныя внавачэнныя беларускія і іхнешчырасці і на спробы знайсці ў грунце беларускага руху нямецкія, польскія, альбо якія іншыя грошы»: «Што датыча першага, то ў свой час, як

«НА БЕЛАРУСІ МОЖА БЫЦЬ ТОЛЬКІ БЕЛАРУСКАЯ ЎЛАДА»

Творчая спадчына нацыянальна-дэмакратыў

значана: «Выдана па распараджэнню Народнага Сэкрэтарства Міжнародных спраў». Журн. Паст. Народнага Сэкрэтарыята ад 22 чэрвеня 1918 года, п. 5.» Такім чынам, перад намі, відавочна, адно з першых выданняў афіцыйных структур БНР.

Аналізуючы абстаноўку на Беларусі адразу пасля рэвалюцыі, аўтар зазначае, што «нацыянальная сьведомасць зацікавіла ўсе станы і ўсе кругі Беларускага грамадзянства», за нацыянальнай працай бачна «многа чынных інтэлігенцкіх сілаў, простага народу, святарства. Вельмі каштоўна тое, што амаль на дзюх старонках падаюцца прозвішчы 106 нацыянальных дзеячаў, згрупаваныя па прафесіях і сацыяльным стане.

З кніжкі даведаем, як заснаваўся ў Менску Саюз Ксяндзоў-Беларусаў (налічваў да 200 сябраў, між якімі: кс. Астравіч (у Менску), кс. Сак, кс. Бойка, кс. Лапошка (у Мгілёве), кс. Шалкевіч, д-р «Філізофія» Бабіч (у Друі), кс. Будзька, д-р Абрантовіч і інш.). Цэнтрам праваслаўнага духавенства была Масква, куды патрапілі блізка ўсе вывезеныя з Гродзеншчыны і Віленшчыны святары. Улетку 1917 года там адбыўся з'езд з удзелам каля 800 праваслаўных святароў-беларусаў, які вынес рэзалюцыю ў беларускім нацыянальным духу.

Спазнаем таксама пра закладзеныя тады беларускія гімназіі ў Слуцку (былым урадавым камісарам з часоў Керанскага — Р. Астроўскім) і ў Буцлаве, праз з'езды беларусаў-вайскоўцаў у Менску, Віцебску, Слуцку, Кіеве і Адэсе, Беларускай кавалерыйскай часці на Румынскім фронце. Уведзем, нарэшце, прозвішчы тых, хто столькі зрабіў, каб заснаваць Беларускае нацыянальнае войска: генералаў Кандратовіча, Аляксееўскага, Караткевіча, палкоўніка Курата, К. Езавітава, М. Касцёвіча, Е. Ярушэвіча, А. Зенюка, Р. Якубені, І. Красоўскага, Залатарэнікі (пададзена, як у арыгінале. — В. Г.).

Не адразу кідаюцца ў вочы аб'явы на вокладцы пра падпіску на беларускія перыядычныя выданні. Але сучаснаму дапытліваму гісторыку і археографу шмат могуць падказаць звесткі — дзе, калі, чымі коштам выдавалася Беларускае газета ці часопіс, іх перыядычнасць, склад рэдакцыі і да т. п. Прывяду абвестку толькі пра адно выданне: «Віленская беларуская часопіс «Гоман». (3-ці год выдання). Выходзіць двойчы на тыдзень — у аўторак і пятніцу і прадаецца ўсюды. У часопісі друкуюцца апошнія навіны Беларускага руху, усе пастановы і статуты Народнага Сэкрэтарыята і Рады Беларускай Народнай Рэспублікі. Супрацоўнікі часопісі: Антон Луцкевіч, Іван Мелешка, Іван Луц-

года па 1 чэрвеня 1919-га на тэрыторыі ў межах старой нямецкай акупацыі. У яго аснову пакладзена «меморыя», падрыхтаваная аўтарам для шэфа Вайскава-палітычнай місіі ЗША на Фінляндзію, Эстонію, Латвію, Літву і Беларусі палкоўніка Уорвіка Грына, і размова з ім, калі той наведваў Коўна ў маі 1919 года. Меморыя мела мэтай даць даведку Мірнай Канферэнцыі ў Версаль і суправаджаўся васьмяццацю афіцыйнымі дакументамі.

Насельніцтва Беларусі знаходзілася напрыканцы 1918 года «паміж чатырма ўладамі: нямецкай уладай, з кожным днём палягчаючай свой рэжым з прычыны адводу войск, на захадзе польскай уладай, працягваючай незвычайны запал да выканання ўсёй паўнаты праграмы нямецкай акупацыі пачатку вайны і ў шмат якіх выпадках далёка гэтую праграму пераўзыходзячай, роднай беларуска-літоўскай уладай, не маючай пакуль значнай моцы і, нарэшце, наступаючай з усходу і абцягаючай зямны рай імперыялістычна-савецкай уладай» (с. 26—27). Да гэтага часу склаўся пэўны кансэнсус паміж Літоўскай Тарыбай і Віленскай Беларускай Нацыянальнай Радай (утворана 25—27 студзеня 1918 г.): шэсць сяброў — кіраўнікоў Віленскай Беларускай Рады, адзін з іх у той самы час і сябра Рады БНР, увайшлі ў Літоўскі Дзяржаўны Савет — пашыраную Літоўскую Тарыбу, а сябра Савета Народных Міністраў БНР Я. Варонка атрымаў у складзе Літоўскага Урада пасаду міністра беларускіх спраў.

Формуле такой згоды папярэднічаў той сумны факт, што вымогі беларускіх дзеячаў з моманту разгону 1-га Усебеларускага Кангрэса (гэта значыць, з канца 1917 года) аж да захопу большавікамі Менска пасля адыходу германскіх войск (на пачатку 1918 года) паставіць Беларусь хоць бы паміж малых дзяржаў і дамагчы прызнання незалежнасці БНР ні да чаго не прывялі. Уся антыбеларуская маскоўская прэса на выперадкі крычала, што беларуская дзяржаўная самастойнасць арганізуецца па нямецкіх мерках нямецкімі ж генераламі. А Германія, між тым, першая адхіліла меморыю Беларускага ўрада аб прызнанні БНР. Літоўская Тарыба, дэрэчы, немцамі была прызнана. Вось чаму погляды часткі беларускіх дзеячаў скіраваліся на Літоўскую рэспубліку. Спачатку ўсё складалася як мага лепш. Міністэрствам Беларускіх спраў на пасады павятовых камісараў у беларускія частцы Летувы прызначаліся выключна беларусы. Таксама рыхтаваліся штаты суддзяў, адміністрацый, павятовай і гарадской міліцыі. Беларускі ўплыў, улічваючы амбіцыі Польшчы адносна Беластока, Бельска і Гародні, замацоўваецца рашэннем Бела-

таваліся ў тым сэнсе, што «ўсякі каталік, дзе б ён ні нарадзіўся — ужо паляк». Частка ж праваслаўнага насельніцтва разам з адпаведнай інтэлігенцыяй і святарствам у 1915 годзе падалася ў эвакуацыю на ўсход (з Гродзенскай губерні — звыш 800 000 чалавек)...

Добрыя пачынанні хутка перарваліся — праз беларускую тэрыторыю на большавікоў рухнулі польскія легіёны. Галоднае, перанёсшае гароты вайны Беларускае насельніцтва жадала аднаго — хлеба. І Беларусі тады сталася цацкай для ляхаў. Паўсюды аб'яўлялася, што польскія ўлады і польскае войска нясуць з сабою не толькі вызваленне ад немцаў і большавікоў, але, галоўнае, харчаванне, што Амерыка, маўляў, прысылае ў Варшаву «хлеб і сала», якімі палякі ўдасць могуць забяспечыць сялян. Ды «хлеб і сала» маглі атрымаць толькі тыя, хто ўступаў у польскія кааператывы, а ў апытальных лістах запісваўся — «паляк». Зразумела, галодныя беларусы-каталікі значна павялічылі колькасць «польскага» насельніцтва ў былой Гродзенскай губерні...

Усяго дваццаць дзевяць старонак (у падазагоўку так і пазначана — «кароткі агляд») мае наступнае выданне Я. Варонкі «Беларускі рух ад 1917 да 1920 году» (Коўна, 1920). Але кніжка гэтая вельмі інфарматыўная, бо асветляе дзейнасць і беларусаў-вайскоўцаў у 10-й царскай арміі, якая стаяла на Меншчыне, і латышскіх вайсковых частак, што ў свой час адыгралі на Беларусі «дзеля большавіцкага рэжыму ролю свайго звычайна жандармска-казачкіх сотняў, пакуль іх не зьменілі кітайцы і башкіры», і падтэкст дазволена Пільсудскім, скліканай 12 лістапада 1919 года Рады БНР (якая, аднак, падманула спадзяванні шляхетнага Юзафа і «вынесла энэргічны пратэст проці польскага гаспадарэння ў краі», за што і была амаль у большавіцкім стылі разганана).

Аглядаючы тагачасны беларускі друк, аўтар піша рэзка, калі-нікалаі палемічна, але часна, і не маскуючы сваю пазіцыю, да прыкладу: «...толькі большавіцка - правакатарска маскоўская «Дзяніца» і петраграцкі «Чырвоны Шлях», запрадана «народнаму камісару» нацыянальных спраў, якому-сьць С. Джугашвілі, гаманілі, што менскія беларусы працуюць па ўказы немцаў (!) і палякаў (!)», або: «...беларускія ксяндзы выдаюць у Вільні сваю каталіцкую газетку «Крыніца», дзе больш гавораць аб уніі, ніж аб безварунковым уводзе беларускай мовы ў касцёле. Там жа выходзіць яшчэ і яўна полёнафільскі тыднёвік «Беларускае Жыццё». Больш ні ў Вільні, ні ў Гародні німа ні воднай беларускай газеты; выдаваўшыся перэд тым — у Гарод-

мы бачылі, немцы падавалі вялікія надзеі ў дапамозе адраджэнню Беларускае культуры і распаўсюджанню Беларускага руху. Не можна ўпусціць з вока таго факту, што фэльдмаршал Гіндэнбург першы — у пачатку 1916 году асобным расказам аб'явіў беларускую мову ў старой акупацыі мовай раўнапраўнай іншым мовам у краі: літоўскай, жыдоўскай і польскай. Праўда, не ў інтэрэсах імператарскага генерала было называць у той чы іншай часць акупацыі пераважваючай мовай (чы па нашаму дзяржаўнай) беларускую, чы літоўскую. Але, апроч таго, што пры немцах на беларускай мове друкаваліся адозвы, пашпарты, падтрымліваліся беларускія школы, школьныя выдавецтвы, і то ўсё ў вельмі незначных, адносна да іншых, размерах, больш мы ўчасьця нямецкай грашовай дапамогі Беларускай справе не знаходзім. (...) Беларускае справа за гэты час расла, шырылася і цвіла сама сабою, стыхійна таму, што істотаю яе быў, ёсць і будзе сам беларускі народ, яго адвечнае існаванне, сіла яго адраджэння, багаты скарб яго мінуўшчыны».

АДНЫМ З АДМЕТНЫХ ЛІДЭРАУ нацыянальнага руху быў А. І. Цвікевіч, актыўны дзеяч Беларускай партыі сацыялістаў-федэралістаў, міністр замежных спраў прэм'ер-міністра ўрада БНР у 1923—1925 гг. Трымаю ў руках «Краткий очерк истории Белоруссии» (паасобнік Урадавай бібліятэкі без вокладкі, таму месца выдання не ўдалося высветліць, год — прыблізна 1918 або 1919). У ім добра выкладзены матэрыялы пра Усебеларускі кангрэс (1917). Як узор правакацыйных мерапрыемстваў большавікоў з Савета Народных Камісараў Заходняй вобласці і фронту ўзьяўляецца наступная тэлеграма: «Заходні фронт. Палукораву. Паведаміце таварышам, каб на з'ездзе беларусаў рады яны зрабілі пераварот грамадскай думкі, раскол, высветлілі буржуазнасць яе. Гэта патрабуецца. Галоўкам-зах Мяснікоў». Змешчаны таксама тэксты ўстаўных грамад БНР і прысвечаны ёй артыкул М. В. Доўнар-Запольскага: «Жэраб выкінута! Вялікі акт у жыцці нашага народу здзейсніўся: Беларусі аб'яўлена сваім Часовым Урадам самастойнай рэспублікай. (...) Мы павінны ўсе згуртавацца, мы павінны напружыць усе свае сілы фізічныя і культурныя дзеля таго, каб апраўдаць нашае права на самастойнае існаванне і адстаяць незалежнасць нашай радзімы. Да дружнай працы, браты!»

У 1919 годзе выданнем Надзвычайнай Дыпламатычнай Місіі ў Берліне выйшаў палітычны нарыс А. Цвікевіча «Беларусь», у якім закранаюцца пытанні гісторыі ВКЛ, адносінаў да Польшчы, Беларускага руху.

ГАНЧАРОЎ Мікалай Іванавіч

Раптоўна і заўчасна, на 58-м годзе, абарвалася жыццё Мікалая Іванавіча Ганчарова — галоўнага мастака Дзяржаўнага камітэта Рэспублікі Беларусь па друку, члена Саюза мастакоў і Саюза журналістаў Беларусі.

М. І. Ганчароў нарадзіўся ў 1934 годзе ў вёсцы Заполле Віцебскага раёна ў сялянскай сям'і. У гады фашысцкай акупацыі хлапчуком быў вывезены ў канцлагер у Германію. Пасля вайны скончыў сямігадку, потым Віцебскае мастацка-графічнае вучылішча і Маскоўскі паліграфічны інстытут. Займаў пасады рэдактара Камітэта па радыёвяшчання і тэлебачанні пры Саўеце Міністраў Беларусі, навуковага супрацоўніка Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук Рэспублікі. Больш як чвэрць стагоддзя Мікалай Іванавіч працаваў галоўным мастаком Дзяржаўнага друку Беларусі. У тым, што беларуская кніга набыла высокую мастацка-паліграфічную вартасць і сёння яе ведаюць далёка за межамі Беларусі, ёсць важкі п'ён яго руплівай і самаадданай працы, адзначанай дзяржаўнымі ўзнагародамі Рэспублікі Беларусі.

М. І. Ганчароў быў шчодра даравітым чалавекам: ён плённа працаваў у выяўленчым мастацтве, пісаў вершы, займаўся даследчай працай. Шырокае прызнанне атрымалі яго графічныя творы, даследаванні ў галіне мастацтвазнаўства, зборнікі вершаў.

Мікалаю Іванавічу былі ўласцівы грамадзянская адказнасць, таварыскасць і добра-звычайнасць, павага да людзей. Як чалавек сапраўды інтэлігентны ён карыстаўся аўтарытэтам у калектыве, у творчых саюзах, сярод работнікаў культуры.

Добрая справа, чалавечнасць і абаяльнасць Мікалая Іванавіча Ганчарова будуць доўга жыць у памяці і сэрцах тых, хто ведаў яго і працаваў з ім.

Дзяржаўны камітэт Рэспублікі Беларусь па друку Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь Саюз мастакоў Рэспублікі Беларусь

Калектыву Рэспубліканскага цэнтра эстэтычнага выхавання дзяцей выказвае глыбокі смутак з нагоды смерці Мікалая Іванавіча ГАНЧАРОВА і шыра сапачувае яго родным і блізкім.

УДАКЛАДНЕННЕ

У нумары «ЛіМа» за 29.11.1991 г. недакладна пададзены адрас маскоўскай беларускай суполкі «Пагоня». Пісаць трэба на адрас: 101000, Масква, вул. Б. Хмяльніцкага, д. 17/6. Кантактныя тэлефоны ў Маскве: 160-18-26 і 939-59-88.

Ва ўводзінах да зборніка ўкладальнік У. Ігнатоўскі, на той перыяд — народны камісар асветы БССР, таксама закранае праблему тэрытарыяльных (міліцыйных) фарміраванняў і гаворыць, што вайсковая частка такога тыпу была ўтворана на Беларусі ў ліпені 1923 года: «Яна атрымала назву «Беларускай Міліцыйнай Дывізіі». Пры дывізіі была адчынена школа для падгатоўкі каманднага складу. У дывізію былі выкліканы са ўсяго Саюзу ваенныя спецыялісты — ураджэнцы Беларусі».

Тут неабходна заўважыць, што ў сярэдзіне 30-х гадоў нацыянальныя вайсковыя фарміраванні былі паступова зліквідаваны. Увайшоўшы ў моц, сталінізм ужываўца з імі не хацеў, ды і не мог, бо гэта супярэчыла самой яго антынацыянальнай сацыяльнай прыродзе. (А. У. Ігнатоўскі, як вядома, вымушаны быў застрэліцца).

Вось такія парадоксы гісторыі. І вучаць яны сучасна і рэальна ацэньваць палітычную сітуацыю. Прамарудзілі некалі ў 1917 годзе з войскам (украінцы — вунь калі пачалі!) — і засталіся з носам пры абароне БНР. Дык, можа, сёння не прамарудзілі!

Бясспрэчна, яшчэ адной цяжкай і недаравальнай памылкай будзе зноў даверыць нацыянальную справу камуністам або іх наступнікам, якія зараз актыўна мімікрыруюць пад адраджэнцаў. «Аб'ектыўнае і вельмі актуальнае папярэджанне таму — старонкі кнігі Ф. Акіньчыца «Правакацыя беларускага народу. Да справы б[ылога] старшыні Грамады Б. Тарашкевіча» (Вільня, 1933): «Пятнаццаць гадоў пануе дыктатура камуністаў ў калішній Расеі і пятнаццаць гадоў льецца там кроў нявінных людзей. Камуністы пастараліся знішчыць праўдзівых барацьбітоў за лепшую долю працоўных масаў, абвясціўшы ўсіх сацыялістаў контр-рэвалюцыянерамі».

НА ЗАКАНЧЭННЕ — прапанова, так бы мовіць, арганізацыйнага плана. Патрэба ў літаратуры, скіраванай на павышэнне нацыянальнай свядомасці, відавочная. Яна неабходна, асабліва беларускай моладзі, як паветра. І вельмі да месца тут прыдалася б серыя факсімільных выданняў «Гісторыя БНР у дакументах і сведчаннях відавочцаў» ды серыя навукова-літаратурных біяграфічных кніжак пра дзеяча БНР (нешта накітавалі «Жыццё выбітных людзей Беларусі»). Тут я не прэзтэндую на арыгінальнасць: на Усебеларускім Кангрэсе (1917) па прапанове старога нарадавольца П. Бонча-Асмалоўскага было пастаноўлена сабраць усе падрабязныя дадзеныя пра жыццё і дзейнасць барацьбітоў за волю Беларусі і выдаць іх асобнай кнігай. Тады гэта не ўдалося ажыццявіць. Споўнім жа доўг нашчадкаў перад Святымі Беларусімі, якія верылі падобна А. Цвікевічу, што «...народ беларускі не дапусціць новага яшчэ больш цяжкага здзеку над сабою і сваёю палітычнай згуртаванасцю, вышынёй сваёй нацыянальнай самасвядомасці створыць той моцны фундамент, аб які разаб'юцца паражаныя мячы дужых суседзяў. Ні пад Варшавай, ні пад Петраградам ён не складе сваёй зброі, не схіліць сцяга, на якім напісана: «Вольная Беларусь». З якога боку ні ішоў гвалт, ён яго не прызнае, сцярджаючы, што на Беларусі можа быць толькі ўлада беларускага народу. На Беларусі можа быць толькі беларуская ўлада! Яна павінна быць не толькі таму, што гэта будзе самая натуральная, самая нармальна ўлада, але і таму, што толькі беларуская нацыянальная ўлада вырашыць праблему упарадкавання палітычнага жыцця гэтай краіны».

В. ГЕРАСІМАЎ,
галоўны бібліяграф Урадавай бібліятэкі Беларусі.

шай коротка і папулярна падаюцца некаторыя звесткі пра беларуска-польскія ўзаемаадносінны (падрадзелы: «Хто такі беларусы», «Хто такія «палякі на Беларусі», «Для чаго патрэбна палякам Беларусь» і г. д.), у другой — храналагічна прыводзяцца дакументы (агульным лікам — 33), што тычацца польскага гвалту на Беларусі. Дакументы запазычаны з трох крыніц: архіву Рады Міністраў БНР, архіву Міністэрства Беларускай Літоўскай дзяржавы, асабістага архіву аўтара.

На вокладцы кніжкі пададзены абвестка пра выхад новай працы К. Езавітава «Беларусь ад Керанскага да Пілсудскага» і спіс новых выданняў Міністэрства Беларускай Літоўскай і «Выдавецтва імя Ф. Скарыны».

У 1921 годзе К. Езавітаў працаваў інспектарам беларускіх пачатковых школ у Латвіі. Яшчэ тады ён з мэтай дапамогі беларускаму настаўніцтву ў школьнай і пазашкольнай культурна-асветнай працы сабраў і падрыхтаваў шэраг дыяпазітываў для гутарак з вучнямі, сялянамі і рабочымі на тэмы гісторыі, этнаграфіі і геаграфіі Беларусі. Але яны слаба выкарыстоўваліся, і тады, каб даць прыклад і матэрыял для гутарак-лекцый, за аўтарствам К. Езавітава выдаецца некалькі дапаможнікаў. Першы з іх — «Беларусь у мінулым і сучасным. Канспект пазашкольнаму працаўніку для лекцыяў з чароўным літаром» (Рыга, Беларускае выдавецтва ў Латвіі, 1927). Да яго прыкладаўся спіс дыяпазітываў, якія былі пры Беларускай Адзеле Міністэрства Асветы Латвіі. А вось як характарызаваў аўтар «сучаснае становішча беларусаў»: «Саўецкая Беларуская Рэспубліка не змагла здзейсніць усіх нацыянальных лютуценняў беларускага народу. Яна шмат зрабіла для беларускай культуры... аднак Саўецкая Беларусь ня здолела зрабіць яшчэ самага галоўнага, ня здолела сабраць у адно цэлае ўсіх беларускіх зямель, якія да гэтага часу астаюцца падзеленымі на тры часткі. (...) Тут [у Заходняй Беларусі. — В. Г.] беларускія масы стаяць перад пагрозай духоўнага і фізічнага вынішчэння іх з боку азьвярэлага польскага шавінізму (...) Усходняя Беларусь, са Смаленскам, Нэвелям, Рославам, Бранскам і Старадубам, — да гэтага часу, чамусьці, увайходзе не ў Саўецкую Беларусь, а ў склад Маскоўшчыны».

Згодна латвійскай статыстыцы, у 1920 г. у Латвіі налічвалася 76 000 беларусаў: «Гэтая жменька беларусаў знайшла ў Латвіі вызнаньня сваіх нацыянальных праў і, ня ў прыклад Польшчы, мае тутакі і свае беларускія школы... якія ўтрымліваюцца за кошт Латвійскай Дзяржавы».

Хто будзе сцярджаць, што згубіла актуальнасць наступнае выказванне: «Узрост беларускага руху высоўвае беларускае пытаньне ў шэраг актуальнейшых палітычных пытаньняў сучаснае Эўропы... Пры гэтым можна з пэўнасцю сказаць толькі адно, што Беларусь безумоўна выйдзе з усіх гэтых гістарычных перадраг культурна і нацыянальна ўзросшаю, цэлаю, значна пачацёўшаю і аб'яднанаю ў адну нацыянальна-дзяржаўную адзінку».

КРЫХУ ІНШАГА ПАРАДКУ кнігі, якія выйшлі ў Саўецкай Беларусі і потым кінутыя ў спецшховы. Напісаныя з артадаксальна-бальшавіцкіх (па нацыянальным пытанні) пазіцыяў або пры пэўных цензурных абмежаваннях, яны ўяўляюць цікавасць сваімі фактычнымі дадзенымі. Так, ва ўкладзеным С. Агурскім зборніку артыкулаў і дакументаў «Кастрычнік на Беларусі» (Вып. першы, Менск, 1927) змешчаны артыкул В. Кнорына «У час між нямецкай і польскай акупацыямі», напісаны ў 1919 годзе. Пагар-

таеш яго і знойдзеш са спыскай на «Абвестку Народнага Сакратарыяту Беларусі» (№ 3 ад 23 (10) лютага 1918 года) склад Народных Сакратароў (міністраў) урада БНР: «Унутраных Спраў — І. Н. Маркзеў, Замежных Спраў — і старшыня Народнага Сакратарыяту — І. Я. Варонка, Народнай Асветы — А. А. Смоліч, Юстыцыі — Е. Е. Бялёвіч, Народнай Гаспадаркі — І. Н. Серада, Шляхоў Зносін — В. С. Рэзька, Грашовых Спраў — Г. М. Гелкінд, Забясцьпекі — П. А. Бадуюна, Вялікарскіх Спраў — І. В. Злобін, Пошт і Тэлеграфу — А. К. Карац, Кантролю — П. А. Крычэўскі, кіраўнік спраў — Л. І. Заяц і асобна ўпаўнаважаны па Вайсковых Справах — К. Б. Езавітаў».

Возьмем наступныя выданні: «Рэвалюцыя і нацыянальны вобласць: Документы і матэрыялы па гісторыі нацыянальнага вобласця ў Расіі і СССР у XX веку. Том трэці. 1917. Февраль—октябрь» (М., 1930), «Нацыянальнае пытаньне і Камуністычная партыя: Зборнік артыкулаў, прамоваў і пастаноў» (Менск, 1924). Засяродзімся на вайсковым пытанні, паколькі сёння яно не пакідае абываемым нікога. З першага зборніка можна даведацца пра парадаксальныя факты. Некалі Сталін у дакладзе на канферэнцыі вайсковых арганізацый РСДРП(б) (20 чэрвеня 1917 г.) падтрымаў «права Украіны на поўнае нацыянальнае самавызначэнне, аж да дзяржаўнага адлучэння і стварэння нацыянальных палкоў». А ў тым самым месяцы ў рэзалюцыі канферэнцыі Беларускай Сацыялістычнай Грамады ў Петраградзе гаварылася, што яна «прынцыпова супраць стварэння нацыянальных палкоў. У іх заінтарэсаваны буржуазія і контррэвалюцыянеры. Канферэнцыя БСГ упэўнена, што міністры-сацыялісты падтрымаюць яе і выдадуць адпаведныя загады па войску». Аналагічная рэзалюцыя была прынята на 3-м з'ездзе беларускіх грамадскіх арганізацый і партый (Менск, 8—11 чэрвеня 1917 г.): «Па пытанню аб арганізацыі беларуска-вайсковых ухвалена: зацвердзіць абранае вайскавай секцыяй арганізацыйнае бюро беларуска-вайсковых; з-за тэхнічных цяжкасцей дадзенага моманту арганізацыю нацыянальнага войска адкласці да больш падыходзячага часу».

Цікава, што пазіцыя БСГ супадала з пазіцыяй Керанскага. А супраць такіх поглядаў выступалі тады Ленін (у зборніку змешчаны ўсе датычныя гэтага першакрыніцы). У маі 1917 адбыўся 1-ы Украінскі вайсковы з'езд, які заявіў пра неабходнасць стварыць украінскае нацыянальнае войска. У чэрвені меў адбыцца Усеўкраінскі вайсковы з'езд. Але вайсковы міністр Часовага ўрада Керанска забараніў яго праводзіць. У артыкуле «Не дэмакратычна, грамадзянін Керанскі!» Ленін асудзіў гэты факт. (Што, аднак, не замянула бальшавікам праз нейкіх паўгода разганаць 1-ы Усебеларускі Кангрэс і забараніць дзейнасць Цэнтральнай Беларускай Вайскавой Рады). Пазней, у 20-я гады, РКП(б) зразумела памылковасць недацэнкі нацыянальнага фактару ў войску. Гэта добра відаць з дакументаў зборніка «Нацыянальнае пытаньне і Камуністычная партыя» (Менск, 1924). Так, у змешчанай частцы артыкула Л. Троцкага («Прэспэктывы і заданыя вайскавага будаўніцтва» даводзіцца неабходнасць, каб «Чацьці Чырвонае арміі, і перш за ўсё іх палітычны і камандны склад, ведалі характар, асаблівасці і гісторыю тых нацыянальнасцяў, у асяроддзі якіх яны размешчаны; прапановаецца «зразжжа (артыкула датаваны 23 мая 1923 г.—В. Г.) распачаць падрыхтоўку грунту дзеля ўтварэння нацыянальных частак і арміяў, пачаўшы «з правілоў сеткі вайсковых школ, зусім дапасаваных да нацыянальных і мясцовых умоў».

Доктар Цвікевіч шырока цытуе папярэднія працы па дадзенай тэматыцы: «Зборнік беларускіх песняў» (М., 1871) П. Бяссонава, «Кароткі нарыс узнікнення Беларускай Народнай Рэспублікі» (Кіеў, 1917), «Асновы Дзяржаўнасці Беларусі» (Гродна, 1919) і інш. Быццам прадбачачы ганебны Рыжскі дагавор, яшчэ ў 1919 годзе аўтар заўважае: «У дадзены момант можна ўпэўнена сказаць, што ўсталяванне на тэрыторыі ўсёй Беларусі ўлады польскай або ўлады расейскай — рэч малавергодная; больш рэальная і таму больш жахлівая трэцяя альтэрнатыва: падзел Беларусі на вялікарасейскую і польскую сферу ўплываў».

Найбольш грунтоўная сярод разглядаемых трэцяя кніжка А. Цвікевіча «Адраджэнне Беларусі і Польшчы» (Менск, Вільня, Берлін, 1921). У ёй амаль дзвесце старонак, некалькі з іх займае спіс літаратуры на польскай мове. Храналогія разглядаемых гістарычных падзей — ад 1772 па 1920 год. У сваіх развагах А. Цвікевіч расшчувае выступае ў абарону краю «ад русіфікацыяў, распаўсюджвання на Нёмане, ці на Віліі «вниз по матушке, по Волге», ды не прынімаюцца да агульнага адмаўлення краін-суседзяў, спецыяльна падкрэсліваючы, напрыклад, што «ня польскі народ, але польская дзяржава можа аказацца для Беларусі варажой». Цяжка нешта запярэчыць і на гэта: «Уся гэтая сварка паміж польскай і расейскай аргументацыяй, вымагаючай — першая, вызнаньня гэтага краю нацыянальна-асобным ад Расеі, а палітычна польскім, а другая — вызнаньня, што гэта ёсць «край рускі, тысячу раз рускі!» — мела той добры вынік, што нарэшці быў выяўлен запараўды нацыянальна-палітычны характар Беларусі: што гэта край ня польскі і ня рускі, але што гэта ёсць «край самабытны, асаблівы...»

А. Цвікевіч зазначае, што ўсе вымогі беларускіх прадстаўніцтваў БНР па межамі Беларусі пазнаёміць тамтэйшую грамадскасць з беларускім пытаннем, гаворыць аб патрэбах народа і пратэставаць супраць гвалту, які над ім адбываўся, мелі невялікі поспех: «...усе лічацца з голай сілай, з аружжым захватам і не цікавіцца правамі, хоць бы яны былі найсвяцейшымі. (...) Дзе вашае войска, пытаюцца яны ў першую чаргу? Дзе ваша тэрыторыя і вашы грамадзяне? Дзе вашае гістарычнае мінулае, ваша культура? І беларуская дацяперашняя дзяржава, і свайму «стыду», ня можа паказаць ні свайго войска, ні гармат, ні кулямэтаў, ня можа распараджацца адпаведнай яго мапе тэрыторыяй».

Праўда, беларускія жаўнеры ёсць, але яны параскіданы па арміях польскай, расейскай, літоўскай і ня могуць быць скліканы пад свае ўласныя сцягі...»

КАСТУСЬ ЕЗАВІТАЎ — фігура найбуйнейшая і легендарная ў беларускай гісторыі, роля якога ў ёй да сённяшніх дзён шмат у чым тэямніца. К. Езавітаў стаў ля вытокаў беларускага нацыянальнага войска, уваходзіў ва Урад БНР, займаўся беларускім школьніцтвам у Латвіі, выдаў многа навуковых і публіцыстычных прац. Некалькі кніжак з экслібрывамі асабістай бібліятэкі і аўтографамі К. Езавітава захоўваюцца ва Урадавай бібліятэцы БССР. Звернем увагу на дзве з іх.

«Белоруссы и поляки: документы и факты из истории оккупации Белоруссии поляками в 1918 и 1919 годах» (Коўна, 1919). Гэта пераклад з беларускай (у кніжцы пазначана, што яна выдаецца на беларускай, украінскай, рускай, літоўскай, французскай, нямецкай і яўрэйскай мовах). У канцы прадмовы стаіць: «Жнівень, 1919 года, г. Коўна, вул. Міцкевіча, 13а. Міністэрства Беларускай Спраў». Складаецца выданне з дзвюх частак. У пер-

ПОСТАЦІ

БЕЛАРУС— АКАДЭМІК АСТРАНАЎТЫКІ

Так ужо складаўся наш няўдзячны лёс, што дасюль на Беларусі вельмі часта амаль зусім не ведалі, свядома замоўчвалі зробленае яе сынамі, пра якіх ведала і прамаўляла цывілізаванае чалавецтва. Мензвіта да такіх людзей належыць і Барыс Кіт. Нарадзіўся ён 24 сакавіка 1910 года ў Пецярбурзе. Там спазнаў першапачаткі навукі, перажыў дзве рэвалюцыі. Але ці ж маглі забыцца бацькі на лясістаўзгоркавую, укрываную зімою белізной глыбокай снягоў, агучаную вясною салаўінымі спевамі Наваградчыну, на яе брустыя, шчодрася заселеныя стронгамі і іншай жыўнасцю рэкі?

Напэўна, не былі яны перакаці-полям, бязроднымі Іванамі, калі аддалі сына на вучобу ў Наваградскую беларускую гімназію, гэта значыць скіравалі яго на цяжкіх беларускіх шлях, вернасць якому шануючы Барыс Уладзіміравіч захоўвае праз усё сваё жыццё. Пасля гімназіі было навучанне на фізіка-матэматычным факультэце ўніверсітэта імя Стэфана Баторыя ў Вільні, гэтым спрадвечным беларускім горадзе, своеасаблівай некаранаванай сталіцы заходнебеларускага краю. Тут бурліла нацыянальнае беларускае жыццё, рэвалюцыйны рух, асяродкам якога была і вучобная беларуская гімназія, куды пасля вольны ўладкоўваецца Барыс Кіт на працу выкладчыкам матэматыкі. Быць святым беларусам тады—значыла цяжка ганенні і ўціск. Доля гэтая не абышла і Кіта. Двойчы зазнаў арышту. Першы раз у Наваградку, другі—у Вільні.

Уз'яднанне Заходняй Беларусі з Усходняй дала надзею, што нарэшце беларусы пачуюцца гаспадарамі на ўласнай зямлі. Барыс Кіт становіцца дырэктарам Беларускай гімназіі ў Вільні, пасля актыўна прычыняецца да аднаўлення Беларускай гімназіі ў Наваградку, у якасці акруговага інспектара арганізуе беларускія школы ў Баранавіцкім, Наваградскім, Слоніміскім, Валожынскім і Ваўкавыскім паветах.

Але потым выбухае вайна, якая перайначвае, а то і скасоўвае беларускую асветніцкую дзейнасць. Тады, як прыйшлі акупанты, перад многімі, у тым ліку і перад Барысам Кітам, напэўна паўстала пытанне: а што цяпер рабіць, ці працягваць змагацца за беларускую душу легальнымі сродкамі, ці пакінуць яе ў паняверцы, хай немцы робяць з дзецьмі тое, што яны палічаць патрэбным? Дый нават каб яны і нічога мэтазкіраванага не рабілі, дык сама атмасфера вайна часу адпаведным чынам уздзейнічала на кожную дзіцячую душу, вакуум, у якім яна апынулася, напэўна б запайняўся тым, што ляжала на паверхні, адсюль уціскалася б у яе жорсткасцю, гвалтам, разбурэннем маральных нормаў, сцвярдэннем прынцыпаў моцнага, таго, хто валодае зброяй і сцвярджае ёю сваю правату. У такіх умовах пазбавіць цэлае пакаленне маралі, інтэлектуальнага развіцця было б сапраўдным злачынствам. Таму асвета пры лютых рэжымах,

якія перабывалі на Беларусі—Пілсудскага, Сталіна ці Гітлера, — рэч неабходная, бо толькі інтэлектуальна паўнацэнныя людзі могуць быць грунтам адраджэння нацыі і супрацьстаяння чужацкай навале.

Хочацца спадзявацца, што з часам у нас будзе створана сапраўды праўдзівая і аб'ектыўная гісторыя беларускай адукацыі на Беларусі, і мы асэнсуем увесь трагізм яе развіцця, самаахвярнасць і гераізм людзей, якія цалкам аддавалі сябе справе нацыянальнага Адраджэння і выхавання нашай Будучыні. Сярод іх, мяркую, імя Барыса Кіта зойме годнае месца.

Але паслухаем, як ён пра той час згадвае сам: «Безупынным канфлікты з немцамі, што кіраваліся нацысцкай філасофіяй—навука не для «унтэрмэншаў»,—не давалі магчымасці нармальнай працы гэтым установам...» Выцінка ўзята з артыкула вядомага беларускага пісьменніка на эміграцыі Масея Сяднёва, надрукаванага ў нью-йоркскай газеце «Беларус» да 80-годдзя Барыса Кіта. Ад сябе Сяднёў каментуе падзеі больш разгорнута: «Немцы зачыняюць і настаўніцкія семінары, і Гандлёвы інстытут. Самога ж арганізатара гэтых устаноў Барыса Кіта арыштоўвае гестапа. Ад расстрэлу Кіта выратаўваюць былыя вучні гімназіі Адам Дасюкевіч і Кастусь Касяк, хоць самі яны пазней гінуць ад нямецкай кулі».

Але, як адышла вайна, у нас не разбіраліся, хто, што і ў імя чаго рабіў пад акупантамі. Усякая дзейнасць падводзілася пад артыкул супрацоўніцтва з ворагам і адпаведна сурова каралася. Няма сумнення, што такой кары не здолеў бы пазбегнуць і Барыс Кіт. А таму яго рашэнне эміграваць на Запад было прадиктавана не асабістай прыхамаццю, а з'яўлялася, бадай, адзіным шанцам уратаваць сваё жыццё, пазбавіцца сталінскіх лагераў.

У выніку Беларусь часткова страціла яшчэ аднаго вяртага чалавека, які мог бы шмат зрабіць дзеля яе дабра са сваімі ведамі, здольнасцямі і энергіяй. Ды часткова—не значыць зусім. Бо, па-першае, спадар Кіт заўжды захоўваў вернасць роднаму краю, яго традыцыям, мове, гісторыі, культуры, а па-другое, яго дзейнасць была скіравана на развіццё навукі, прагрэсу, агульначалавечых інтэлектуальных каштоўнасцяў, карысных і нам, беларусам, бо, урэшце, як сказаў Максім Багдановіч, усе мы ляцім да зор.

Мензвіта да зор імкнулася няўрымсліва, пошукавая думка нашага земляка. Пэўны час ён працаваў выкладчыкам матэматыкі ў сярэдніх школах Заходняй Нямеччыны, потым хоць яшчэ да вайны набыў прафесарскі тытул, паступае вучыцца ў Мюнхенскі ўніверсітэт. Але, як зазначае М. Сяднёў, гэта было для яго міжчасе, своеасаблівы трамплін, бо сапраўдна навуковая дзейнасць і ўзлёт прыпадаюць на Злучаныя Штаты Амерыкі. Праца ва ўстановах, як і ў Ня-

меччыне, спалучаецца з адданасцю беларускай справе, арганізацыйнай чыннасцю сярод эміграцыі ў Сант-Рыверы, дзе і да сёння існуе адна з найбольш моцных беларускіх суполак.

Потым навуковыя інтарэсы паклікалі Барыса Кіта ў Лос-А-Джэлес, дзе ён працуе ў слаўтай амерыканскай фірме ракетных і касмічных даследаванняў, бярэ чынны ўдзел у стварэнні першых міжконтынальных сістэм. Тады ж выпускае першы ў гісторыі падручнік па ракетнай тэхніцы і ракетным паліве. У сувязі з залупам у СССР спадарожніка і пачаткам актыўнага саборніцтва ў касмічнай галіне Барыса Кіта выклікаюць у Вашынгтон у якасці эксперта ракет і дадцы па пытаннях развіцця астранаўтыкі. Ён бярэ ўдзел у шматлікіх міжнародных форумах па касмічных праблемах, выдае чарговую кнігу «Гісторыя і сучасны стан савецкай астранаўтыкі» і ўдзельнічае ў якасці эксперта ў перамовах паміж ЗША і СССР па праблемах супрацоўніцтва ў касмічных даследаваннях.

У 1972 годзе Барыс Кіт пакідае Вашынгтон і пераязджае на жыхарства ў Заходнюю Еўропу, выкладае матэматычныя навукі ў буйнейшых навучальных цэнтрах. Маючы на гэты час салідны ўзрост, застаецца душэўна маладым і энергічным, пацвярдэннем чаго можа быць факт абароны ў 1983 годзе дысертацыі на годнасць доктара філасофіі.

Каб згадаць усе ганаровыя званні і ўзнагароды Барыса Уладзіміравіча, патрэбен вялікі паслужы спіс. Але гэта, спадзяюся, будзе зафіксавана ў новым выданні нашай нацыянальнай энцыклапедыі. Хачу тут падзяліцца радасцю ад самай апошняй падзеі, пра якую я толькі што даведаўся з ліста да мяне спадара Кіта. «У мяне,—піша ён,—нядаўна прыемная рэч здарылася. Мяне абралі акадэмікам Міжнароднай Акадэміі Астранаўтыкі ў Парыжы, Францыя. Я толькі што вярнуўся з Манрэалю, Канада, дзе на ўрачыстым пасяджэнні нашай акадэміі разам з каралеўскай акадэміяй Канады атрымаў дыплом акадэміка».

Думаю, такой навіне павінен парадавацца кожны беларус. Асабіста для мяне—радасць удзянае: мы з шанюным Барысам Уладзіміравічам не проста перапісваемся, а і з'яўляемся землякамі. Кожны раз, едучы ў бацькоўскі кут, я праязджаю міма ягоных Агароднікаў, невялічкай вёсачкі, жыхары якой, мабыць, і не здагадваюцца, каго ўзгадалі і скіравалі ў далёкі свет. Уздымаючы думкай да зор, ён памятаў пра гэтую зямлю, чым мог дапамагчы яе духоўнаму ўзвышэнню, з'яўляўся фундатарам многіх эміграцыйных беларускіх выданняў, у тым ліку і кнігі згаданага тут Масея Сяднёва. Дык грэшна роднай зямлі забывацца на сваіх адданных сыноў! Хочацца верыць, што грамадзяне незалежнай Беларусі знойдуць магчымасць па-належамаму асэнсаваць і паказаць зробленае такімі людзьмі.

З Барысам Кітам мяне злучыла «Бацькаўшчына», ідэя яднання беларусаў свету. Прыемна чуць, што там, удалечыні, наша дзейнасць выклікае зацікаўленасць і станоўча ацэньваецца: «У Вас робіцца шмат новых цудоўных рэчаў і мы ўсе тутакж захоплены Вамі і гатовы памагчы, чым толькі можам. Можце лічыць на нас».

Застаецца толькі падзякаваць за такія словы і ад імя «Бацькаўшчыны» адшчырага сэрца павітаць шанюнага Барыса Уладзіміравіча з наданнем яму звання, якое высока ўздымае аўтарытэт Беларусі і Беларусі ў свеце.

Яўген ЛЕЦКА,
старшыня Рады Згуртавання
беларусаў свету
«Бацькаўшчына».

Марцін КОУЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Усмixaецца пан Бог: камунары штурмуюць неба, а кленчаць хлеба.

Навуковы камунізм таму лічыў сябе пераможым, што з першых крокаў быў вайсковым, узброеным. Пад цяжарам зброі ён, аднак, і спусціў дух.

«Хто быў нічым, той стане ўсім»... Трагедыя, бо сталі — і нічым засталіся. А кіравалі. Ды ці параўнаеш гэта з трагедыяй той, кім кіравалі.

Які жыўе нацыя пасля дэмафэізацыі, пасля бездэямнасці? Спадзяецца на прыватызацыю.

Спяваю Дзяржынскі. З камеры ахрані гучала песня як перасцпрога. Ад гэтай «Варшавянікі» да Лубянкі кароткай аназласа дарога.

Што няма ўжо перашкод нам нідзе на свеце, сведчаць рэкі нечыстот і адхоны смецця. А ў час тае пары, як яна нам шодзіць, мы ёй нажам: не дуры, матужна-прырода.

Гуманны сацыялізм: дворнікі шчанят болей натопаць — прадаюць пра газету. Але і «Муму» ня ма.

Вучоныя, спартсмены, артысты, бізнесмены... Пара ўжо і вам чарадой за мяжу, прыгачуні. Бо чаго яны вартыя, гэтыя нашы конкурсы ірасуні, сакратары, фотамадэляў, без заявак з бардэляў.

Дагэтуль будынкі пустыя стаяць. Камедыя гэта ці драма, «начальства» пайшло, толькі шыльды зіхцяць — райкамы, гаркамы, абкамы...

Калі карлік вышэйшы за іншых, ён ужо вялікі, а яго спадзеіцы — верныя прадаўжальнікі справы Карліка Вялікага.

Каб адолець дракона, мала адсеныч яму галаву, трэба яшчэ адцяць і хвост па шыю.

Кожны чацвёрты, кожны чацвёрты... Я пра жытых, не пра мёртвых. Жытых, але страчаных, абруселых, апалчаных, паселых на Поўначы і за Уралом, зёраць, Беларусь, твае прагалі: кожны чацвёрты, кожны чацвёрты...

Лінгвістычная геаграфія (загада для дзетак): што ў Шушанскім пасёлку задумвалася, а ў Шушанскім раёне скончылася?

Коні незацугляныя, цэны скачучы, як коні, грошы, хоць і драўляныя, растуць на далоні.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

«БУДЕМ И ДАЛЬШЕ РАБОТАТЬ...»

Цяпер, калі беларуская мова стала дзяржаўнай, адносіны да яе з боку дзяржавы яшчэ горшыя. Раней дыктары радыё ці тэлебачання ніколі не гаварылі па-расейску, а цяпер аб'явы робяцца на рускай мове ледзь не на кожным кроку. Амаль фантастычнай з'яўляецца думка аб беларуска-

моўным мульціку У. Дыснел, затое «Аліса» цяпер спраўна прысутнічае на «Калыханцы». Аб прэсе і гаварыць няма чаго: беларускамоўная прэса амаль адсутнічае. Затое колькасць рускамоўнай павялічваецца. Вось што пісала 16.10.91 г. газета «Гродненская правда». Цытую:

«Давно уже приобрели своих читателей газеты «Пульс», «Перспектива», издаваемые в областном центре. И вот еще одна новинка — газета «Гродненские новости», первый номер которой вышел в свет вчера». Што ж, «интернационального полку прибыло», а вост нашага і не прыбывае.

Ды і каму ў нас глядзець за выкананнем моўнага закона, калі амаль усе цяперашнія кіраўнікі не гавораць на мове народа, які яны прадстаўляюць. Фантычна мову і культуру народа топчуць цынчына, нахабна, бессаромна: у лепшых кампартыйных традыцыях. Чаму вучаць нашых

дзяцей, тансама вядома, бо падручнікі яшчэ не змянілі, так званую «наглядную агітацыю» не спяшаюцца здымаць. Вось і засталася ў СШ № 1 г. Гродна вялізная фотавітрына, якая апісвае ўсе жыццё «правадыра сусветнага пралетарыяту», «вождя рэвалюцыі», якая заканчваецца словамі: «Будем и дальше работать, строить величественный памятник Ленину — коммунизм».

В. ШАУРОУ,
г. Гродна.

Галоўны рэдактар Мікола ПЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатолий БУТЭВІЧ, Анатолий ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКИ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКИ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Тыраж 18197 экз.

Заснавальнікі:

САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.
Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратуры: Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕУСКИ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотакарэспандэнт — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукпісы рэдакцыя не вяртае і не рэдагуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.